

Rigsarkivets fireårige forskningsplan 2017-2020

Indhold:

Forord – Rigsarkivets forskningsstrategi.....	2
A. Forskerstab og forskningsmiljø	3
B. Forskningsprojekter.....	14
Satsningsområde: Kriminalitetshistorie	14
Satsningsområder under udvikling: Familie og slægt	24
Danmarks internationale forbindelser	33
Digitalt skabte arkivalier	48
Andre tyngdepunkter: Dansk uddannelseshistorie	51
Sønderjyllands historie	54
Erhvervshistorie	59
Øvrige forskningsprojekter i kronologisk orden	62
C. Finansiering	74

Forord – Rigsarkivets forskningsstrategi

Den fireårige forskningsplan for årene 2017-2020 skal i første række udmønte Rigsarkivets forskningsstrategi frem mod 2025, der oplyser nærmere om baggrunden for udvælgelsen af de større forskningsprojekter, dels i forhold til forskningsstrategien, dels i forhold til Rigsarkivets overordnede strategi. Hovedpunkterne i strategien følger her:

Rigsarkivets forskningsindsats skal understøtte Rigsarkivets overordnede strategi frem mod 2025 ved at bringe flere arkivalier i spil samt fastholde og udvikle Rigsarkivets position i den danske historiske forskerverden

Dette overordnede mål søges opnået via forskningsmiljø, der på én gang er forankret i institutionen og synligt i omverdenen, og har strategisk fokus på følgende fire punkter:

- Videreførelse af kriminalitetshistorie som et fagligt satsningsområde
- Øget internationalisering af Rigsarkivets forskning
- Udvikling af nye satsninger: Familie- og slægtshistorie, Danmarks internationale forbindelser og digitalt skabte arkivalier

Kriminalitetshistorie var også et strategisk fokuspunkt i den forrige forskningsstrategi. Det skabte adskillige resultater, som det er oplagt at høste frugterne af ved at videreføre satsningsområdet frem mod 2025.

Internationalisering af Rigsarkivets forskning har i en årrække været i en positiv udvikling, men for yderligere at styrke synligheden af Rigsarkivets forskning i internationale netværk og gennem international publicering behøves øget tilskyndelse og udvidet støtte.

Udvikling af nye satsninger

En forskningsstrategi bør være dynamisk og udvikle nye satsningsområder, ikke mindst i lyset af en betydelig udskiftning i forskerstaben.

Familie- og slægtshistorie er motiveringen for at benytte arkivalier hos den største brugergruppe i Rigsarkivets formidlingsvirksomhed. Der er et behov for at bringe flere problemstillinger og arkivalietyper i spil i forhold til denne gruppe. Samtidig er det set i et internationalt perspektiv et forskningsfelt, som mangler tyngde i dansk historieforskning.

Danmarks internationale forbindelser er ligeledes et kommende satsningsområde, som dels rummer et betydeligt potentiale for internationalisering, dels beskæftiger et voksende antal forskere i Rigsarkivet. Derfor bør netværksdannelse samt projektformulering og -modning på området støttes.

Digitalt skabte arkivalier har i de senere årtier og i stadig stigende takt fået større og større betydning i såvel den offentlige som private sektor. For at bringe disse nye arkivmedier i spil i forskningen er det ønskeligt, at Rigsarkivets egne forskere går foran for at demonstrere det forskningsmæssige potentiale i disse arkivalier. I ovennævnte forskergruppe er der flere forskere, som har vist interesse for disse arkivalier. Det vil derfor også være et fokuspunkt at stimulere denne interesse og støtte forskningsprojekter, som bryder vej ved at udnytte disse kilder.

A. Forskerstab og forskningsmiljø

Forskerstaben

Den faste forskerstab bestod ved udgangen af 2016 af:

Brugerservice og Formidling

Forskning og arkivadgang 1 forskningsleder, 1 forsker og 2 ph.d. studerende

Læsesal, crowdsourcing og formidling 10 seniorforskere og 1 forsker
Dansk Data Arkiv 1 seniorforsker

Indsamling og Bevaring

Myndigheds- og forskningsdokumentation 4 seniorforskere

Private arkiver 1 seniorforsker og 1 forskningsprofessor

Rigsarkivarens sekretariat

1 seniorforsker

I alt: 17 seniorforskere, 2 forskere, 1 professor,
1 forskningsleder, 2 ph.d. studerende

To seniorforskere arbejder på nedsat tid, 80 %, og deres forskningstid er tilsvarende reduceret. Omregnet til ordinære årsværk lægger forskningen beslag på 8,2 årsværk.

En forskerstilling ved Rigsarkivet i Viborg henstår p.t. ubesat. Medregnes den, er forskerstabens antalmæssigt den samme som ved udgangen af 2009 – også når de to midlertidigt ansatte ph.d. studerende holdes uden for regnskabet. Rigsarkivet har således i en længere årrække kunnet fastholde sit forskervolumen. Det har været en afgørende faktor for realiseringen af den forudgående forskningsstrategi 2011-2016, jfr. den redegørelse for implementeringen heraf, som blev afgivet til Rigsarkivets direktion og det rådgivende forskningsudvalg i december 2015 og siden videresendt til Kulturministeriets Forskningsudvalg.

Desværre vil det ikke være således i den kommende strategi- og forskningsplanperiode. En forsker ved Rigsarkivet i Viborg er opsagt pr. årsskiftet 2016/17 som følge af de pålagte budgetnedskæringer i forbindelse med regeringens omprioriteringsbidrag. Det står i skrivende stund ikke klart, i hvilket omfang der derudover vil ske reduktioner i forskerstabens, men det må imødeses.

Derfor må nedenstående fireårige forskningsplan fremlægges med det forbehold, at forskerstabens kan reduceres så mærkbart, at der ikke alene vil blive tale om færre individuelle forskningsområder og –projekter, men også at større fælles projekter kan blive så underbemandede, at de må opgives. En mærkbar reduktion vil som følge heraf påvirke mulighederne for at realisere Rigsarkivets nye forskningsstrategi negativt.

Ovenstående ordinære forskerstab er udgangspunktet for den fireårige forskningsplan 2017-20, men planen rummer ambitioner om at knytte flere forskere til arkiverne. Desuden søges forskningsvolumen øget gennem frikøb af Rigsarkivets forskere i kortere eller længere perioder.

Kulturministeriets Forskningspulje

Det er Rigsarkivets politik i videst muligt omfang at øge forskningsindsatsen ved at støtte forskernes ansøgninger om frikøb fra de arkivfaglige opgaver til udførelse af forskningsopgaver. Sådanne midler til ekstra forskning søges løbende hos Kulturministeriets Forskningspulje, Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation samt hos private fonde som Carlsbergfondet. Dertil kommer i et vist omfang indtægtsdækket forskningsvirksomhed, bl.a. i form af udarbejdelse af jubilæumsbøger for organisationer, virksomheder og myndigheder.

Rigsarkivets forskning har navnlig stor gavn af Kulturministeriets Forskningspulje. Puljen fungerer som et værdifuldt supplement til forskernes ordinære forskningstid. Ved større projekter kan et frikøb i op til 12 måneder levere det afgørende skub til en grundig bearbejdning af det materiale, som typisk vil være indsamlet i den ordinære forskningstid. Et kortere frikøb kan for alle projekter fremskynde en afslutning med kvalitet i den skriftlige udformning. På disse punkter kan puljen vanskeligt erstattes af andre bevillingsgivere. Derfor er det af største vigtighed, at Kulturministeriets Forskningspulje videreføres i den nuværende eller endnu bedre i en udvidet skikkelse.

Forskningens organisering

Efter arkivlovens § 3 ledes Rigsarkivet af rigsarkivaren, der således også har det øverste ansvar for udøvelsen af forskningen. Derudover har forskningsledelsen siden 1997 været uddelegeret til seniorforsker, dr.phil. Hans Schultz Hansen, Rigsarkivet Aabenraa.

Forskningslederens opgaver er:

- formandskab i Rigsarkivets interne forskningsudvalg
- udarbejde af og opfølgning på Rigsarkivets forskningsstrategi
- udarbejdelse og ajourføring af fireårige og årlige forskningsplaner
- godkendelse af ændringer heri
- planopfølgning og løbende rapportering til direktionen
- udarbejdelse af en årlig forskningsberetning
- sekretær for det rådgivende forskningsudvalg
- udarbejdelse af programmer for koordinerede forskningsindsatser
- indstilling om tjenesteomlægninger mhp. løsning af forskningsopgaver
- tilrettelæggelse af forskningsvejledning

- koordinering af forskeruddannelse
- tilvejebringelse af oplysninger til brug for uafhængige evalueringer
- hjælp til ansøgninger om fondsstøtte og ph.d.-stipendier

Forskningslederen indstiller endvidere ansøgere til Kulturministeriets Forskningspulje, FKK-stipendier uden for universiteterne og øvrige ph.d.-stipendier. Endvidere indstiller han ansøgere til Rigsarkivets puljer til rejser og oversættelse/sproglig revision samt navne til Julius Bomholt Prisen. Han kan endelig støtte og eventuelt lede fælles forskningsprojekter på Rigsarkivets forskningsplan.

Til at bistå forskningslederen med disse opgaver og for at fremme dialogen mellem forskningsleder og forskerne er der nedsat et internt forskningsudvalg, bestående af forskningslederen, en repræsentant for Rigsarkivets direktion samt tre medlemmer valgt af Rigsarkivets forskere.

Dialogen mellem Rigsarkivets ledelse og forskerne er i de senere år med godt udbytte søgt fremmet ved afholdelsen af mindst ét årligt forskermøde, hvor rigsarkivaren og vicedirektøren for Brugerservice og Formidling deltager foruden forskningslederen og forskerne.

I medfør af loven blev der i juli 1997 nedsat et rådgivende forskningsudvalg for Rigsarkivet, bestående af tre medlemmer udpeget af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation og to medlemmer valgt af Rigsarkivets forskere. Som tilforordnet repræsentant for Rigsarkivets direktion deltager endvidere rigsarkivaren i det rådgivende forskningsudvalgs møder. Rigsarkivets forskningsleder fungerer som udvalgets sekretær.

Arbejdsdelingen mellem de to udvalg har udviklet sig således, at det rådgivende forskningsudvalg i første række koncentrerer sig om at afgive udtalelser om og foretage godkendelse af forskningsplan, forskningsårsplaner og forskningsårsberetninger. Det interne forskningsudvalg tilvejebringer grundlaget for det rådgivende forskningsudvalgs arbejde, arrangerer forskningsseminarer og efteruddannelse, udgiver en forskningsårsberetning, rådgiver forskningslederen i prioriteringen af ansøgere til Kulturministeriets forskningspulje og af emner til ph.d.-puljen etc. Udvalget følger endvidere løbende arbejdet i forskningsnetværk og projektgrupper og selvevaluerer opfyldelsen af forskningsstrategi og forskningsplan. I tråd med hensigten om at udgøre et centrum for dialogen mellem forskere og ledelse udsender det interne forskningsudvalg fyldige referater af sine drøftelser til samtlige forskere og ledere i Rigsarkivet.

Organisering af forskningstiden

For arkivarernes afholdelse af forskningstid har Rigsarkivet fastsat særlige retningslinjer. Alle ansatte i den videnskabelige stillingsstruktur skal udføre forskning, som for dem er en tjenestepligt på linje med de arkivfaglige opgaver. Ansatte uden for den videnskabelige stillingsstruktur kan få pålagt eller påtage sig forskningsopgaver efter særlig aftale med ledel-

sen. Forskningstiden må udelukkende anvendes til forskningsformål. Den skal primært anvendes til udførelse af forskningsprojekter i henhold til den fireårige forskningsplan eller efter særlig aftale indgået med forskningslederen. Sekundært kan forskningstiden bruges til andre relevante forskningsaktiviteter som redigering af tidsskrifter og skriftrækker, anmeldervirksomhed, møder o.l. Forskeren har, hvis ikke andet er individuelt aftalt, ret/pligt til at forske i 2/7 af tjenestetiden. Som udgangspunkt afvikles forskningen i blokke på mindst en uges længde. Placeringen af disse uger aftales i hvert område for et år ad gangen. Planlægges der med en forskningsuge pr. måned, vil forskningstiden normalt komme tæt på den normerede. Viser det sig praktisk, f.eks. ved afslutningen af større afhandlinger, at samle forskningstiden i en større blok, kan dette frit aftales mellem forskeren og områdelederen. Hvor særlige grunde foreligger, kan forskningstiden afholdes som 1½ forskningsdag om ugen (10½ time). Begrundet ansøgning herom indsendes til rigsarkivaren med områdelederens og forskningslederens påtegning. Afvikling af forskningstiden i helt korte forløb, f.eks. i halve dage eller i timer først eller sidst på dagen, finder ikke længere sted. Der er udenfor de fastlagte forskningsblokke mulighed for – stadig inden for de 2/7 forskningstid – at deltage i projekt- og netværksmøder, seminarer, kongresser etc. Deltagelsen i de nævnte aktiviteter aftales så tidligt som muligt med forskerens områdeleder. Forskningstiden kan afvikles på arbejdspladsen, på andre arkiver, biblioteker o.l. eller som hjemmearbejde, når der er behov for ro til afslutning af større opgaver; det sidste efter nærmere aftale med områdelederen. Der føres ved hjælp af Rigsarkivets tidsregistreringssystem individuelle regnskaber over forskningstidens afvikling. Der gøres status pr. 1. september og ved årsskiftet.

Viser det sig, at andre og presserende arbejdsopgaver umuliggør den aftalte afholdelse af forskningstiden, skal forskeren forud orientere sin områdeleder herom og aftale en alternativ afvikling, således at oparbejdning af større underskud undgås.

Forskningsårsplaner og -beretninger

Såvel fælles som individuelle forskningsprojekter fra Forskningsplan 2017-2020, der er igangværende eller vil blive igangsat i løbet af det førstkommende år, opføres på den løbende forskningsårsplan. I forbindelse hermed foretager den enkelte forsker efter aftale med forskningslederen:

- præcisering af problemstillinger i forhold til den flerårige forskningsplans bredere angivelser
- præcisering af publikationsform og øvrig formidling
- justeringer i projektets indhold og omfang i forhold til flerårige forskningsplan
- eventuel opdatering af projektets tidsplan
- opgivelse af uigennemførlige forskningsprojekter, som er opført på den flerårige forskningsplan
- iværksættelse af nye forskningsprojekter, som ikke er opført på den flerårige forskningsplan

Årsplanen forelægges i efteråret for det rådgivende forskningsudvalg.

I forbindelse med de årlige forskningsplaner foretages som nævnt forskellige ændringer i den flerårige forskningsplan. At der i løbet af planperioden vil forekomme til- og afgang af projekter som følge af nyansættelser og fratræden af forskere, er indlysende. Men planen bør endvidere være fleksibel i forhold til nye projekter, når der fra forskningsmiljøer uden for Rigsarkivet tages initiativ til forskningssamarbejde, der tænkes at involvere forskere fra arkiverne. I det omfang, sådanne initiativer harmonerer med Rigsarkivets forskningsstrategi, er det kun naturligt, at forskere, hvis medvirken efterspørges udefra, efter nærmere aftale med forskningslederen får lejlighed til at ændre deres forskningsplaner. Det samme gælder, hvis der byder sig oplagte og forskningsmæssigt relevante muligheder for ekstern finansiering, f.eks. ved indtægtsgivende forskningsvirksomhed.

Modsat kan det under det nærmere arbejde med et projekt på den flerårige forskningsplan vise sig, at det ikke kan gennemføres, måske fordi kildematerialet uforudset svigter eller en anden forsker uden for arkiverne uventet samtidig har taget samme problemstilling op og måske vil være først ude med sine forskningsresultater. I så fald bør det efter nærmere aftale med forskningslederen være muligt at erstatte det opgivne projekt med et andet, da det ikke tjener noget formål at gennemføre et forskningsprojekt alene af hensyn til planopfyldelsen.

Forskerne foretager løbende en rapportering af afsluttede forskningsresultater i PURE. Igangværende projekter afrapporteres ved årsskiftet til forskningslederen. I PURE kan endvidere anføres forskningsresultater, som ikke vedrører den flerårige forskningsplan. Det kan være publikationer, som ansatte med forskningsret og -pligt udelukkende har udarbejdet i fritiden, ligesom ledere og andre ansatte uden for den videnskabelige stillingsstruktur opfordres til at anføre deres publikationer her.

I forskningsrapporten anføres endvidere antallet af publicerede anmeldelser, kronikker og leksikonartikler, ligesom videnskabelige foredrag og formidlingsvirksomhed, redaktionsopgaver og andre videnskabelige aktiviteter opregnes.

På grundlag af forskningsrapporterne vurderer forskningslederen, om de enkelte ansattes forskningsforpligtelse er overholdt i fornødent omfang. Rapporterne fungerer endvidere som grundmateriale til Rigsarkivets forskningsårsberetning, der først forelægges for det rådgivende forskningsudvalg med henblik på udtalelse herom til Kulturministeriet. Efter behandlingen publiceres forskningsårsberetningen på Rigsarkivets hjemmeside.

Løbende kvalitetssikring

Udover opgørelsen af den videnskabelige produktions omfang foretages der løbende en sikring af forskningens kvalitet.

Et hovedelement er her de fagkyndige bedømmelser af den enkelte forskers samlede produktion. Samtlige stillinger i den videnskabelige stillingsstruktur besættes efter offentlige opslag og under medvirken af eksterne medlemmer i de nedsatte bedømmelsesudvalg, jfr. bekendtgørelse nr. 717 af 12.9.1997 om ansættelse af videnskabelige medarbejdere ved arkiver, biblioteker, museer mv. under Kulturministeriet. Dette sikrer, at forskerne vurderes mindst én gang i løbet af deres karriere i Rigsarkivet, hovedparten to gange, eftersom de fleste først ansættes i en forskerstilling og derefter i en seniorforskerstilling.

Et andet hovedelement er bedømmelsen af den løbende produktion. Allerede i den projektforberevende fase foretages en vurdering af de projektbeskrivelser, der indsendes til forskningslederen i forbindelse med forskningsplanlægningen. Det kan endvidere ske i eksterne organer i forbindelse med ansøgning om frikøb og anden støtte. Vigtigere er den kvalitative vurdering af de skriftlige arbejder i forbindelse med udgivelsen. Rigsarkivet har bevidst afstået fra udgivelsen af en egentlig skriferække eller en årbog omfattende institutionens samlede videnskabelige produktion. Resultaterne fra den historiske grundforskning må derimod konkurrere om publicering på lige fod med forskningsresultater f.eks. fra universiteterne. Det gælder dels hos anerkendte kommercielle forlag, dels i skriferækker i forskellige videnskabelige selskabers regi, hvor der sker en fagfællebedømmelse, før udgivelse besluttet og en redaktion før trykningen. Det samme gælder for artikler, der fremsendes til de historiefaglige tidsskrifter som "Historisk Tidsskrift", "TEMP", "Erhvervshistorisk Årbog", "Kirkehistoriske Samlinger", "Sønderjyske Årbøger" etc.

Efter publiceringen underkastes større afhandlinger som monografier og bidrag til samle værker indtil flere kritiske anmeldelser i de faglige tidsskrifter, muligvis med efterfølgende debat. En afgørende faktor i kvalitetssikringen er således arkivarernes aktive medvirken i det samlede danske historiske forskningsmiljø.

Den bibliometriske forskningsindikator

Den bibliometriske forskningsindikator (BFI) er nu indført på universiteterne og lægges til dels til grund for fordelingen af forskningsmidler. Det er uvist, hvorvidt BFI overhovedet vil blive implementeret i Kulturministeriets forskningsinstitutioner, om det vil være med eller uden tilpasninger til ABM-institutionernes særlige forpligtelser, og om hvornår, det i givet fald vil ske. Og det helt ukendt, om og i givet fald hvor stor betydning den vil få for udmåling af ABM-institutionernes forskningsbevillinger.

Rigsarkivet har sammen med andre institutioner på ABM-området indført forskningsregistreringssystemet PURE, som er en teknisk forudsætning for at indføre BFI.

Rigsarkivet har i sin rammekontrakt med Kulturministeriet haft følgende kvantitative mål for forsknings- og forskningsformidlingsforpligtelsen, som det hidtil ikke har voldt vanskeligheder at indfri:

Forskning	2013	2014	2015	2016
Antal publikationer med peer review	20	20	20	20
Artikler i populære historiemagasiner mv.	10	15	15	15
Foredrag, radio/tv-indslag	80	80	80	80

De anførte måltal svarer årligt rundt regnet til 1 videnskabelig publikation, 1 populær artikel og 4 foredrag pr. forsker. Måltallene har været overholdt i alle fire år.

I den kommende toårige rammekontrakt 2017-18 vil de kvantitative krav være følgende:

Forskning	2017-18
Antal fagfællebedømte publikationer	I gennemsnit mindst 1 pr. forsker pr. år
Artikler i populære historiemagasiner mv.	Mindst 25
Foredrag, radio/tv-indslag	Mindst 125

Med et uændret forskerantal udgør kravene en skærpelse, navnlig mht. antallet af populære artikler, mens foredrag og radio/tv-indslag allerede ligger på det nye niveau. Med et evt. faldende forskerantal vil det blive meget vanskeligere at nå det midterste og måske også det sidste mål.

Rigsarkivet har gennem kurser i Academic Writing (2011) og senest i placering af artikler i internationale tidsskrifter (september 2016) klædt forskerne på til en øget internationalisering, ligesom der er afsat særlige midler til oversættelse/sproglig revision.

Alt i alt er det Rigsarkivets opfattelse, at forskerne i vid udstrækning allerede har tilegnet sig et nyt publiceringsmønster med vægt på artikler i anerkendte tidsskrifter frem for gennem monografier på en bred vifte af forlag, men at der endnu er en del at opnå mht. til at publicere internationalt – men det vil som nævnt være et strategisk fokuspunkt frem mod 2025.

Forskningsnetværk, projektgrupper og forskningscentre.

Rigsarkivet tilskynder forskerne til at indgå sammen med kolleger fra andre institutioner i formelle og uformelle forskernetværk. Adskillige er medlemmer af videnskabelige selskaber som Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie, Kildeskriftselskabet, Landbohøistors Selskab, Dansk Komité for Byhistorie, Selskabet for Skole- og Uddannelsesforskning, Dansk Teknologihistorisk Selskab, Selskab for Surveyforskning m.fl. Hertil hører også Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins. Også andre disciplindefinerede netværk har deltagere fra Rigsarkivet, f.eks. Erhvervshistorisk netværk og besættelsestidsnetværket "Kollaboration, modstand og flugt", og flere forskere deltager i Center for Maritim og Erhvervshistorie ved Syddansk Universitet. Nogle er også gæsteforskere, eller udøver censor- og vejledningsvirksomhed.

Adskillige af Rigsarkivets forskere deltager desuden aktivt i ledelsen af historiske selskaber, komiteer og foreninger, navnlig Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie, Kildeskriftselskabet, Selskabet for Skole- og Uddannelseshistorie, Dansk Komité for Byhistorie og Historisk Samfund for Sønderjylland. Arbejdet hermed kan være temmelig omfattende, særlig når det er forbundet med redigering af tidsskrifter og skriftrækker.

Den del af forskningen i Rigsarkivet, der udgøres af fælles forskningsprojekter med mere end to medvirkende forskere, er organiseret i særlige projektgrupper. Hver gruppe har udnævnt en kontaktperson, der varetager kontakten til forskningslederen og det interne forskningsudvalg, men i øvrigt er det projektgruppernes eget ansvar at gennemføre projektet inden for den aftalte tidsramme og sikre publiceringen af gruppens forskningsresultater.

Ved Rigsarkivet i Aabenraa er der i 2013 grundlagt et "Studiecenter for Sønderjyllands Historie". Det har ca. 15 deltagere, heriblandt Rigsarkivet Aabenraas to forskere, desuden frivillige forskere samt gæsteforskere fra andre forskningsinstitutioner, p.t. Museum Sønderjylland og Aarhus Universitet. Optagelse sker efter ansøgning og beslutes af studiecentrets medlemmer på baggrund af ansøgers publikationer og øvrige forskningsvirksomhed. Medlemmerne vil således være kvalificeret mindst på forskerniveau. Centret råder over to kontorer på Rigsarkivet, hvor medlemmerne kan arbejde, ligesom de har fri adgang til et righoldigt bibliotek og til mødelokaler, men af sikkerhedshensyn ikke til magasinerne. Arkivalier kan imidlertid benyttes inden for arbejdstiden mandag-fredag. Der afholdes møder ca. en gang om måneden, hvor medlemmerne indbyrdes diskuterer deres forskningsprojekter og fremlagte manuskripter. Centret har planer om et fælles projekt i relation til markeringen af 100-året for Genforeningen i 2020.

Til Rigsarkivet i Viborg er knyttet en gæsteforsker, Niels Windfeld Lund, der spiller en hovedrolle for formulering af et kommende projekt "Family and Kinship".

Forskerstabens sammensætning

Ved indgangen til 2016 var forskerstabens sammensætning således efter køn og efter alder:

Forskernes fordeling på stillingskategori og køn ultimo 2016

Stillingskategori	Mænd	Kvinder	I alt
Forskningsleder	1	0	1
Forskningsprofessor	0	1	1
Seniorforskere	15	2	17
Forskere	0	2	2
Ph.d.-studerende	2	0	2
I alt	18	5	23

Forskernes fordeling på alder og køn ultimo 2016

Fødselsår	Mænd	Kvinder	I alt
1940-49	1	0	1
1950-59	8	2	10
1960-69	4	1	5
1970-79	5	2	7
I alt	18	5	23

Plan for rekruttering

Kønsfordelingen blandt forskerne er desværre – trods flere ansættelser af yngre kvindelige forskere, uændret temmelig skæv i Rigsarkivet, og hensynet til en mere ligelig kønsfordeling må derfor indgå med vægt ved besættelsen af ledige forskerstillinger også i de kommende år.

I forskningsplanperioden må der forudses en fortsat aldersbetinget afgang af flere seniorforskere, som måske fremskyndes pga. de pålagte besparelser. Ikke mindst det sidste udgør et usikkerhedsmoment: i hvilken udstrækning vil ledigblevne stillinger overhovedet blive genbesat? Under disse forhold kan det være forbundet med stor usikkerhed at planlægge en rekruttering af kommende forskere. Ikke desto mindre er det nødvendigt.

Såfremt Rigsarkivet med sine 23 forskere *både* skal opretholde en kronologisk dækning af hovedperioderne middelalder, renæssance, enevælde, 19. og 20. århundrede og videreføre centrale specialer inden for kolonihistorie, besættelsestiden, erhvervshistorie og Sønderjyllands/hertugdømmernes historie *samt* arbejde for en vis samling af forskningsindsatsen om udvalgte tyngdepunkter, kræver det en nøje planlægning og en målrettet definering af forskningskompetencerne i forbindelse med stillingsopslag. Dertil kommer som nævnt problemet med den skæve kønsfordeling og hensynet til at få forskere, der kan sætte dansk historie i en international sammenhæng og samtidig er gode formidlere. For at tilgodese de forskellige hensyn er det vigtigt, at der fremover ikke alene skeles til ansøgers forskningskvalifikationer, men også til deres forskningsområder, i forbindelse med ansættelsesproceduren.

Nedenstående opgørelse over de forskere, der i perioden frem til 2020 vil opnå ret til folkepension (dvs. født i 1954 eller tidligere), er tænkt som et udgangspunkt for den videre diskussion og planlægning i det interne forskningsudvalg og Rigsarkivets ledelse:

Afdeling	Født	Speciale	Bemærkninger	Forslag til handling
RAK	1949	Kolonihistorie		De danske samlinger til tropekoloniernes historie er unikke i verdenssammenhæng, og der er etableret talrige

				kontakter på området. Specialet bør derfor sikres i Rigsarkivet. Det burde være muligt at rekruttere.
RAK	1951	Middelalder		Rigsarkivet bør have mindst én forsker med ekspertise i middelalderens historie af hensyn til vejledning i brugen af samlingerne før 1536. Det bør være muligt at rekruttere en middelalderhistoriker, men feltet indsnævres, hvis erfaring med utrykt materiale er en betingelse.
RAK	1952	Besættelsestiden		Det må forudses, at besættelsestiden endnu en god tid fremover vil være et stort forskningsområde, og det må tilrådes at ekspertise heri opretholdes i Rigsarkivet. Det vil næppe være svært at rekruttere en besættelsestidsforsker.
RAK	1952	Rets- og kriminalitetshistorie – 1800-tallet		Der er flere i Rigsarkivet om at repræsentere rets- og kriminalitetshistorie, men eftersom disciplinen er vort satsningsområde, bør det ikke udtyndes. Derimod vil det ikke være afgørende med en 1800-talshistoriker, da der i forvejen er flere forskere i Rigsarkivet med tyngde i dette århundrede.
RAK	1952	Biografier		Til at forestå indsamlingen af private personarkiver på nationalt niveau bør Rigsarkivet have en forsker med bred indsigt i 1900-tallets politiske og kulturelle historie, navnlig for tiden efter 1945.
RAK	1953	15-1600-tallet		Rigsarkivet bør have mindst én historiker med speciale i 15-1600-tallet af hensyn til vejledning i brug af samlingerne. Det burde være muligt at rekruttere.
RAV	1953	Vejhistorie		Det er ikke nødvendigt at opretholde dette speciale. Stillingen bortfalder som følge af besparelser ved årsskiftet 2016/17
RAK	1954	Rets- og kriminalitetshistorie – 1700-tallet		Der er flere i Rigsarkivet om at repræsentere rets- og kriminalitetshistorie, men eftersom disciplinen er vort satsningsområde, bør det ikke udtyndes. Desuden bør Rigsarkivet have mindst én 1700-tals-historiker. Det er ikke nødvendigt, at begge hensyn tilgodeses på én gang.

Forskeruddannelse og anden videreuddannelse

Rigsarkivet har to veje til at få tilknyttet ph.d. stipendiater: Det Frie Forskningsråds stipendier uden for universiteterne, og Kulturministeriets ph.d. pulje. Der er p.t. to ph.d. studerende via den første ordning, mens et stipendium via den anden netop er udløbet. Rigsarkivet kan give tilsagn om husning af tre stipendier uden for universiteterne og har systematisk benyttet sig af denne mulighed, enten med interne ansøgere eller med eksterne ansøgere, der er

blevet opmærksom på muligheden. Forespørgere om ph.d. stipendier i Rigsarkivet henvises således konsekvent hertil. Der gennemføres forud for ansøgningsrunden en prækvalifikation, der i størst mulig udstrækning opererer med de samme krav som DFF til projektbeskrivelse, budget, vejledertilsagn m.m. Udvælgelsen af de tre sker efter indstilling fra det interne forskningsudvalg. Ved Kulturministeriets ph.d. pulje følges forskningsudvalgets procedure.

Individuelle bivejledere for ph.d.-studerende udpeges af forskningslederen. Det bør være seniorforskere, der ud over de faglige berøringspunkter med ph.d.-studerendes projekter har personlige erfaringer med større videnskabelige arbejder og de øvrige personlige egenskaber, der gør dem velegnede som vejledere.

Det er vigtigt, at der også efter forskeruddannelsen sker en løbende opkvalificering af forskerstaben. Der er tidligere peget på nødvendigheden af, at forskere i stillingsstrukturens forstand sikres gode vilkår til at kvalificere sig på seniorforskerniveau. Også derefter bør forskerne opfordres til fortsat opkvalificering ved at skrive afhandlinger på højeste videnskabelige niveau, herunder navnlig disputatser. Sådanne initiativer må prioriteres højt ved tildeling af frikøb.

Forskningsformidling

Ved siden af publiceringen af forskningsresultater i videnskabelige tidsskrifter og skrifterækker og på kommercielle forlag står Rigsarkivets forskere for en omfattende populær forskningsformidling. Adskillige afhandlinger retter sig både mod et videnskabeligt og et bredt publikum, sådan som det er tradition for danske historikere. Andre publikationer er decideret rettet mod et bredt publikum. Rigsarkivet udgiver selv det populære historiemagasin "Siden Saxo", der udkommer med fire numre á ca. 50 sider årligt. Hertil er arkivarerne flittige bidragydere. Arkivarer skriver også til andre populære tidsskrifter som "Sønderjysk Månedsskrift". Dertil kommer adskillige kronikker og andre former for medvirken i dagblade o.l. Et område i vækst er historieformidling på nettet, herunder på Rigsarkivets egne hjemmesider. Forskerne bidrager også i stort opfang med idé- og vidensinput til Rigsarkivets digitale undervisningstilbud og udstillingsvirksomhed og flere medvirker også som udførende kræfter.

Nok så vigtig er imidlertid den mundtlige formidling gennem medvirken i radio og TV og især ved folkeuniversitetsforelæsninger og andre foredrag. Her yder Rigsarkivets forskere traditionelt en stor indsats. Det sker med ledelsens fulde tilslutning, fordi det bidrager til at gøre Rigsarkivet og forskningen kendt i vide kredse.

B. Forskningsprojekter

Satsningsområde: Kriminalitetshistorie

Det strategiske satsningsområde Kriminalitetshistorie vil også præge forskningsplanen 2017-2020. Her vil resultater fra det FKK-finansierede netværk Kriminalitetens Kulturhistorie blive høstet, ligesom individuelle forskningsprojekter vil blive videreført og nye formuleret. Det er imidlertid også ambitionen af modne et fælles, større forskningsprojekt omkring straf-fuldbyrdelse frem imod ansøgning om ekstern finansiering:

Peter Fransen, arkivar, seniorforsker, ph.d., BF-LCF

Projektudkast vedrørende Rigsarkivets satsningsområde Kriminalitetshistorie 2017-2020

I forskningsperioden 2013-2016 har der med Rigsarkivets forskere som primus motor været etableret et tværinstitutionelt forskningsnetværk omkring kriminalitetens kulturhistorie. Kriminalitetens kulturhistorie har bredt – både emnemæssigt såvel som i tid – været anskuet ud fra tre overordnede indfaldsvinkler nemlig:

- Kriminalitet som samfundsproblem
- Kriminalitet som konstruktion
- Kriminalitet som modkultur

For perioden 2017-2020 fortsætter kriminalitetshistorie som et satsningsområde for Rigsarkivet nu med hovedvægten lagt på straffuldbyrdelsen og dennes konsekvenser for den kriminelle.

Straffuldbyrdelsens konsekvenser for basale menneskelige forhold

Straffuldbyrdelsen er ofte forbundet med frihedsstraf, og netop frihedsberøvelsen og de foranstaltninger, der dermed følger, udfordrer menneskelige grundvilkår. Med afsæt i den eksisterende historiske forskning om især fængsler, ses der nærmere på fire basale emner:

- Disciplin
- Mad
- Sex
- Sygdom
- Familie

Det er intentionen, at emnerne skal følges fra 1600-tallet og frem til i dag. Det er en ambitiøs målsætning, men tesen er, at selve frihedsberøvelsen er så gennemgribende et indgreb over for mennesker, at det til alle tider giver mening specifikt at se på grundlæggende menneskelige forhold, når de foregår i fangenskab og under kontrol. Det betyder, at problemstillinger, der sætter de fire emner i forhold til straffuldbyrdelse, er relevant, hvad enten det er

tale om en straffefange, der er dømt til at ro på en galej i 1600-tallet eller er udstyret med en elektronisk fodlænke i det 21. århundrede. Tyngepunktet mellem disse yderpunkter udgøres dog af, hvorledes de forskellige menneskelige grundvilkår har udspillet sig i arrester og fængsler. Disse paralleltilværelser i samfundet afspejler til enhver tid det omgivende samfunds normer og udstiller i betydelig grad svaghederne ved den til en givent tidspunkt herskende samfundsorden. Forskning i straffuldbyrdelsen bliver således ikke alene relevant for de grundlæggende vilkår for det enkelte menneske, men knytter sig i høj grad til kriminalitet som samfundsproblem, konstruktion og modkultur.

I den nyeste fængselsforskning er der spredte eksempler på, hvorledes det kommer til udtryk, men der er ikke foretaget noget formaliseret og tværinstitutionel forskning på området. Hvilket potentiale et sådant projekt rummer, belyser følgende nedslag.

Disciplin:

Når blikket rettes imod disciplinærstraffe, ses det så tydeligt som næppe noget andet sted, hvilket normsæt myndighederne holder i hævd. At dette normsæt i takt med de generelle samfundsændringer altid vil være under stadig pres, er evident. Vanskeligere, men ikke umuligt er det at se på den modkultur, som de opstillede normer giver anledning til i fængslerne. Et par eksempler: Så længe isolationsfængslet var idealet i fængselsvæsen, var det at søge kontakt med omverdenen den forseelse, som førte til langt de fleste disciplinærstraffe, men også i dag gives der disciplinærstaf ved overtrædelse af forbud mod at anvende mobiltelefoner. Siden slutningen af 1960'erne har brugen af ulovlige rusmidler været et stadigt stigende problem i fængslerne, og nu er det dette, som giver anledning til de fleste disciplinære straffe. Spørgsmålet kan stilles, om der er lighedspunkter mellem straf for denne forseelse og tidligere tiders straf for at bryde isolationen?

Mad:

Ved at spærre mennesker inde, skabes der et behov for at bespise fangerne. Det er en omkostning ved at drive fængsler, og det anses både for en samfundsopgave og et samfundsproblem. Der ligger i arkiverne flere overvejelser over, hvorledes forplejningen kan foregå så billigt som overhovedet muligt, og fra slutningen af 1900-tallet sker der en videnskabeliggørelse af bestræbelserne. At følge udviklingen ved en systematisk gennemgang af forplejningsregulativerne er oplagt, men i ligeså høj grad skal kilderne undersøges for at få fangernes tilkendegivelser frem. Det er slående, hvor meget maden fylder i breve og erindringer fra fanger, og især i breve konfiskeret af fængselscensuren er der mange flamboyante udsagn. Også i nyere tid har kosten været helt central for fangerne. Således ligger der et meget righoldigt materiale fra de internerede fanger i Horserød, hvor idelige klager over maden i den første tid under den danske forvaltning paradoksalt nok blev afløst af en rigelighed af mad i slutningen af perioden – selv under den tyske ledelse. Fra slutningen af 1980'erne blev fængslernes store centralkøkkener afskaffet i takt med, at der blev indført selvforplejning, hvor fangerne får kostpenge. Fangerne skal selv købe maden hos den købmand, der på kontrakt driver fængselsbutikken. Det har ført til idelige skænderier om for ringe og for dyrefødevarer i forhold til omverdenen. Bestilling af fødevarer uden for fængslet er endnu ikke implementeret. Maden er stadigt et konfliktområde i fængslerne. Foruden den fysiske del af problematikken er der også et rent mentalt, – det var ikke kun selve madens

beskaffenhed, der fik P.A. Alberti, Mogens Glistrup og Peter Brixtofte til at tabe sig voldsomt i fængslerne. Fængselsmaden skal belyses i fængselsopholdets kontekst.

Sex:

Sex i fængslerne er traditionelt et meget underbelyst emne. Autoritativt fastslog lægerne i slutningen af 1800-tallet af, at det var fangernes hyppige onani, der gjorde dem sindssyge, ikke isoleringen. Historiske set har sex i fængslerne været uønsket af myndighederne og efterspurgt af fangerne. Men igen er der yderpunkter. I den ene ende af skalaen er de udsultede kz-fanger, som beretter om, at seksualdriften er fraværende under forhold på et absolut eksistensminimum. I den anden ende af skalaen er det i dag kutyme, at der i fængslernes besøgsafdelinger lægges kondomer frem. Så sent som i slutningen af 1960'erne blev inspektøren i Statsfængslet i Nyborg gjort offentligt til grin, da han foreslog at indrette kærlighedsrum i besøgsafdelingen. Med de traditionelt kønsopdelte fængsler og myndighedernes frygt for homoseksuel "smitte", blev der tidligere slået hårdt ned på alt, der kunne tolkes i homoseksuel retning. En gennemgang af disciplinærprotokollerne kan muligvis belyse omfanget. I 1950'erne kostede det f.eks. to kvinder isolation og ophold i strafcelle at kysse hinanden. I fængsler, hvor både mænd og kvinder afsoner, har der fra tid til anden været episoder med voldtægt og prostitution, men om omfanget er større inden end uden for fængslerne, kan på nuværende tidspunkt ikke afgøres.

Sygdom:

Før det moderne fængselsvæsens gennembrud fra midten af 1800-tallet var frihedsberøvelse forbundet med fysiske forhold, der gav en markant overdødelighed blandt fangerne. Hvor grelt det rent faktisk stod til, mangler dog at blive undersøgt. Med de nye fængsler fik man gode hygiejniske forhold, men det ændrede ikke ved, at sygdomme som tuberkulose, hepatitis, aids og stofmisbrug har været overrepræsenteret blandt fangerne. Som et kuriosum kan det nævnes, at da den spanske syge hærgede, var det en fordel at sidde i fængsel, fordi det lykkedes at holde smitten ude. Generelt kan det fastslås, at sygdomsbekæmpelse er et centralt anliggende også i et fængsel, men mere kompliceret. Fangerne kan ikke som andre vælge deres læge eller hvornår de vil til lægebehandling. De er underkastet andres vurdering. I et sådant system vil der altid lure en latent konflikt. Det gav sig f.eks. voldssomme udslag, da kommunisterne sad interneret i 1940'erne. Fængselslivet og den rigelige tid og en ikke altid lige stor motivation til at udføre det tilbudte arbejde giver grubund for både hypokondri og simulering af sygdom, hvilket stiller store krav til sundhedspersonalet om ikke at overse reelle sygdomsforhold.

Familie:

Kriminalitet og fængsling er i vid udstrækning et ungdomsfænomen knyttet til aldersgruppen 15-30 år. Årene er i familiemæssig henseende præget af opbrud og ny etablering. Ved fængsling vanskeliggøres de ofte stærke bånd, som familien repræsenterer. Der er for slutningen af det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede bevaret et ganske omfattende brevmateriale, hvor fangen korresponderer med sine forældre, og der eksisterer ligeledes breve fra forældre til fangen. I brevene blottlægges fangen sine inderste følelser, og man møder hele følelsesspektret fra skyld, vrede, ømhed og stærk frustration. For dem, der ved

indsættelsen er gift eller har kæreste, går disse tendenser igen, kombineret med en frygt for at miste forholdet til ægtefællen/kæresten. Et historisk ikke ukendt fænomen er kriminelle par, og her fører domfældelse typisk også til adskillelse. Siden 1986 har der dog været indrettet en familieafdeling i Horserød, hvor forsørgere med børn og ægtepar/samlevende par havde mulighed for at afsones. Det gjaldt ligeledes gravide, der skulle føde under afsoningen. Fængsler og familier forbliver dog svært forenelige størrelser, men familien kan også fungere som en fødekæde til fængslet. Den negative sociale arv er veldokumenteret, men der kan også peges på vold i familien og fængsling i forbindelse med blodskam.

Med det store tidsspand, som projektet opererer med, skal der redegøres for, hvem der til de skiftende tider har været defineret som kriminelle handlinger, og hvilke sanktioner der har været anvendt, samt hvilke institutioner der har været igennem perioden. Projektet redegør således for fængslet som institution i samfundet, dels set fra systemets side, dels fra de indsatte. Målet er at få videreudviklet den klassiske normative og institutionsorienterede forskning, således at fangernes menneskelige grundvilkår følges på tværs af institutionerne, og således at normative retningslinjer konfronteres med virkeligheden under indespærring.

Metode

Indsamlingen og analysen af individtilkendegivelserne skal danne grundlaget for en metahistorie om disciplin, mad, sex, sygdom og familie set i straffuldbyrdelsesperspektiv. Ambitionen er at kunne pege på nogle arketyperiske reaktioner afledt af frihedsberøvelsen. Forskningsprojektet kan fagligt vinde i styrke og udbredelse ved at se de fem emner i et komparativt perspektiv. Skal det ske på et tilstrækkeligt højt niveau, vil det kræve internationale samarbejdspartnere med dedikerede forskere. Muligheder for samarbejde er endnu ikke blevet undersøgt, men betingelserne synes umiddelbart at være til stede. Der har i de senere år været stor opmærksomhed på "The welfare state and imprisonment in Scandinavia", så der har internationalt manifesteret sig en tradition, hvor Danmark og Skandinavien ofte fremstilles som et foregangsland på fængselsområdet. Opbygningen af et administrativt robust og gennemskueligt system skulle have fremmet en human udvikling. Om end denne udlægning er blevet angrebet og relativiseret, så bør spørgsmålet også stilles her, om det danske fængselsvæsen fremstår humant, når der foretages en komparation med andre landes fængselspraksis vedrørende disciplin, mad, sex, sygdom og familie.

Kilderne

Det kildemateriale, der primært skal anvendes, er paradoksalt nok tilvejebragt af fængslernes administration. Der er mange forskellige aktører, og materialet er heterogent. Det kræver derfor en betydelig indsats at fravriste kilderne svar, som kan belyse de fem emner. Den hidtidige forskning har dog sporadisk dokumenteret, at der skulle være et tilstrækkeligt kildegrundlag til at kunne beskrive og analysere udviklingen over tid på et solidt empirisk grundlag.

Projektmodning

Det er en forudsætning for at realisere projektet i en tværinstitutionel sammenhæng og for at indfri de komparative ambitioner, at der afsættes tid til at foretage en egentlig projekt-

modning i løbet af 2017. Opgaven tænkes løst ved at inddrage flere af de kontakter, der er blevet etableret under det eksisterende netværk, bl.a. repræsenteret ved ph.d. Peter Scharff Smith, tidligere Institut for menneskerettigheder, nu professor ved Department of Criminology and Sociology of Law i Oslo, og Johan Heinsen, adjunkt ved Institut for Kultur og Globale Studier, AAU.

Alt efter, hvorledes selve afklaringen falder ud, kan projektet skaleres ned eller op. Det fremgår nedenstående, at flere forskere har budt ind med projekter om kriminalitetshistorie i mere bred forstand, hvoraf flere dog har en klar berøringsflade med straffuldbyrdelsen. Der er således basis for at etablere et samarbejde med de pågældende forskere om de respektive projekter.

I umiddelbar tilknytning til et kommende fælles projekt agter Peter Fransen og Jørgen Mikkelsen at gennemføre tre individuelle forskningsprojekter:

Peter Fransen, seniorforsker, ph.d., BF- LCF

Horserød 1917-2017

Med planlagt udgivelse i maj 2017 udkommer bogen om Horserød 1917-2017. Horserød har været en smeltedigel for afgørende historiske og kulturelle begivenheder i Danmark, før det i 1947 blev til Statsfængslet ved Horserød. Bogen om barakkerne i Horserød indeholder følgende hovedkapitler.

1. 1916-1919. Baggrunden for opførelsen af den danske interneringslejr for husning af krigsfanger samt en skildring af driften af lejren.
2. 1920-1940. Barakkerne som rekreationshjem og feriekoloni for børn.
3. 1940-1947. Interneringslejr for tyske flygtninge 1940-1941, fra 1941-1943 interneringslejr for danske kommunister, 1943-1944 internering af modstandsfolk og jøder. 1944-1945 tyskuddannelseskasserne, lazaret og flygtningelejr, 1945-1947 staffelejr for landsvigere.
4. 1947-2017. Statsfængslet i Horserød. Der redegøres for baggrunden for oprettelsen af kvindefængslet, fremvæksten af de åbne anstalter og det generelle paradigmeskift, der fandt sted i fængselsvæsenet efter 1945.

Finansieringen af projektet har for 5/7 af lønudgiften i 2016 samt omkostninger ved produktionen af bogen været afholdt af Direktoratet for Kriminalforsorgen.

Peter Fransen, seniorforsker, ph.d., BF-LCF

Stærke fanger før og nu

En sammenlignende analyse af de virkemidler, der blev anvendt af internerede danske kommunister i Horserød 1941-1943 med rockernes udfordring af fængselsvæsenet fra 1980'erne. For begge grupper gælder det, at de blev underlagt særforanstaltninger og særlove, samt at de ved deres optræden også i fangenskab udfordrede det etablerede fængselsvæsen.

Kildegrundlag, metode og teori

En central kildegruppe vil være klagesager. For de internerede fanger i Horserød er der bevaret klagesager for perioden både i institutionsarkivet efter Horserødlejren, i direktoratet og i justitsministeriet. Klagesager fra rockerne efterspores i justitsministeriet, og der er også sager, der er gået videre til domstolen, ombudsmanden og menneskerettighedskommissionen.

Artiklen kommer til at forholde sig til både Grundloven og universelle menneskerettigheder og moderne teori om statsret.

Formidling og tidsplan

Artiklen skrives i 2018 og søges publiceret i Fængselshistorisk Årbog. Den skal efterfølgende evt. redigeres og søgt publiceret i The Prison Journal, der udgives på vegne af Pennsylvania Prison Society.

Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF

Studier i strafferet og fængselsvæsen ca. 1700-1900

Forskningsområdet har relevans for den retshistoriske forskning, da det leverer en dokumentation for, hvordan bestemte sider af det danske straffesystem fungerede i 17-1800-årene. Det har også relevans for Rigsarkivets publikumsfunktioner og brugere, da det udnytter arkivalier, som hidtil kun er blevet brugt i begrænset omfang.

Problemstillinger

Jeg planlægger at skrive en artikel om "at arbejde i jern" – dvs. hvordan fæstningsstraffen blev effektueret fra ca. 1700 til midten af 1800-tallet, hvilke former for kriminalitet der blev straffet på denne måde, samt i hvor høj grad de straffede blev løsladt før tiden. Et af udgangspunkterne er en formodning om, at fæstningsstraffen i mange tilfælde ikke har været så langvarig og barsk, som de fleste tror. Jeg håber, at artiklen kan komme til at indgå i en påtænkt antologi om fængselshistorie. Alternativt kan den bringes i et relevant tidsskrift.

Metode og teori

Artiklen vil overvejende have empirisk karakter, men relevant teori (Foucault m.fl.) kan inddrages i et vist omfang. Jeg regner med at bruge en kombination af kvalitativ og kvantitativ metode, idet jeg fx både ønsker at beskrive bestemte fangers historie og at udarbejde statistik over de indsatte.

Kilder

Fra enkelte fæstninger (fx Kronborg) eksisterer der pakker med såkaldte slavesager. De indeholder korrespondance om indsættelse og løsladelse af fanger samt oversigter over de indsatte på bestemte tidspunkter m.v. Selv om der er mange interessante oplysninger i disse pakker, forventer jeg at få langt mere ud af at arbejde med Stokhusets arkiv, idet der her både er stambøger (med oplysninger om de enkelte fangers baggrund, kriminelle handlinger, indsættelsesdato og evt. løsladelsesdato m.m.) og domssager, der kaster lys over

retspraksis ved domstolene. Men det er også vigtigt at studere lovgrundlaget, og her er P. Rosenstand Goiske og Johan Christian Hedegaards store samlinger af militære forordninger og reskripter m.v. et glimrende og lettilgængeligt hjælpemiddel.

Forskersamarbejde og formidling

Via det kriminalitetshistoriske netværk har jeg fået kendskab til flere forskere, der arbejder med tilsvarende emner. En af dem er Johan Heinsen, Aalborg Universitet, som har beskæftiget sig indgående med Bremerholm. Hvis det lykkes at få igangsat et projekt om fængselshistorie, vil det naturligvis forøge mulighederne for et nært forskersamarbejde.

Afstraffelse er altid et velegnet emne til formidling, og det gælder ikke mindst de hårde straffe, herunder fæstningsstraffen. Foredrag for slægtsforskere er blot én af de talrige formidlingsmuligheder for dette emne.

I tilknytning til det brede satsningsområde kriminalitetshistorie gennemføres følgende individuelle forskningsprojekter:

Tyge Krogh, seniorforsker, dr.phil., BF-LCF

Den danske torturanvendelses historie

"Man må hellere risikere, at en skyldig slipper med en mildere straf, eventuelt frifindes, end at en uskyldig bliver martret". Med dette menneskerettighedsargument afskaffede Christian 7. og J. F. Struensee brugen af tortur i den københavnske Inkvisitionskommission den 30. december 1771. Trekvart år senere genindførtes torturen og blev først afskaffet i 1837. Denne fortælling om torturanvendelsens historie i Danmark er relativt velkendt, men ellers er både den almene og den forskningsmæssige viden om dansk torturhistorie begrænset. Dette projekt vil på den ene side afdække torturanvendelsens politiske historie. Hvordan kunne torturanvendelsen udvikle sig i den militære Inkvisitionskommission fra 1686 på trods af forbud i lovgivningen? Hvordan harmonerede dette med torturens tilbagegang i resten af Europa? Hvordan gik det til at de civile myndigheder efterhånden accepterede torturen og endte med at legalisere den i 1772? Hvad førte til dens afskaffelse i 1837?

På den anden side vil undersøgelsen gå tæt på torturanvendelsens hverdag. Hvordan blev den brugt? hvad fik man ud af den? Hvem var det, der blev udsat for tortur? Det er i international sammenhæng interessant, at den danske torturanvendelse var rettet specifikt mod tyveriforbrydelsen og udviklede sig som en del af kriminalitetsbekæmpelsen i det moderne storbyfund. Denne sene torturanvendelse er stort set ikke belyst internationalt.

Projektet er finansieret af Kulturministeriet og munder ud i en dansksproget bog og en-to artikler på engelsk. Det afsluttes i 2018.

Tyge Krogh, seniorforsker, dr.phil., BF-LCF

Kriminalitet og kriminelle miljøer i Danmark i 1700-1850

I 2014-16 har jeg været tovholder for det FKK finansierede netværk: Kriminalitetens kulturhistorie. I forlængelse af netværksdiskussionerne kommer i 2017 en antologi: Cultural Histories of Crime in Denmark, 1500 to 2000, på forlaget Routledge.

Med udgangspunkt i netværkets resultater og mit arbejde med den danske torturanvendelses historie ønsker jeg at arbejde videre med temaet kriminalitet og kriminelle miljøer. Jeg arbejder pt. med at få et overblik over kriminaliteten i København i nogle treårsperioder. Dette arbejde skal udvides bl.a. til også at medtage andre dele af landet. Arbejdet kan med fordel knyttes til de muligheder som crowdsourcing-portalen giver, når den er lidt bedre udviklet. Formålet med disse periodenedslag er dels at få et overblik over kriminalitetens former, hvem de kriminelle var osv. i denne før-statistiske periode, dels at uddybe det faktuelle overblik med analyser af sager der åbner for et helt tæt blik på kriminaliteten og de kriminelle miljøer.

Asbjørn R. Thomsen, seniorforsker, ph.d., BF-LCF

Bonden, loven og hverdagen – landalmuens konflikter 1750-1850

Når borgere gentagne gange kolliderer med lovgivningen, er det tegn på en usamtidighed mellem den verden, som borgeren lever i, og den verden, som lovgiveren – magthaveren – mener, at borgeren bør leve i. Ser man dette forhold i et udviklingsperspektiv, vil borgeren i nogle tilfælde være forud for en konservativ lovgivning, mens han andre gange halter efter en progressiv lovgivning. Under alle omstændigheder fortæller denne usamtidighed om en brudflade, hvor vi kan få et ellers sjældent kig ind i den almindelige borgers forestillingsverden og dens udvikling. Samtidig resulterede de konflikter, som borgerne havde med lovgivningen og hinanden, ofte i en righoldig dokumentation, hvor offentlige myndigheder gennem blandt andet forhør af de involverede forsøgte at hitte rede i, hvad der var foregået. Dette kildemateriale indeholder nogle af de mest værdifulde indirekte genspejlinger af, hvad almindelige mennesker opfattede som ret og rimeligt.

Konflikterne resulterede med andre ord i kilder, der både kan bruges til direkte at belyse konflikterne selv og til indirekte at belyse samfundet omkring dem. Jeg vil anvende kilderne til at undersøge:

1. hvilke forskellige former for konflikter landbobefolkningen i et konkret lokalsamfund havde i forhold til lovgivning og myndigheder,
2. hvilke typer af konflikter der var oftest forekommende, og
3. hvad de officielle dokumenter, som konflikterne resulterede i, indirekte kan sige om de involveredes holdninger og normer til forskellige aspekter af hverdagslivet

Jeg vil anvende såvel kvantitative som kvalitative analysemetoder i en mikrohistorisk sammenhæng. På den kvantitative side vil jeg analysere aggregerede data om konflikterne i forhold til lovgivningen i et lokalsamfund med relativt simple kvantitative metoder. På den kvalitative side vil jeg analysere en række retssager med henblik på at undersøge de involveredes håndtering af konflikterne – og italesættelse af deres syn på verden. Teoretisk set er jeg her inspireret af Bourdieu, som tillægger dannelsen af en persons habitus grundlæggende betydning i forhold til, hvordan han/hun – og vedkommendes samfundsgruppe – agerer i livet.

Til mine tidligere projekter har jeg opbygget en database, der indeholder oplysninger om befolkningen i tre jyske nabosogne for perioden ca. 1700-1900. Databasen indeholder op-

lysninger om cirka 5.500 personers navne, levetid, bopæl, familierelationer, erhverv og næringsgrundlag. For de fleste landboer fra sognene i den periode kan jeg fortælle en relativt detaljeret livshistorie ud fra databasen. Det er meningen, at en gennemgang af de lokale arkivalier, som vedrører myndighedernes behandling af forskellige former for konflikter – som f.eks. justitsprotokoller, forligsprotokoller, politiprotokoller, tugthusprotokoller etc, skal gennemgås og kobles til persondatabasen. Dette, temmelig omfattende, arbejde er påbegyndt.

Undersøgelsen har allerede resulteret i en artikel, der med udgangspunkt i punkt 3 ovenfor behandler normerne for forholdet mellem ægtefæller set ud fra retshistoriske kilder. Denne artikel tænkes trykt 2016 i den engelsksprogede antologi, som netværket Kriminalitetens Kulturhistorie udgiver. Den anden artikel, der handler mere direkte om konflikterne selv (se punkterne 1 og 2 ovenfor) forventes først færdiggjort i løbet af 2019, idet der skal foretages et ret omfattende kildearbejde, før den kan udarbejdes. Der vil utvivlsomt være stof til flere – også populærhistoriske artikler – i dette stof på sigt.

Mette Seidelin, forsker, ph.d., BF-LCF

Vold i familien 1930-1970. Om skabelsen af voldsmanden, ofret og deponering af skyld

Bekæmpelsen af vold i familien har i nyere tid været et profileret punkt på dagsordenen for skiftende regeringer, frivillige organisationer, eksperter på tværs af faglige skel m.m. Sågar Kongehuset har viet deres opmærksomhed til problemet med oprettelsen af Mary-fonden i 2007, der bl.a. beskæftiger sig med vold mod kvinder og børn i familien. Interessen for vold i hjemmet tog for alvor fart i 1970'erne med kvindebevægelsen som katalysator for kritik af det, de så som den strukturelt betingede vold som følge af manden og kvindens ulige positioner i samfundet. Siden da er mængden af artikler og afhandlinger, der beskriver fænomenets nutidige omfang og kompleksitet, steget, og udgangspunktet heri er det samme: at vold i hjemmet er en uacceptabel handling mellem to parter, hvoraf den ene (typisk manden) ses som udøver og den anden (typisk kvinden eller børnene) ses som ofret. Men ser man på fænomenet med historiske briller, tegner der sig en mere kompleks historisk opfattelse af vold i familielivet før 1970, hvor ansvaret for volden kunne deponeres andre steder end hos den mand, der slog.

Dette forskningsprojekt er en kulturhistorisk og empirisk funderet analyse af familievold i perioden 1930-1970. Formålet med projektet er at analysere, hvorledes vold i familien blev italesat og håndteret i undersøgelsesperioden, sådan som det kommer til udtryk i retspraksis og i den offentlige og politiske debat. Undersøgelsen vil hovedsageligt bygge på arkivmateriale fra Odense og Århus retskredse, der skal dokumentere sagernes gang fra anmeldelse over afhøringer til den eventuelle dom. Undersøgelsen skal dog også bevæge sig uden for den retslige arena m.h.p. at opspore den politiske og ikke mindst 'folkelige' holdning til problemfeltet. Derfor inddrages både lovgivning og folketingsdebatter såvel som brevkasserne i datidens populære ugeblade, Hjemmet og Familie Journalen, hvor hver femte årgang fra perioden gennemgås. Når brevkasserne inddrages, er det ud fra ønsket om at komme tæt på 'den almindelige danskers' holdning ud fra den antagelse, at brevskriverne og redaktørerne var i en mere fri og ubunden kontekst end de retlige aktører og politikerne.

Undersøgelsen er teoretisk forankret i køns- og positioneringsteori, hvor omdrejningspunktet er, at positioneringen finder sted i en diskursiv kontekst, hvor individerne trækker på, men somme tider også opponerer imod, de fremherskende diskurser, herunder kønsnormer.

Undersøgelsen indgår i Rigsarkivets kriminalitetshistoriske satsningsområde, men samtidig er min undersøgelse et studie af normerne omkring mænd, kvinder, børn og familieliv, således som det udspillede sig og blev fortolket, før kvindebevægelsen satte fokus på ligestilling mellem kønnene.

Projektet skal resultere i en mindre dansksproget monografi, der kan anvendes til seniorforskerkvalifikation. Der er modtaget et års frikøb fra Kulturministeriets Forskningsudvalg for 2017 til projektet, der forventes færdiggjort med udgangen af 2017. Derudover skal der udarbejdes en populærhistorisk artikel på basis af undersøgelsen til publicering i 2018.

Satsningsområder under udvikling

Ud over den fortsatte faglige satsning på kriminalitetshistorie ønsker Rigsarkivet i perioden 2017-2020 at udvikle tre kommende satsningsområder:

- Familie og slægt
- Danmarks internationale forbindelser
- Digitalt skabte arkivalier

På de følgende sider præsenteres disse kommende satsningsområder.

Familie og slægt

Rigsarkivet agter ifølge sin forskningsstrategi at opbygge et nyt satsningsområde for forskning i familie og slægt. Det sker såvel af arkivfaglige som forskningsmæssige hensyn. Således bør Rigsarkivets vejledning for familie- og slægtshistorikere – arkivernes største målgruppe – kvalitetssikres ved at baseres på en forskningsmæssig baggrund. Det er navnlig hensigten at fremme en bredere kultur- og socialhistorisk tilgang til dette område hos brugerne. Endvidere er familie- og slægtshistorie et internationalt forskningsfelt af stor betydning – en betydning, som ikke helt afspejles i dansk forskning, hvor feltet hovedsagelig har været overladt til amatørforskere. Endelig rummer forskningsområdet mange aspekter, som kaster lys over nutidens opbrud i de kendte familiemønstre, som alt sammen gør det naturligt at udvikle et forskningsmiljø i familie og slægt ved Rigsarkivet.

Et kommende satsningsområde om familie og slægt tager udgangspunkt i følgende individuelle forskningsprojekter:

Asbjørn R. Thomsen, seniorforsker, ph.d., BF-LCF

Når familiemønstret udfordres: Familier på kanten i 1700- og 1800-tallets danske landbosamfund

I 1700- og 1800-tallet havde kirken og staten ret snævre opfattelser af, hvordan den rette familie så ud. Helt grundlæggende skulle den gerne bestå af et ægtepar, der havde husbondmyndighed over husstandens øvrige medlemmer, det være sig børn eller tyende. På den måde sikredes samfundets patriarkalske struktur gennemført helt ned til samfundets mindste element (familien eller husstanden), ligesom man sikrede sig, at børnene havde et sted at vokse op, og at produktionsenhederne (gårdene) var velbemandede til at brødføde sig selv og til dels det øvrige land.

Denne standard, en art forløber for kernefamilien, blev imidlertid udfordret af realiteterne. Der eksisterede først og fremmest en myriade af forskellige varianter af den "tilladte" fami-

lie, som fungerede mere eller mindre godt i forhold til formålet. Men så var der også de familier, der – bevidst eller ubevidst – udfordrede systemet. Det kunne være par, der levede sammen uden at være gift eller modsat ikke levede sammen, *selv om* de var gift, det kunne være par, der var blevet skilt, eller folk, der aldrig var blevet gift, men alligevel havde sat børn i verden. Det er ikke mindst disse skæve familier, der er emnet for denne undersøgelse: hvem var de, hvor mange var de, og hvordan forholdt de sig til omverdenens pres?

Kildegrundlaget til denne undersøgelse er todelt:

1. det skal for et udvalg af sogne fra forskellige egne af Danmark ved hjælp af data fra de ældste danske folketællinger (1787, 1801 og 1834) på den ene side undersøges, hvordan familie- og husstandsstrukturen overordnet set var i Danmark i denne periode, og på den anden side kortlægges, i hvor høj grad der kan identificeres "skæve" familieformer i materialet og hvori disse består
2. det skal ved hjælp af mit indgående kendskab til de tre midtvestjyske nabosogne Selde, Junget og Torum undersøges i detaljer, hvordan disse "ureglementerede" familier forholdt sig til omverdenens pres i form af myndighedernes sanktioner og naboernes forsøg på social kontrol.

Målet er at udarbejde en antologiartikel og en mindre monografi – afhængigt af bevillingssituationen. For fuldt ud at realiseres, kræves to års sammenhængende frikøb i perioden 2017-2020- I forhold til arbejdet med folketællingerne vil jeg samarbejde med "BioHistory Group" ved Saxo-Instituttet (ved professor mso Anne Løkke), der netop arbejder med maskinel sammenkædning af folketællinger (og andre kilder).

Niels Windfeld Lund, gæsteforsker, professor emeritus, Rigsarkivet

Forældreforholdet - et livslangt forhold.

Mens børn og barndom er et klassisk tema i familiehistorisk forskning, er forældreforholdet og specielt forældreskabet efter at børnene selv er blevet voksne, mindre belyst. Ved at se på rollerne som henholdsvis barn og forælder som livslange relationer, kan man komme nærmere ind i den komplekse dynamik mellem individ, familie og slægt.

Med udgangspunkt i danske familier i både urbane og rurale miljøer vil det blive undersøgt, hvorledes forældre-rollerne/fader og moderrollerne udvikler og ændrer sig, når børnene bliver voksne og i mange tilfælde selv bliver forældre, og hvorledes bedste-forældrerollerne etableres og udvikler sig.

Teoretisk udgangspunkt vil dels være dokumentationsvidenskabelig teori om dokumenters rolle i det sociale liv, dels historisk sociologisk teori om henholdsvis familie- og livscyklus, som vil danne grundlag for mikrohistorisk analyse af familiebrev fra både urbane og rurale familier i Danmark i det 20. århundrede.

Det primære kildegrundlag vil således være familiebrev, dvs. breve mellem forældre og voksne børn, i privatarkiver, suppleret med andre familiehistoriske dokumenter, især fotoalbums etc.

Projektet indgår i et barndomshistorisk netværk ved Rigsarkivet såvel som led i opbygning af det internationale forskningsmiljø omkring "Family and Kinship" på Rigsarkivet.

Der planlægges dels en monografi, dels international artikel om familiebrevne som kilde til forældreskabets historie.

Annette Østergaard Schultz, seniorforsker, mag.art., BF-LCF

Plejebørn på landet 1820-1920

Med plejebarnet i centrum beskrives også familiens skiftende betydninger, relationer i familier og mellem familier i landbrugssamfundet før og under en moderniseringsproces.

Relevans og problemstilling

Barndomshistorikerne er blevet kritiseret for at have skrevet børnene ud af barndomshistorien. Ved at have arbejdet med plejebørn som interessefelt gennem flere år nu, er jeg blevet overbevist om, at man godt kan skrive børnene ind i barndomshistorien – og få et nuanceret billede af børnene selv, deres udtryksformer, deres roller i familien og forholdet mellem generationer. Uformelle plejebørnsanbringelser var samtidig et af flere udtryk for relationer i slægten og mellem familier – som altså plejebørnshistorien bidrager til beskrivelsen af. Ved at anskue problemstillingerne i to blokke, 1820-1870 og 1870-1920, gives der mulighed for at aflæse effekten af den modernisering, som for landbrugets vedkommende tog sin begyndelse i 1870'erne.

Plejebørnenes historie 1820-1920 kan altså bidrage til væsentlige sider af den danske kultur- og rurale samfundshistorie, sider, som ellers kan være svære at få øje på, fordi de udfolder sig på ikke-skriftlige/uformelle planer af samfundet.

At få sat barnet i centrum i barndomshistorien er også nærmest en forudsætning for at have mulighed for at forstå og erkende overførsler af normer og traditioner mellem generationer.

Det kildemateriale, som er i brug, er et materiale, som arkivernes kernebrugere, slægtsforskere, allerede bruger – eller som de med fordel kunne bruge. *Dele* af metoden ligger i virkeligheden meget nær slægtsforskernes, som når jeg forsøger at følge forskellige plejebørn gennem hele eller dele af deres liv. Forsøget på at få mest muligt "ansigt på" udvalgte individer vil yderligere kunne kvalificere vejledningen af slægtsforskere, som netop bliver stadig mere avancerede.

Metode og teori

Metoden er trestrengt. Ved udarbejdelse af en "plejebørnsdemografi" – med folketællinger og kirkebøger som basismateriale, men suppleret med andre kilder - sætter jeg en ramme op for det normale og unormale – både i forhold til, hvordan plejebørn adskilte sig fra børn i almindelighed og for plejebørnene selv: F.eks. hvor stor en andel var anbragt uformelt, hvor mange var anbragt af fattigvæsenet, hvor var de anbragt (hvilke typer familier) og meget mere. Man kan sige, at det er den generelle karakteristik af plejebørnene i henholdsvis 1820-1870 og 1870-1920.

Den anden streng er blandt andet inspireret af Carlo Ginzburg og mikrohistorien. Det indebærer nærstudier af samtlige oplysninger i kirkebøger og folketællinger, kontekstanalyser og sammenkædninger, der til sidst giver muligheder for at aflæse mønstre og roller i famili-

er og mellem familier – og igen med særlig fokus på, hvilke roller plejebarnet havde i disse familier og i samspillet mellem familier.

Netop efter at have opstillet rammer omkring plejebørnene og ved at have nærstuderet deres roller i forskellige familier og i lokalsamfundet, mener jeg det forsvarligt at drive en slags ”historisk børne- og ungdomskulturstudier”, hvor børns udtryk og livsforløb er i fokus.

Under arbejdstitlen ”Ind i barndomshistorien” er jeg ved at færdiggøre en artikel, som jeg vil søge udgivet i Temp. Her beskrives især den sidste del af metoden mere indgående.

Kildegrundlag

Alle typer af personhenførbare kilder er potentielt set brugbart materiale til undersøgelserne, hvor livsforløb kan lede mig hen i alle mulige hjørner af arkiverne. Men forrest står dog:

- Kirkebøger
- Folketællinger
- Skolearkiver (forsømmelseslister)
- Fattigvæsenetsprotokoller
- Foreningsarkiver (plejehjemsforeninger f.eks.): Stambøger m.v
- Værgeråd: Forhandlingsprotokoller
- Overværgeråd: Journalsager

Det geografiske udgangspunkt for især den demografiske del af undersøgelsen er et par sogne i Østjylland (Mariager købstad og landsogn), tre sogne i Midtjylland (Rødding, Løvel, Pederstrup) og det ret store Lomborg Sogn i Vestjylland samt - til en vis grad - også Lemvig Købstad. Det giver mig en plejebørnspopulation på over 1.000. Det er denne population, der skal arbejdes videre med – både i forhold det demografiske aspekt, som dog er nogenlunde på plads, men især i forhold til roller og relationer i familien og i lokalsamfundet.

Børns udtryk findes navnlig i værgerådssager og i stamprotokoller fra forskellige plejehjemsforeninger.

Forskersamarbejde

Undersøgelserne indgår i nedennævnte internationale netværk, etableret ved et tre-dages seminar i april 2016 på Nørre Vosborg. Derudover indgår jeg i det barndomshistoriske netværk i Rigsarkivet, hvor vi i samarbejde med Svendborg Forsorgsmuseum arbejder på et forsknings- og formidlingsseminar med fokus på udsatte børn og unge, både historisk og nu.

Endelig er jeg medlem af forskernetværket BIN-Norden.

Primær og sekundær publicering

Jeg forestiller mig i første omgang at skrive en række artikler om de forskellige delområder; plejebørnsdemografi – hvem var de, hvor kom de hen osv., om plejebørns rolle i familier og familienetværk og om plejebørns udtryk og livsforløb.

Med det som baggrund vil jeg til sidst skrive en kollektiv biografi om plejebørn, en egentlig barndomshistorie med barnet i centrum. Undervejs kan der publiceres mindre artikler i f.eks. Siden Saxo. Plejebørn og kilderne til deres historie er et populært emne blandt slægtsforskere, så det er tillige oplagt at holde foredrag om emnet.

Tidsplan

Tidsplanen forudsætter supplerende ekstern finansiering, se næste afsnit.

2017: Artikler om plejebørnsdemografi

2018: Arbejde med og artikler om plejebørns roller i familier og familienetværk. Familien og forskellige netværks betydning på landet før og under modernisering

2019: Arbejde med og artikel om plejebørns udtryk og livsforløb

2020: Arbejde med kollektiv biografi om plejebørn (bliver næppe publiceret før efter denne forskningsplans udløb).

Finansiering

Fuld realisering af projektet forudsætter 2 års frikøb. Formentlig vil det eventuelle frikøb være fordelt således, at jeg er på halv tids forskning i 2 år og på fuld forskning i 1 år (2018). Hvis der ikke opnås en samlet bevilling, vil jeg søge at supplere min 2/7 forskningstid med frikøb, finansieret af Kulturministeriets forskningspulje.

Mette Seidelin, forsker, ph.d., BF-LCF

Efter dommen. Om incestsagernes efterspil 1930-70

Med min ph.d.-afhandling fra 2014 undersøgte jeg, hvordan retsvæsenet og barnets omgivelser opfattede barnets rolle i incestforbrydelsen i perioden 1930-1967, mens det lå uden for min undersøgelsesramme at fokusere på sagernes efterspil for de berørte familier. Med dette projekt vil jeg nu tage tråden op og undersøge, hvad der skete med familierne efter, at dommen var blevet afsagt. Gik familierne i opløsning i form af skilsmisse eller separation, og hvad skete der med børnene? Blev de i hjemmet, eller blev de anbragt udenfor? Familiens sammenhængskraft er et tema, der optræder i retssagerne frem til domfældelsen, og jeg har i min tidligere undersøgelse påvist, at netop angsten for familiens opløsning var én af flere anmeldelseshæmmende faktorer.

Med dette projekt er det min ambition at undersøge, om dommen faktisk endte med at føre til en opløsning af familien, og at se dette i forhold til de overvejelser og bekymringer, familierne havde forud for dommen. Formålet er således at belyse på den ene side de enkelte incestfamiliers vanskelige situation både før, under og efter afsoningen, og på den anden side de overvejelser og udfordringer, som myndighederne stod overfor i forbindelse med løsladelsen, fordi forbrydelsen netop havde fundet sted i hjemmet.

Undersøgelsen vil delvist bygge på den empiri, som jeg indsamlede i forbindelse med min ph.d.-afhandling, herunder ca. 400 stamruller fra fængselsvæsenet. Mange af oplysningerne i stamrullerne skulle tjene til at pege ud i fremtiden: var der et hjem at vende tilbage til, var det forurettede barn fortsat i hjemmet, stod familien i økonomiske problemer osv. Med andre ord oplysninger, der samlet set gav myndighederne et vigtigt fingerpeg om fangens mulighed for ikke bare at komme tilbage til familien, men også at komme på ret køl i samfundet igen. For at komme tæt på familiernes liv efter afsoningen vil jeg supplere stamrullerne med tilsynssager fra Kriminalforsorgen. Fanger, der blev løsladt på prøve, skulle under tilsyn i en nærmere angivet prøveperiode, og ved hjælp af tilsynsrapporter og korre-

spondance mellem den tilsynsførende, fangen og fængselsvæsenet vil jeg følge fangens vej tilbage til samfundet og til familien, hvis den ellers stadig hang sammen. Det sidste var ikke altid tilfældet, og derfor inddrages også skilsmisssager og børneværnsager, der skal løfte sløret for, hvordan familiemedlemmerne og myndighederne kunne agere, når familien ikke længere ville eller måtte forblive sammen.

Undersøgelsen indgår nedennævnte familie- og slægtshistoriske netværk. For at realiseres fuldt ud skal projektet opnå frikøb af ca. et års varighed inden for perioden 2018-2020 til udarbejdelse af en mindre dansksproget monografi. I 2017 skal projektet tillige indgå i samarbejde med Svendborg Forsorgsmuseum om afholdelse af et forsknings- og formidlingsseminar med fokus på udsatte børn og unge i historien og nutiden. Projektets kriminalitets-historiske tema gør det endvidere relevant også at koble det til Rigsarkivets satsningsområde 'Kriminalitetens Kulturhistorie'.

Endvidere indgår et metodisk studium i det kommende satsningsområde:

Asbjørn R. Thomsen, seniorforsker, ph.d., BF-LCF

Studier i livsforløb på basis af sammenkædede kilder

Rigsarkivet indeholder store mængder af kilder til helt almindelige menneskers historie. Om langt de fleste danskere kan vi fortælle deres livsforløb i overordnede træk tilbage til begyndelsen af 1700-tallet på baggrund af nationalt dækkende kildegrupper som kirkebøger, folketællinger og forskellige registreringer af ejendoms-historisk relevans.

Disse kilder findes imidlertid ikke i sammenkædet form. Nogle af kilderne findes i transskriberet form i velstrukturerede databaser (ikke mindst folketællingerne i Dansk Demografisk Database) men selve sammenkædningen af enkeltpersoner fra folketælling til folketælling er ikke foretaget – endnu. For den forsker, der ønsker at foretage livsløbsanalyser, er det altså nødvendigt selv til en vis at indsamle det relevante kildemateriale og at foretage sammenkædningen af oplysninger fra forskellige kilder til belysning af enkeltpersoners liv.

Et sådant studie har jeg lavet. Gennem mange år har jeg opbygget en database med stadig mere detaljerede oplysninger om befolkningen i tre midtvestjyske nabosogne ca. 1700-1900. Databasen indeholder godt 5.000 personer og er i forhold til bredden af de indsamlede oplysninger efter alt at dømme ret unik, selv i en international sammenhæng.

Den stadig mere omfattende digitalisering (og transskribering) af det livsløbsrelevante kildemateriale over tid vil formentlig gøre historiske livsløbsanalyser (på massebasis eller i form af mere bredspektrede nedslag som mit) til et større fokusområde i fremtiden, også internationalt.

Jeg vil derfor gerne skrive en international metodeartikel med udgangspunkt i mit arbejde med (manuel) sammenkædning af et bredspektret kildemateriale. Artiklen udarbejdes i samarbejde med (sparring) Biohistory Group ved Saxo-Instituttet (ved professor mso Anne Løkke), som netop arbejder med manuel og maskinel sammenkædning af folketællingsmateriale på massebasis. Denne gruppe arbejder på at skaffe en grundforskningsbevilling til at arbejde med sammenkædning af folketællinger og andre kilder med navne til livsforløb og

familierelationer – det arbejde skal resultere i databasen "The Danish Historical Life-course Database". Artiklen forventes færdig i 2018.

Ovenstående projekter indgår i bestræbelser på at udvikle et internationalt forskningsmiljø om moderne familie- og slægtshistorie med basis i Rigsarkivet i Viborg, som grundlag for en større satsning på familie- og slægtshistorisk forskning ved Rigsarkivet. Dette arbejde ledes af gæsteforsker, professor emeritus Niels Windfeld Lund, som i første omgang er projektleder og som på længere sigt vil fungere som mentor. Som et første skridt i denne satsning, blev en række udvalgte familie- og slægtshistoriske forskere fra flere lande og flere discipliner inviteret til seminar i april 2016 på Nr. Vosborg, hvor man drøftede udviklingen af et konkret internationalt forskningssamarbejde med udgangspunkt i deltagernes aktuelle forskningsprojekter/interesser og fik dannet en international forskergruppe bestående af:

Anne Leonora Blaakilde, etnolog, Danmark

Anders Brändström, historie, professor, Universitetet i Umeå, Sverige

Karen V. Hansen, sociologi, professor, Brandeis University, U.S.A.

Eric Ketelaar, arkivvidenskab, professor emeritus, Universitetet i Amsterdam, Holland

Niels Windfeld Lund, historie, professor emeritus, gæsteforsker, Rigsarkivet Viborg, Danmark

David W. Sabeen, historie, professor, University of California-LA, U.S.A.

Ellen Schrumpf, historie, professor, Høgskolen i Sørøst-Norge, Notodden, Norge

Annette Østergaard Schultz, historie, seniorforsker, Rigsarkivet Viborg, Danmark

Mette Seidelin, historie, forsker, Rigsarkivet Odense, Danmark

Asbjørn Thomsen, historie, seniorforsker, Rigsarkivet Viborg, Danmark

Nathalie Wourm, litteraturvidenskab, associate professor, University of London, Birckbeck, United Kingdom

Med udgangspunkt i forskergruppens individuelle projekter er man i gang med at udvikle et større, fælles komparativt forskningsprojekt "Family and Kinship in Space and Time", som spænder kronologisk over det 18.-21. århundrede og har geografisk tyngdepunkt i Skandinavien. Formålet er at udvikle et aktivt internationalt forskningsmiljø på Rigsarkivet om, hvorledes familier og slægter er blevet konstrueret og rekonstrueret gennem de sidste fire århundreder. Det skal ikke alene ske internationalt, men også interdisciplinært, idet forskergruppen som nævnt ovenfor spænder over adskillige discipliner, om end tyngden ligger i historievidenskaben.

Projektet vil navnlig fokusere på tre områder: Familien, opbygningen af slægtsrelationer og forholdet mellem børn, forældre og bedsteforældre. Ud over de tidligere skitserede projekter, som udføres af medarbejdere ved Rigsarkivet, bidrager de øvrige deltagere i forskergruppen med følgende case-studier:

"General Features of Twentieth-Century Kinship in the West" (David W. Sabeen, U.S.A.)

How did kinship change during the 20th century, replacing family bonds based on blood to a labor contract, families becoming space for the exchange of work as well as emotions, for nurturing children, and for sorting out gender relationships, all setting new conditions and demanding new skills to be fit for making kinship? What, after all, is the nuclear family, who promoted it, and what practices on the part of social agencies, state administrators, and academic researchers were put in place to shape relations according to implicit and explicit models?

"Marriage and partner selection in rural Sweden, 1720-1920" (Anders Brändström, SE)

Who was chosen as either wife or husband in a relatively diverse rural area in Northern Sweden, in one's own family (cousins) or in a more prosperous class? And how did practices change through 200 years, especially as the area became urbanized and industrialized in the late 19th century and turn of the 20th century?

"Entangled kinship in North American Borderlands, 1865-1945" (Karen V. Hansen, U.S.A.)

How and under what circumstances did Danish and Norwegian immigrants in trans-Mississippi West in late 19th century/early 20th century, marry across a recognized border, like national origin or race-ethnicity? What happened to kin-keeping when intermarriage occurred? How were children received and valued and how did women and men fare in regard to status and power?

Elderly people and intergenerational relations in transnational families in 21st century Denmark (Anne Leonora Blaakilde, DK).

Today a large part of marriages and families in Denmark consist of persons with different national backgrounds. How do such families see themselves and do they in any way experience a position of "otherness" vis a vis other Danish citizens? What does this mean for the elderly members of the families and their possibilities for having a quality elderhood?

"An emotional turn? Child-Parent relationships in Norway 1870-1970" (Ellen Schruppf, NO)

Have there always been strong emotional bonds between parents and their children? Has emotional nurturing replaced more economically calculated relationship between generations? Have changes in demographic, economic and social conditions for the families in 20th century Norway altered how childhood and parenthood are perceived and lived?

"The fostering of (and foster-) children in rural Sweden 1720- 1920" (Anders Brändström, SE)

How did the practice evolve in rural Sweden of sending children out to other farms at a very early age as farmhands and maids? Was the intent to give children an education and/or to make alliances with other farmers? How has industrialization and urbanization affected practices, and when has fostering been attractive and for whom?

"Genealogy as a social practice in 21st century society" (Eric Ketelaar, NL)

Why are genealogical investigations, the tracing and writing of histories of families, practiced by many people in different ways in different societies and cultures? How are both governmental and private records being used in genealogy and how is this use affected by legal, ethical and cultural norms? What role does genealogy play in society and what would be its future role?

"Narratives of the nurturing family in 20th-21st centuries in France and Great Britain" (Nathalie Wourm, UK)

How is nurturing of children conceived and represented in French and English Literature and how is family in general represented in literature, including fiction, poetry and theatre? How are these representations matched with family life in the real world, when the family fiction no longer holds?

Som led i at udvikle et dynamisk forskningsmiljø på tværs af landegrænser ønsker man foruden de nævnte seniorforskere at knytte et antal ph.d. studerende til forskergruppen både i Danmark, Holland, Norge og U.S.A., og på denne måde bidrage til en udvikling af en international forskerskole. Man vil også arrangere regelmæssige seminarer både i Viborg og andre steder i verden og dermed skabe en aktiv dialog med andre forskere og muliggøre sammenligning med andre "familie-historier" rundt om i verden.

Forskergruppen repræsenterer flere forskellige forskningstraditioner og vil derfor metodisk betjene sig af flere forskellige metoder, som Big Data analyser af store populationer over længere tidsrum, netværksanalyser, livsforløbsanalyser, kvalitative analyser af litteratur, breve, erindringer, fotos m.m., diskursanalyse samt etnologisk deltagerobservation, interviews og oral history. Kildematerialet vil ligeledes være meget varieret og bl.a. bestå af folketællinger, databaser med kvantitative data, offentlige arkiver bl.a. fra kirke og retsvæsen, private breve, dagbøger og fotoalbum, litteratur m.m.

I forhold til forskningsverdenen og den brede offentlighed vil forskergruppen i samarbejde med Syddansk Universitetsforlag publicere en række monografier og evt. udvikle en særlig familiehistorisk serie, foruden artikler og konference-bidrag.

Dernæst vil man arbejde med at udvikle både materiale og metoder til vejledning til forskergruppens ikke-faglige kolleger, de mange slægtsforskere, som bruger mange af de samme kilder som forskergruppen. Tilsvarende er det tanken at udarbejde et dansksproget digitalt undervisningsforløb, især for børn og unge i alderen 12-18 år.

Det er ikke muligt at udvikle et solidt forskningsmiljø uden en tilsvarende solid finansiering, som i første omgang må være ekstern. I første omgang påtænkes snarest muligt en ansøgning til Velux Fonden. Arbejdet kan skaleres efter, hvor stor en bevilling, der i givet fald vil blive stillet til rådighed.

Danmarks internationale forbindelser

Danmarks internationale forbindelser er temaet for en forskergruppe, der arbejder hen mod at etablere et tredje satsningsområde for Rigsarkivets forskning. Samtidig vil gruppen arbejde for at udbrede kendskabet til Rigsarkivets samlinger af digitalt skabte arkivalier.

Definition af området:

Med udgangspunkt i Danmark belyses og analyseres de mangeartede internationale forbindelser som statslige aktører, organisationer eller det enkelte menneske er, eller har været, en del af.

Der vil blive anvendt en bred forståelsesramme ift. Danmark, der over tid både forandres og defineres på talrige måder. En international forbindelse forstås som en relation mellem mindst to magter, organisationer eller personer, der går på tværs af fysiske, institutionelle, såvel som kulturelle grænser.

Emnet betragtes som tidsmæssigt uafhængigt, da internationale forbindelser har eksisteret i flere årtusinder. Der åbnes dermed op for at fokusere på både korte tidsafgrænsede fikspunkter, såvel som en specifik udvikling over flere tidsperioder.

Forskningsområdet defineres i en geografisk tredeling: 1) Lokal 2) Europæisk og 3) Global. Den lokale ramme fokuserer på Østersøområdet. Den europæiske ramme på Europa udenfor lokalområdet, mens forbindelserne til den øvrige verden sættes i en global kontekst.

Kort redegørelse for områdets formål:

Områdets primære formål er at understøtte udnyttelsen af Rigsarkivets mangeartede autentiske kildetyper til at bidrage til ny forskning og vidensskabelse i de forskellige former for internationale forbindelser der eksisterer i Danmarkshistorien.

Den brede definition sikrer, at emnet efter behov kan justeres til at indgå i de mangeartede forskningsfelter, der har et internationalt sigte, men ofte defineres uensartet. Her tænkes eksempelvis på de flertydige anvendelser af kategorier som transnationale, multinationale og globale.

Det er et klart delformål, at der benyttes digitale arkivalier af både den kvalitative og kvantitative type, hvorfor dele af projekterne i området vil benytte mixed methods i sine fremstillinger.

Området vil på denne måde kunne fungere som kompetenceudviklende på følgende måder:

1. Øget kendskab til digitalt skabt materiale
2. Kompetencer i brugen af SOFIA, et program til benytte digitalt skabte arkivalier.

3. Bedre vejledning i digitalt skabt materiale af Rigsarkivets brugergrupper
4. Ideer til, hvordan digitalt skabt materiale kan anvendes af Rigsarkivets forskellige brugergrupper

Området har potentiale til at vise, at Rigsarkivet ikke udelukkende er "vores fælles hukommelse", men også bidrager med nye perspektiver på internationale forskningsfelter. Fx Den nordiske model, Den Kolde Krig, Holocaust, brugen af digitale arkivalier, organisationsstudier og diplomatistudier.

Satsningsområdets projekter bør have som målsætning at styrke det interne og eksterne forskningssamarbejde på en kompetent og troværdig måde. I videst muligt omfang bør større projekter bestå af mindre, interne forskergrupper, samtidig med at mulighederne for eksterne samarbejdspartnere afsøges med henblik på gennemførelse og finansiering.

Formålet med at indgå i projekter med eksterne forskningsmiljøer er at udvide og etablere forskningsnetværk, der vil skabe større opmærksomhed om Rigsarkivets vigtige rolle i sikringen af kulturarven. På sigt skulle det gerne betyde, at Rigsarkivet og dets forskere vil blive centrale samarbejdspartnere, når eksterne forskningsmiljøer formulerer nye forskningsprojekter, hvor historisk materiale indgår.

Større projekter vil som udgangspunkt altid forsøge at profilere Rigsarkivet og understøtte Rigsarkivets brugerorienterede tiltag for at fremme kendskabet til historisk viden og materiale, herunder skabe afsættet for historisk og demokratisk debat.

Pt. kunne eksempler på sådanne produkter være:

1. En tematisk eller samlet kildepakke udgivelse
2. Et digitalt undervisningstilbud
3. Foredrag på alle RA's lokaliteter
4. En udstilling

Foreløbig falder følgende individuelle projekter falder indenfor emnet:

- Studier i dansk koloni- og oversøisk handelshistorie 1620-1850
- Studier i indvandring og naturalisation efter ca. 1870
- Skolefolks internationale udveksling – danske lærere på studierejse 1918-1939 og det danske uddannelsessystems bidrag til verdensudstillingerne 1873-1900
- Danske erhvervslederes diplomati under Første Verdenskrig
- Videnskabsbiografi om Inge Lehmann og udviklingen i international seismologisk forskning
- Demokratikampe 1918-1945 – tyske ariseringsforsøg i Danmark, gesandt Herluf Zahles depecher fra Berlin 1924-41, europæiske jødeforfølgelser i dansk belysning

- Udveksling af seismisk teknologi og knowhow gennem jerntæppet
- Jorden under observation – international produktion af gæodata
- Koldkrigens Grønland som rum for internationalt forskningssamarbejde
- Unge som internationale politiske aktører
- Dansk Ungdoms Fællesråds rolle som udenrigspolitisk brobygger

Det er gruppens hensigt at sondere muligheder for større, fælles projekter. Dette vil kræve en større modning, end der på nuværende tidspunkt har været mulighed for. Det vil bl.a. forudsætte en stærkere tematisk og kronologisk koncentration af projekter, så der vil være mere synergi mellem dem, en dyberegående orientering efter den øvrige forskning på området samt etablering af en niche i forhold til denne – muligvis i form af at udnytte digitalt skabte arkivalier.

I første omgang skal imidlertid de optimale samarbejdsformer for udførelsen af de individuelle projekter findes. Disse individuelle projekter er:

Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF

Studier i dansk kolonihistorie og oversøisk handelshistorie

Projektet har relevans for både historikere og almindeligt historisk interesserede personer. Nogle dele af projektet har særlig relevans for Rigsarkivets brugere, da de bl.a. har til formål at udbrede kendskabet til mindre kendte dele af samlingerne. Projektet falder inden for satsningsområdet "Danmarks internationale forbindelser".

Der planlægges mindst to artikler som led i dette projekt. Det drejer sig om:

1. En artikel om danske embedslægers syn på den vestindiske befolkning i 1800-tallet. Artiklen indgår i Personalhistorisk Tidsskrifts temanummer i 2017 om dansk-vestindiske skæbner, og den bygger på den særlige række af medicinalberetninger fra Vestindien, som findes i Sundhedskollegiets arkiv. I en antologi om medicinalberetninger, som jeg var med til at udgive i 2005, skrev jeg om en embedslæges syn på almuen i Nord- og Vestjylland (1823-71), og via de øvrige artikler i bogen fik jeg bl.a. kendskab til kulturkløften mellem danske læger på Færøerne og den lokale befolkning i midten af 1800-tallet. Jeg vil bruge denne viden som ballast ved studiet af (udvalgte) vestindiske medicinalberetninger.
2. En artikel om kaping af et af Asiatisk Kompagnis skibe ved Indiens vestkyst i 1763 og løsladelse af mandskabet efter komplicerede forhandlinger. I forbindelse med et foredrag har jeg gennemgået og excerperet flere protokoller i Asiatisk Kompagnis arkiv, og oplysningerne egner sig i høj grad til publicering i form af en længere artikel. Det oplagte udgivelsessted er Museum for Søfarts Årbog, og her er redaktionen også positiv over for en udgivelse. Problemet er imidlertid, at man her nu udelukkende arbejder med temanumre, som gerne skal have relation til en aktuell udstilling. Mit "kapingprojekt" er der-

for i øjeblikket sat i venteposition. Hvis der ikke dukker en løsning op i løbet af et par år, må jeg overveje et alternativt udgivelsessted.

Udover de nævnte aktiviteter er det tænkeligt, at jeg vil skrive noget i forbindelse med 400-års jubilæet for erhvervelsen af Tranquebar. Jubilæet finder sted i 2020.

Artiklerne vil blive udarbejdet som énmandsprojekter, men jeg vil i begge tilfælde kunne trække på kvalificeret bistand fra andre danske forskere. I særlig grad gælder det for det vestindiske projekt, idet fx Niklas Thode Jensen skrev ph.d.-afhandling om sundhedsforholdene hos den sorte befolkning i første halvdele af 1800-tallet.

Indholdet i begge artikler vil kunne bruges i foredrag. Ét af mine standardforedrag drejer sig således om medicinalberetninger. Den dramatiske historie om skibskapingen må også kunne egne sig til forskellige former for populærvidenskabelig formidling.

Jeg regner med at beskæftige mig med forskellige dele af projektet gennem det meste af fireårs perioden.

Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF

Studier i indvandring og naturalisation efter ca. 1870

Projektet har både historisk og samfundsmæssig relevans. En del af projektet har også stor relevans for Rigsarkivets brugere, da det har til formål at præsentere en række væsentlige arkivserier og baggrunden for disse. Projektet falder inden for satsningsområdet "Danmarks internationale forbindelser".

Projektet består af disse to elementer:

1. En artikel om baggrunden for og indholdet i Danmarks første fremmedlov, der blev udstedt i 1875. Artiklen tager udgangspunkt i en artikel, som jeg har skrevet i 2016 om fremmedlovgivningen 1875-1952 og de arkivserier, som denne lovgivning har givet anledning til. I forbindelse med dette arbejde blev jeg bl.a. opmærksom på, at 1875-loven må ses i relation til samtidig paslovgivning i andre lande og til arbejdet med en ny dansk fattiglovgivning. Jeg opdagede også, at arbejdet med fremmedloven har sat sig en del spændende arkivalske spor, ligesom rigsdagens debatter om loven kan fortjene en nærmere analyse. Jeg ønsker derfor at grave nogle spadestik dybere, end det har været muligt i min nyligt færdiggjorte artikel, hvis primære formål var arkivheuristisk. Den nye artikel tænkes afsat til enten Historisk Tidsskrift eller Temp, og jeg håber at finde tid til at skrive den i 2017, 2018 eller evt. 2019.
2. En artikel om dansk indfødsretslovgivning og de arkivalske resultater heraf. Det er mit ønske at skrive en arkivheuristisk artikel efter samme koncept som den artikel, jeg har skrevet om fremmedlovgivningen 1875-1952, og ligesom denne tænkes den nye artikel publiceret i Personalhistorisk Tidsskrift. Alternativt kan teksten publiceres i rækken af arkivvejledende småtryk, som planlægges udgivet af Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie.

Begge de nævnte artikler vil overvejende have empirisk karakter. De vil bl.a. bestå i analyser af beslutningsprocesser og beskrivelser af de resultater, der kom ud af processerne. Begge artikler vil i udstrakt grad bygge på Rigsarkivets samlinger. For 1875-artiklen vil en pakke i Justitsministeriets arkiv med høringsvar fra de danske politimestre i 1874 komme til at spille en væsentlig rolle.

Jeg har for nylig mødt en belgisk historiker, som netop er gået i gang med et stort forskningsprojekt om ind- og udvandring til og fra Belgien 1840-90 og landets paslovgivning m.v. Vi har lovet at holde hinanden orienteret om vores arbejde. Jeg har også kontakter til flere af medarbejderne ved Immigrantmuseet, og de vil kunne udbygges i de kommende år.

Indvandring, pasvæsen og indfødsretsspørgsmål er populære emner i slægtsforskningssmiljøer, og mine artikler vil givetvis kunne omarbejdes til foredrag hos bl.a. DIS-Danmark.

Jeg regner med at beskæftige mig med forskellige dele af projektet gennem det meste af fireårs perioden.

Som udgangspunkt regner jeg med at udføre hele projektet inden for ordinær forskningstid. Evt. kan det dog komme på tale at søge et frikøb af få måneders varighed til at lave artiklen om 1875-loven.

Christian Larsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF

Danske skolelæreres pædagogiske studierejser 1918-1939

Efter 1. verdenskrigs afslutning fik alternative former for undervisning – med udgangspunkt i de grundtvig-koldske friskoler og i det nypædagogiske gennembrud i slutningen af 1800-tallet – fornyet kraft under betegnelsen ”reformpædagogik”. Nyorienteringen i 1920’erne var pædagogisk-psykologisk og havde til mål at skabe en skole og en opdragelse, der skabte borgere med ny dannelse og ikke lydige soldater, et ekko fra 1. verdenskrig og dens militarisme. Denne nyorientering påvirkede folkeskolens indhold, dagligdag og arbejdsformer, som Ellen Nørgaard har beskrevet i sin disputats ”Lille barn, hvis er du?” fra 1977. Spørgsmålet er, hvordan nyorienteringen nåede ud til de flere tusinder lærere og lærerinder, der udgjorde skolens hverdag. Fra 1923 kunne læsere af Danmarks Lærerforenings medlemsblad ”Folkeskolen” og tidsskriftet ”Vor Ungdom” holde sig orienteret om udenlandske skoleforhold og på den måde få indblik i udenlandske pædagogiske strømninger og debatter.

Lærerstandens modtagelse af de nye skoletanker er dog svær at kortlægge, men det kan belyses af to forhold: 1) hvorvidt lærerne forsøgte selv at lære yderligere om nye, udenlandske skoler, og 2) om de forsøgte at omsætte den pædagogiske inspiration til i praktisk skolearbejde, dvs. skoleforsøg. Flere hundrede lærere og lærerinder tog på pædagogiske studiebesøg i udlandet med støtte fra Undervisningsministeriet og Københavns skoledirektion. Efter endt rejse udarbejdede de en rejserapport, der blev afleveret til skolemyndighederne. Selvom det kun var en meget lille del af det samlede antal lærere og lærerinder, der rejste ud, og endnu færre, der lavede skoleforsøg, fik de betydning for den offentlige debat og for deres nærmiljø. Mange af dem fik senere indflydelsesrige poster, var eller blev tilknyttet Statens Lærerhøjskole eller aktive i pædagogiske fora som Det Pædagogiske Selskab, Landsforeningen Den Frie Skole og Udvalget for Skolepsykologiske Undersøgelser.

Med udgangspunkt i de over 800 rejserapporter er det formålet er at kortlægge og analysere de pædagogiske studierejser, som danske lærere og lærerinder foretog i mellemkrigstiden, for at give ny viden om inspirationen fra udlandet, og hvordan den påvirkede det danske skolevæsen lokalt som nationalt. Hvilken type af lærere og lærerinder rejste ud? Hvilke udenlandske skoler der blev opfattet som progressive i Danmark. Hvilken form for viden blev hjemtaget og forsøgt implementeret i den daglige undervisning?

Projektets hovedkilde er de cirka 820 utrykte rejserapporter, som rejsedeltagerne udfærdigede efter hjemkomsten, og som blev indsendt til skolemyndighederne. Rejserapporterne blev senere afleveret til Dansk Skolemuseum og er for få år siden blevet afleveret til Rigsarkivet. Hertil kommer pædagogiske tidsskrifter fra perioden, som vil blive inddraget for at se, om lærerne og lærerinderne viderefremmede deres indtryk, og baggrundslitteratur (personalthistorisk) om lærerne og lærerinderne.

Det teoretiske grundlag er de britiske uddannelsesforskere David Philips og Kimberlys Ochs arbejder om "educational (policy) borrowing", dvs. uddannelsesmæssig/uddannelsespolitisk lån, som både behandler det at låne ideer ("borrowing ideas") og at overføre uddannelsesviden ("educational transfer") fra et land til et andet. De har udviklet et analytisk redskab til at undersøge, hvorfor et land er interesseret i et andet lands uddannelsesforhold ("cross-national attraction"), hvilke indre impulser for at se til udlandet der findes, og hvad er det genstande, man ser på i udlandet. Eventuelt vil også netværksanalyse blive inddraget, hvis der viser sig sammenhænge mellem de udsendte personer

Projektet skal munde ud i en fagfællebedømt artikel i "Uddannelseshistorie" 2017. Der påtænkes også en fagfællebedømt, engelskproget artikel i "Paedagogica Historica" og et paper på den nordiske uddannelseshistoriske konference 2018 (sandsynligvis i Sverige).

Til brug for den engelsksprogede artikel og paper vil der være brug for finansiering af oversættelse og rejseudgifter.

Christian Larsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF

Det danske uddannelsessystems bidrag til verdensudstillingerne 1873-1900

Siden 1851 er der med regelmæssige mellemrum blevet afholdt verdensudstillinger. Det 19. århundredes verdensudstillinger var med den tyske forsker Klaus Dittrichs ord "encyclopaedic endeavours", som ønskede at lave en logisk inddeling og fremvisning af al samtidsens viden, og denne viden blev inddelt i grupper, klasser og sektioner. Udstillingerne satte industrikulturen i centrum og viste samtidsens tekniske fremskridt. Også Danmark deltog i udstillingerne, som Margit Mogensen har vist i "Eventyrets tid – Danmarks deltagelse i Verdensudstillingerne 1851-1900" fra 1993.

Sektioner med uddannelse og opdragelse som tema havde også en central plads på verdensudstillingerne i sidste halvdel af 1800-tallet, første gang i London i 1862, og bar vidnesbyrd om den vigtige plads, som skole og uddannelse indtog i samtiden. De efterfølgende udstillinger fik stadig større skoleafdelinger med flere udstillingsgenstande. Afdelingerne viste næsten alle former for samtidig uddannelse og havde til formål at fremvise fremskridtene inden for forskellige skoleformer, undervisningsmetoder og pædagogikker. De var også et sted, hvor et land kunne fremvise dets egne fremskridt og hævde sig på uddannel-

sesområdet. Selvom denne afdeling af verdensudstillingerne måske ikke vakte den almindelige gæsts interesse, var den dog vigtig, for den tiltrak specialister fra hele verden. Afdelingerne var katalysatorer for publicering og cirkulation af uddannelseslitteratur, de fornyede sociale kontakter mellem skolefolk fra forskellige lande, og de bidrog til transnational vidensudveksling.

Det er derfor muligt at analysere verdensudstillingerne som et forum for professionel og specialiseret udveksling af viden om uddannelse, hvilket Klaus Dittrich har gjort for USA, Japan og Frankrigs vedkommende i sin ph.d.-afhandling fra 2010, "Experts Going Transnational". Margit Mogensen har givet det overordnede billede af udstillingerne og nogle af standene, men berører ikke skole og uddannelse. Det er derfor formålet med dette projekt at foretage en undersøgelse af skoleafdelingerne på de danske stande på verdensudstillingerne fra London 1862 til Paris 1900, hvor fænomenet verdensudstilling toppede. Her er det interessant at få belyst, hvem der organiserede de danske afdelinger, hvilke aspekter af det danske uddannelsesvæsen man ønskede at udstille, og hvad man ville opnå hermed, men også at se på de indtryk, som danske deltagere fik fra andre landes skoleafdelinger, altså om der skete overførsel af viden, indhentet på udstillingerne.

Det teoretiske grundlag for projektet vil være den tyske forsker Matthias Middells begrebsapparat om kulturel overførsel ("cultural transfer"). Begrebet har mange lighedspunkter med Kimberly Ochs & David Philipps' model for uddannelsesmæssig lån (jf. nedenfor). Begrebet gør det muligt at forklare, hvordan aktører i specifikke kontekster reagerede/svarede på specifikke situationer og udfordringer ved at henvise til udenlandske modeller. Et andet fokuspunkt vil være på uddannelseseksperter som en intellektuel og administrativ elite: Hvem var de, hvor var de ansat, og hvilket beslutningsrum ("decision space") havde de, når de skulle overføre viden.

Arkivalierne til dette projekt vil være at finde i Industriforeningens, Indenrigsministeriets og Kultusministeriets arkiver. Også trykt litteratur fra samtiden vil blive inddraget, både til belysning af selve udstillingerne og til beretninger og indtryk fra skoleafdelingerne.

Projektet vil udmønte sig i en fagfællebedømt artikel, f.eks. i "Erhvervshistorisk Årbog", "Uddannelseshistorie" eller "Nordic Journal of Educational History" i 2019 eller 2020.

Til brug for den engelsksprogede artikel vil der være brug for finansiering af oversættelse.

Steen Andersen, seniorforsker, ph.d., BF-DDA

Danish Business Diplomacy during World War I

During the First World War, business leaders from several nations were involved in diplomatic negotiations at the highest level. For political reasons it was convenient for a number of nations to be represented by business leaders in trade negotiations. Business leaders should not just represent their business interests, but also talk of the nation before the negotiating table. Business leaders literally moved "Beyond Business".

Forventet publiceringsår for en artikel i Scandinavian History Journal er 2017.

Anne Lif Lund Jacobsen, forsker, ph.d., BF-FA

Videnskabsbiografi om Inge Lehmann og udviklingen i international seismologisk forskning, 1925-1970

Den danske seismolog Inge Lehmann (1888-1993) opdagede i 1936 jordens indre kerne og under den kolde krig blev hun hentet til USA for at fortsætte sin banebrydende forskning. På trods af sin internationale berømmelse er hun stort set ukendt i Danmark.

Seismologi er studiet af jordskælv og hvordan trykbølger forplanter sig gennem jorden. I 1928 blev Inge Lehmann chef for Geodætisk Instituts Seismologiske afdeling og grundlagde dermed seismologisk forskning i Danmark. I løbet af de næste 40 år stod hun bag flere videnskabelige gennembrud og kom til at tilhøre den absolutte elite af internationale seismologer.

I løbet af hendes karriere ændrede seismologisk forskning sig fra at være en lille, isoleret disciplin til, under den Kolde krig, at vokse til et stort og indflydelsesrigt forskningsfelt. Denne vækst skete på baggrund af militære og storpolitiske interesser, da det blev opdaget, at atomprøvesprængninger kunne detekteres via seismiske målinger.

På den vestlige side af jerntæppet var det særligt USA, der investerede store summer i seismisk forskning og gjorde seismiske detektionsmetoder til grundstenen i atomprøve-stop forhandlingerne med Sovjetunionen. Da Danmark var allieret med USA, blev både Inge Lehmann og de danske seismiske målestationer i Grønland inddraget i den amerikanske militærforskning.

Internationalt er Inge Lehmann kendt som seismologiens 'Grand Old Lady', men på trods af sin store internationale profil og mange videnskabelige priser er hun stort set ukendt i Danmark.

Ved at studere Inge Lehmanns karriere er det således muligt at afdække væsentlige pointer vedrørende videnskabelig udvikling, køn, samt dansk og international politik, hvorfor projekter er en del af Rigsarkivet satsningsområde "Danmarks Internationale forbindelser"

Videnskabsbiografien vil fokusere på tre forskningsspørgsmål:

1. Hvordan var Lehmann involveret i seismologisk forsknings udvikling fra en lille perifær disciplin til et stort, indflydelsesrigt forskningsfelt?
2. Hvilken rolle spillede geopolitiske interesser i denne udvikling, og hvordan navigerede Lehmann de forskellige politiske agendaer?
3. Hvorledes formåede Lehmann, en kvindelige naturvidenskabelig forsker fra en lille nation, at få status som en international autoritet i et absolut mandsdomineret forskningsfelt?

Projektet undersøger baggrunden for hendes banebrydende forskning, og hvorledes Inge Lehmanns liv og karriere anskueliggør det seismiske forskningsfelts eksplosive vækst i det tyvende århundrede, og hvilken rolle geopolitiske interesser spillede heri. Således vil undersøgelsen bygge på lige dele biografi og videnskabshistorisk metode.

Det primære kildegrundlag er Inge Lehmanns nyligt afleverede privatarkiv, samt offentlige arkivalier vedrørende den seismiske tjeneste i Danmark og Grønland på Rigsarkivet. Derudover benyttes udenlandske kilder fra især amerikanske arkiver samt arkivalier der stadig befinder sig hos myndigheden og interviews.

Forskningsamarbejder vil opstå som følge af, at jeg er gæsteforsker ved Danmarks Geologiske Undersøgelse og Niels Bohr Arkivet/Københavns Universitet.

Projektets mål er at levere minimum tre peer-reviewed artikler og en engelsksproget manuskript ved projektets afslutning. Derudover er der årligt præsenteret papers på internationale konferencer og afholdt populærvideenskabelige foredrag samt medvirket i TV og radio indslag.

Tidsplanen er følgende:

Start 2017: Kapitel-outline og peer-review artikel til *Geological Survey of Denmark and Greenland Bulletin*

Slut 2017: Manuskript færdigt

Hele 2018: Peer-review, redigering og international publicering

Projektet omfatter to års frikøb ved Carlsberg Fondet, der er fordelt således: 2015: 6 mdr., 2016: 6 mdr., 2017: 12 mdr.

Carlsberg Fondet har ydet 1.25 mill. Kr., derudover har American Institute of Physics ydet økonomisk støtte til transskribering af interviews.

Jacob Halvas Bjerre, Ph.d. studerende, BF-FA

Demokratikampe 1918-1945

Inden for denne overordnede ramme er der planlagt følgende produkter:

1. Ph.d. afhandling: Excluded German Aryanization Attempts in Denmark 1937-1945
2. Kildeudgivelse: Zahles Depecher 1924-1941. (Jeg står for noterne).
3. Kildeudgivelse: Danske øjne på ekstremernes Europa 1918-1945
4. Artikel og udvalgte kilder til antologi & kildesamling, der har til hensigt at behandle informationen, perceptionen og reaktionen på forfølgelsen af jøderne baseret på diplomatiske indberetninger. Projektet hører under European Holocaust Research Infrastructure (EHRI) og ledes af Dr. Frank Bajohr, (Institut für Zeitgeschichte München-Berlin. Videnskabelig chef for Holocaust-studier).
5. Artikel: Krisehåndtering under nazismen. Udvalgte dansk-jødiske virksomheders krisehåndteringsstrategier 1937-1943.
6. Artikel: Forfulgte medlemmer. Dansk Erhverv og den jødiske minoritet under politisk pres.
7. Artikel: Demokratikampens ofre 1943-1945. En undersøgelse af dødsårsager.

Demokratikampe 1918-1945 er en bred ramme, hvor jeg vil foretage udvalgte nedslag i særlige emner eller kildegrupper der belyser brudfladerne mellem det demokratiske standpunkt og de autoritære ideologier. De forskellige produkter (1-6) i projektet vil med udgangspunkt i en dansk synsvinkel analysere den danske stats forhold til varierende typer af diktaturer, samt fokusere på danske organisationers og den jødiske minoritets handlerum under pres. Projektet vil være en naturlig del af forskningsområdet "Danmarks internationale forbindelser". En undtagelse være produkt 7, der falder ind under den overordnede ramme, men vil være et Danmarkshistorisk projekt.

Flertallet af produkterne vil samlet set placere Danmarks rolle i forhold til diktaturerne i en international kontekst særligt i forhold til den jødiske minoritet, men også på både statslige og organisatoriske niveauer. Perspektiveres disse forhold til nutiden må vi konstatere, at Danmark, til trods for sine medlemskaber af internationale organisationer, stadig må forholde sig til mange af de samme overordnede problemstillinger. Hvordan agerer landet i forhold til en vigtig autoritær handelspartner, der undertrykker politiske, nationale minoriteter og selvstændighedsbevægelser? Hvordan behandles religiøse minoritetsgrupper under indenrigspolitisk og udenrigspolitisk pres? Hvordan forholder organisationer sig til politiske risici? Min forskning vil give historiske eksempler på nutidige problemstillinger. Det vil danne afsæt for diskussion af småstatens demokratiske rammebetingelser under hensyntagen til særligt handelsrelationer og minoriteter.

En undtagelse er produkt 7, der vil finde sin relevans to steder 1) Give nye svar vedrørende besættelsestidens døds ofre på tværs af sociale skillelinjer og 2) opfylde RA's strategiske forskningsformål under anvendelse af digitale arkivalier.

Metodisk set vil der blive anvendt empiriske studier i originale kildesamlinger fra både Danmark og udlandet under anvendelse af det funktionelle kildesyn. Teoretisk set, vil Ph.d. afhandlingen være stærkt inspireret af fremtidskonstruktioner som udtrykt hos de ledende tyske embedsfolk i Danmark kombineret med analyse af de i talesættende handlinger, der blev anvendt for at opnå denne fremtidskonstruktion. Generelt set, arbejdede de tyske embedsmænd for et fremtidigt Danmark uden jøder.

Kildeudgivelserne vil være klassiske trykte kildeudgivelser med veldefinerede rammer for udvalget af kilder, som jeg ikke vil komme ind på her. Kildegrundlaget for produkt 2 og 3 er Udenrigsministeriets depecher.

Produkt 4 skal ses i forlængelse af min bog *Udsigt til forfølgelse* (2015), og vil være en artikel, der sammenfatter den viden Udenrigsministeriet opnåede om forfølgelserne, kombineret med et udvalg af helt centrale kilder fra Rigsarkivets samlinger.

Artiklerne 5 og 6 vil være udløbere af ph.d. projektet, men analysere udvalgte emner ved brug af mere erhvervsrettet og organisatorisk teori. Krisehåndteringsstrategier er et større teoretisk felt, hvor historiske eksempler vil kunne bidrage med erfaringsbaseret viden, som supplement til teorierne. Det samme gælder for organisationer der udsættes for politisk pres og risiko for dele af deres medlemsskare.

Artikel 7 vil anvende dødsårsagsregisteret, som er digitalt. Formålet er at undersøge, hvordan og hvor mange personer der døde som følge af konflikter mellem befolkningen og repræsentanter for besættelsesmagten i den sidste halvdel af besættelsen. Der vil blive anvendt en kvantitativ tilgang med mulighed for kvalitative stikprøver i andre kildesamlinger.

Der er etableret samarbejde mellem RA og CBS i ph.d. projektet. Der er også etableret samarbejde mellem kildekriftselskabet og mig til produkt 2 og 3. Der er samarbejde mellem mig og EHRI til produkt 4. For produkterne 5-7 kunne mulige samarbejdspartnere være CBS, RA forskere og Nationalmuseet.

Formidlingsmæssigt er der indgået mundtlig forlægsaftale om udgivelse af ph.d. projektet ligesom produkt 2 og 3 er aftalt til bogudgivelser. Produkt 2 og 3 rummer mulige formidlingsmæssige aspekter for RA, da man kunne forestille sig skanninger af samtlige kilder til brug på Arkivalier Online. Produkt 4 vil være en international artikelsamling, der vil profilere

RA og samlingerne for en ny kreds af brugere. Artiklerne 5-7 kan publiceres i både nationale og internationale tidsskrifter. Peer-reviewed og internationale tidsskrifter vil blive prioriteret højest.

Både tidplan og finansiering har som forudsætning en forskeransættelse i RA efter endt stipendium, hvor den normerede forskningstid (2/7) vil blive brugt. Jeg vil dog givetvis følge mange af de samme elementer af planen i andre forskerstillinger.

Deadlines:

Ad 1 – første halvår 2017 evt. Bog 2018

Ad 2 – Forår 2018

Ad 3 – 2020

Ad 4 – 2018

Ad 5 – Andet halvår 2017

Ad 6 – 2019

Ad 7 – 2020

Anne Lif Lund Jacobsen, forsker, ph.d., BF-FA

Udveksling af seismisk teknologi & knowhow igennem jerntæppet

Under den kolde krig udviklede øst- og vest- blokken hvert deres seismiske netværk. Øst-blokken benyttede Kirnos seismografer, mens vestblokken benyttede amerikansk udviklede Press-Ewing seismografer. Brugen af forskellige teknologier vanskeliggjorde dataudveksling og sammenligningen af seismiske observationer på tværs af jerntæppet.

Idet de seismiske netværk, ud over at observere jordskælv, også var udviklet til detektion af underjordiske atomprøvesprængninger, var der stor militære og videnskabelig interesse for at få adgang til modpartens teknologi for dermed at øge egne verifikationsmuligheder.

På grund af de militære implikationer kunne en sådan teknolog-udveksling ikke foregå via de sædvanlige diplomatiske kanaler. Derfor kontaktede seismologen Eugene Savarensky fra Academy of Science i Moskva, i 1961, sin amerikanske kollega Maurice Ewing fra Columbia University, for at foreslå at de to videnskabelige institutioner udveksle instrumenter. På overfladen blev udvekslingen fremstillet som et rent videnskabeligt projekt, men under overfladen blev de involverede videnskabsfolk løbende instrueret af deres respektive militære og politiske bagland. Da forhandlingerne strandede i 1964 tilbød Danmark at formidle udvekslingen, som kom i stand senere på året.

Et casestudy af udvekslingen af den sovjetisk og amerikansk seismograf i 1961-1964 kan derfor give vigtig information om, hvorledes USA og Sovjet udøvede deres science-policy og pege på betydningen af internationale videnskabelige netværk.

Projektet er en del af Rigsarkivets satsningsområde "Danmarks Internationale forbindelser" Igennem et casestudie vil vi undersøge hvordan USA og Sovjet udøvede science-policy i relation til nuklear detektions teknologi. Det bygger på metode & teori fra bogprojektet om Inge Lehmann. Kildegrundlaget er diverse private og offentlige arkiver fra USA, Rusland og Danmark (særligt Geodætisk Institut).

Artiklen skrives sammen med Julia Lajus, National Research University Higher School of Economics, St. Petersburg. Det vil foregå i løbet af hele 2018.

Anne Lif Lund Jacobsen, forsker, ph.d., BF-FA

Jorden under observation

Kortlægning og indsamling af geografiske informationer har stor militær-strategisk betydning og er ofte foregået i tæt samarbejde mellem staten og dens militære organisationer, som også ofte har forvaltet offentlighedens adgang til sådanne geo-data.

Under den første Irak krig i 1991 forbedrede USA i løbet af få dage præcisionen af deres *global positioning systems* (GPS) markant som et led i Operation Desert Storm. I 1993 blev systemet for første gang gjort tilgængeligt for civile brugere, og i løbet af kort tid blev satellit baseret geo-data alment tilgængeligt. Kombineret med data fra *Earth observation* satellitter blev det pludseligt muligt for privatpersoner og organisationer at skabe og reproducere deres egne digitale kort uafhængigt af offentlige myndigheder og militære særinteresser. Skiftet fra papir- til digitale kort er derfor ikke kun et spørgsmål om implementering af ny teknologi men rejser også spørgsmål om bl.a. sikkerhedspolitik, økonomiske interesser og informationskontrol. Satellitbaseret observation af jorden flytter produktionen af geodata fra den nationale til den internationale sfære, hvorfor projekter er en naturlig del af Rigsarkivet satsningsområde "Danmarks Internationale forbindelser".

I løbet af projektmodningen skal der i samarbejde med de eksterne samarbejdspartnere formulere skarpe og relevante forskningsspørgsmål. Mulige problemstillinger kunne være hvorledes offentlige institutioner som Kort & Matrikelstyrelsen har forvaltet omstillingen til digital baserede geodata, eller hvad de politiske og militære konsekvenser er af offentlighedens adgang til satellitbaserede geo-data.

Kildegrundlaget vil være arkiver fra Kort & Matrikelstyrelsen (1989-2012), Geodatastyrelsen (2013-) m.fl.

Der skal identificeres mulige samarbejdspartnere med henblik på at lave en fælles, større forskningsansøgning. Gerne indenfor forskningsmiljøer der beskæftiger sig med Digital Humanities eller Geospatial Science.

Der sigtes mod at publicere peer-review artikler i primære internationale tidsskrifter. Tidsplanen er følgende:

2019: Projektmodning & større forskningsansøgning

2020: Projektstart.

Henrik Knudsen, seniorforsker, ph.d., IB-PA

Koldkrigens Grønland som rum for internationalt forskningssamarbejde

Under denne overskrift vil jeg studere, hvordan den kolde krig formede betingelserne for internationalt forskningssamarbejde på Grønland – og dermed hvordan de strategiske, mili-

tære og udenrigspolitiske konstellationer formede forskningsmulighederne og forskningen selv. Projektet knytter sig til forskningsområdet "Danmarks Internationale forbindelser".

Projektet er relevant for den aktuelle udvikling i Arktis, hvor den geopolitiske spænding igennem de seneste år er vokset mærkbart, dels på grund af konflikten mellem NATO og Rusland og dels på grund af den øgede fokus på råstoffer i det Arktiske område.

Projektet tager udgangspunkt i et paradoks omkring IGY, det internationale geofysiske år 1957-58, der er blevet kaldt for det 20. århundredes største kollektive forskningsprojekt. Selvom IGY havde polområderne som et hovedfokus, var forskningsaktiviteterne på Grønland forbavsende fåtallige og Danmark forholdt sig bemærkelsesværdigt passiv i den internationale IGY-organisation, hvilket førte til kritik fra danske forskere. Resultatet er fx, at Grønland kun nævnes sporadisk i litteraturen om IGY. Det rejser kort sagt spørgsmål om årsagerne til den danske passivitet.

Metodisk vil projektet bestå i en begrænset række casestudier af, hvordan danske og amerikanske myndigheder forholdt sig til konkrete forskningsprojekter, specielt indenfor de geofysiske videnskaber. USA havde nemlig vitale forskningsinteresser i Grønland afledt af opbygningen af det amerikanske kontinentalforsvar, hvori de amerikanske baser på grønlandske spillede en central rolle (jf. Doel et al *Exploring Greenland: Cold War Science and Technology on Ice* (Palgrave, 2016)). Det drejede sig kort sagt om at opbygge et grundlæggende kendskab til et ukendt fysisk miljø, der både set med amerikanske og sovjetiske øjne ville udgøre den centrale kampplads under en evt. militær konflikt. Her spillede baserne en afgørende rolle som ankerpunkter for udforskningen af det arktiske miljø. Danmark havde modsatrettede interesser i den allestedsnærværende amerikanske forskningsaktivitet. Nogle danske forskere ønskede at udnytte mulighederne for at koble sig på amerikanske projekter og funding. På den anden side var danske myndigheder på vagt over for de udenrigspolitiske konsekvenser af denne forskningsaktivitet, herunder fx ønsket om ikke at provokere Sovjetunionen eller muligheden for at miste suveræniteten i Grønland. Samtidig betød amerikanernes militære tilstedeværelse i Grønland, at både danske og amerikanske myndigheder var på vagt over for tredjelandes ønsker om at udføre forskningsaktivitet i Grønland - herunder navnlig projektforslag fra og samarbejde med forsker fra Østbloklønderne. Der ses en tydelig udvikling i den danske politik fra den kolde krigs første intense år omkring Koreakrigen til 1960'ernes fokus på afspænding.

Der bygges på kildemateriale indsamlet i U.S. National Archives and Records Administration (Washington) og i Rigsarkivet samlinger, herunder hovedsageligt materiale fra Udenrigsministeriet og Ministeriet for Grønlands arkiver.

Projektet vil blive formidlet i form af peer-reviewed artikler i danske og udenlandske tidsskrifter samt ved internationale konferencer.

Projektet vil primært blive finansieret gennem Rigsarkivet i form af 2/7 forskningstid samt mindre bevillinger til forskningsrejser.

Anders Dalsager, ph.d.-studerende, BF-FA

Unge som internationale politiske aktører

Gennem det 19. og 20. århundrede fik ungdommen en stadig større rolle i den internationale politiske udvikling. Unge stod forrest i kampene for parlamentarismens indførelse i 1800-tallet, og med det 20. århundredes massedemokrati, der blev præget af stadig flere internationale relationer, blev organiseringen af unge helt afgørende for både politiske bevægelser og statslige myndigheder.

I 2017 vil det første resultat af mine studier i dette emne fremkomme i form af min ph.d. afhandling *Da de røde unge blev udenrigspolitiske*, der afleveres til bedømmelse i sommeren. Endvidere vil der 2017/18 blive publiceret tre artikler, som hver især har afsæet i ph.d. afhandlingens tema og viderebearbejder papers, som jeg har leveret til internationale konferencer:

1. *Gate-crashing Communism* - how and why the International Union of Socialist Youth (IUSY) carried out a series of street-based activities against Communist led world youth festivals in 1959 and 1962
2. *Hopes of changes from within: The Social Democratic Youth in Scandinavia as a vanguard in establishing new transnational relations with Eastern Europe from 1960-70*
3. *Framing Anti-Fascism in the Cold War: Lessons from the 1930s* - During the 1950's and 60's the international movement of Socialist and Social Democratic Youth found new ways to frame their Anti-Fascist resistance against the government in Spain.

På den baggrund vil jeg i perioden fra 2017-2020 gerne arbejde videre med et af delemnerne fra min ph.d.-afhandling, nemlig hvordan ungdomsorganisationer kan agere som internationale aktører i forskellige former for privat-statslige partnerskaber. Det ønsker jeg konkret at videreføre gennem projekter i Dansk Ungdoms Fællesråds (DUF) og Udenrigsministeriets arkiv, hvoraf nedenstående projektforslag ang. en post.doc.-undersøgelse af DUF's rolle som uformelle diplomater er en mulighed. Dette skal kombineres med en informationsvidenskabelig rettet overvejelse om digitale og papirbårne arkivaliers forskelligartede konsekvenser for fortidsfortolkning i en artikel til Journal of Digital Humanities.

Anders Dalsager, ph.d.-studerende, BF-FA

De unge udenrigspolitikere – om Dansk Ungdoms Fællesråds rolle som udenrigspolitisk brobygger

I perioden fra 1945-1999 optrådte Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF) flere gange som repræsentant for Danmark i sin egenskab af paraplyorganisation for danske ungdomsorganisationer. I den forbindelse sendte DUF flere gange delegationer til internationale ungdomskonferencer, til fjerne lande, Danmark havde et anstrengt forhold til, samt til de u-lande, der i 1950'erne og 60'erne opnåede selvstændighed. Med udgangspunkt i DUF's og Udenrigsministeriets store arkiver på Rigsarkivet samt de digitale meningsmålinger i Dansk Dataarkiv vil det derfor i tre forskellige artikler blive undersøgt:

1. I hvilket omfang DUF blev anvendt af Udenrigsministeriet til transnationale, såkaldte "privatdiplomatiske" missioner til stater med fremmedartede styreformere i Østblokken og

den 3. verden, hvor det almindelige diplomati kun havde få muligheder for at slå igennem.

2. Hvilke resultater dette førte til;
3. Om DUF's indsats fik betydning for den danske kontaktudbygning til ellers fjendtligt indstillede eller fjerntliggende stater.
4. Om DUF's indtryk fik indflydelse på fællesrådets medlemsorganisationers egne holdninger til de lande, der var kontakter til.

Derudover vil det i den fjerde og sidste artikel blive undersøgt:

I hvilket omfang arkiveringsformerne inden for digitale arkivalier påvirker forskeres strategier og resultater sammenlignet med papirarkivalier, demonstreret ved DUF's arkiv, der er både digitalt og papirbårent.

De fire artikler har følgende arbejdstitler:

1. DUF og kontakten til Østblokken (1945-73)
2. DUF og kontakten til den 3. verden (1959-1989)
3. DUF og de nye stater efter murens fald (1990-1999)
4. Digitale arkivalier i forskningsarbejdet

Det er mest oplagt at søge dem publiceret i Cold War History, Historisk Tidsskrift, Scandinavian Journal of History, Journal of Digital Humanities. Artiklerne kan evt. omarbejdes og samles til en bogudgivelse.

Digitalt skabte arkivalier

Flere forskere agter ved udvælgelsen af kildegrundlag for deres projekter at inddrage digitalt skabte arkivalier. Dermed bidrager de til, at virkeliggørelsen af den kommende strategiske satsning på disse kildetyper indledes. Det er imidlertid vigtigt, at der sideløbende foregår en kompetenceudvikling, der skal udbrede kendskabet til elektroniske arkivalier til de øvrige forskere. Det interne forskningsudvalg agter at tage initiativ til sådanne efteruddannelsesarrangementer. Det er også vigtigt, at der efterfølgende både sker en erfaringsopsamling og foregår en refleksion over konsekvenserne for vores fortidsfortolkning. Derfor er det hensigten at oprette et forum for dialog mellem interesserede forskere og Rigsarkivets eksperter i digitalt skabte arkivalier. Dette forum skal endvidere have som formål at sikre forskerne bedst mulig vejledning i benyttelsen samt være ramme om udveksling af ideer til kommende forskningsprojekter.

Digitalt skabte arkivalier dækker over flere typer af elektroniske arkivalier:

- registre, typisk databaser med et stort antal individer og poster
- journalsystemer med tilhørende dokumenter på papir
- journalsystemer med tilhørende elektroniske dokumenter
- forskningsdata
- retrodigitaliserede arkivalier

Som det vil være fremgået af ovenstående beskrivelser af projekter under paraplyen "Danmarks internationale forbindelser", har flere forskere til hensigt at anvende digitale arkivalier til deres projekter:

Steen Andersen: Digitalt skabte forskningsarkivalier fra DDA

Jacob Halvas Bjerre: Dødsårsagsregister

Lif Lund Jacobsen: Digitale kort fra KMS og Geodatastyrelsen

Anders Dalsager: DUF's arkiv, der til dels er digitalt.

Inden for nedenstående forskningsfelt: Uddannelseshistorie, planlægges også brug af digitale arkivalier:

Else Hansen: Registre fra Den koordinerede tilmelding og ESDH-systemer fra universiteter.

I disse tilfælde sker benyttelsen af digitalt skabte arkivalier fuldt på linje med andre kilder til belysning af en given problemstilling.

To projekter tager digitalt skabte arkivalier op til analyse under en administrationshistorisk synsvinkel:

Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF:

Fra manuelt strafferegister til elektronisk kriminalregister

Der udarbejdes en arkivvejledende artikel, som skal give slægtsforskere, retshistorikere, studerende, journalister og andre brugere af Rigsarkivets samlinger et præcist indtryk af, hvilke informationer strafferegistre fra forskellige perioder kan give. Artiklen, der knytter an til mine artikler om Københavns Politis arkiv før 1940 og Danske Politiefterretninger (Personalhistorisk Tidsskrift 2011 og 2015), beskriver bl.a.:

- de protokoller over straffede og mistænkte, som findes i en del retsbetjentarkiver fra 1800-tallet,
- de strafferegistre, der blev indført hos alle retsbetjente med virkning fra 1897, og
- det centrale kriminalregister, som blev taget i brug i 1978, men som indeholder data fra og med 1934.

Artiklen beskriver den administrative baggrund for og strukturen i de nævnte kildetyper. I det omfang tilgængelighedsbestemmelserne gør det muligt, vil jeg også give eksempler på, hvordan arkivalierne kan udnyttes – især som søgemidler til andre arkivalier.

Artiklen kan indgå i en mulig antologi med artikler, der vejleder i brugen af digitalt skabte arkivalier. Men den kan også udgives selvstændigt, fx som et bidrag til Personalhistorisk Tidsskrift. Der satses på en udgivelse i 2019 eller 2020.

Christian Larsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF

Undervisningsministeriets brug af it-systemer til planlægning 1963-1972

1950'erne og 1960'erne var en periode, hvor der skete omfattende forandringer i den danske samfundsstruktur med forskydning i erhverv, med nye uddannelsesmønstre og med vandring fra land til by. Hertil kom en velfærdsstat, der for alvor var ved at blive etableret med et omfattende sæt af offentlige, skattefinansierede tilbud baseret på den enkelte borgers rettigheder. Personerne bag Forvaltningskommissionen af 1946 og Det Økonomiske Sekretariat, der skulle udarbejde analyser om samfundsudviklingen, var meget optaget af at få redskaber, der kunne give et bedre grundlag for en egentlig planlægning af den offentlige sektors aktiviteter. Udfordringen var dog, at man manglede en mere detaljeret og præcis statistik, bedre statslige budgetmuligheder og mere smidig administration. Her kunne den nye teknik i form af elektroniske regnemaskiner (edb-maskiner/it-systemer) opfylde en del af disse behov.

Undervisningsministeriet blev omorganiseret i 1963, så kontorerne blev funktionsopdelte i stedet for opdelt efter uddannelsesområder. Ved omorganiseringen oprettedes konsulentenheden Den Økonomisk-Statistiske Konsulent (ØSK), som bl.a. fik til opgave at oparbejde statistisk materiale om hele undervisningssektoren. Der var nemlig stor tiltro på uddannelsesområdet til, at statistik kunne danne bedre baggrund for prognoser om udviklingen på dette område.

ØSK begyndte med at etablere et elektronisk register for folkeskolen, efterfulgt af registre for universiteter og højere læreanstalter. I løbet af 1960'erne etablerede ØSK 15-20 it-systemer til statistikbrug vedr. grundskole, handels- og tekniske skoler, gymnasieskoler,

højere læreanstalter og universiteter, efterskoler, praktiske uddannelser m.v. Fra disse it-systemer kunne der i modsætning til den hidtidige papirbårne statistik og elevregistre foretages beregninger ud fra registrenes oplysninger, ligesom man kunne udtrække og sammensætte oplysninger til bestemte formål. Data kunne også bruges til langtidsplanlægning, prognoser og ledelsesinformation.

Af disse systemer er følgende afleveret til Rigsarkivet: Elev-, skole- og klassestatistik 1963-73, Elevstatistik for de højere læreanstalter, seminarier og teknika 1965-72, Lærlingeregister 1970-73, Elevstatistikker for Danmarks Tekniske Højskole 1970-72 og Elevstatistikker for Danmarks Ingeniørakademi 1970-72.

Formålet med projektet er at analysere dels baggrunden for indførelsen af registrene, dvs. hvilke tanker lå bag ibrugtagning af it-systemer, hvad ønskede man at opnå, og hvad man ønskede statistik om, dels brugen af systemerne, altså hvad det faktiske indhold blev, om man fik skabt et bedre, statistisk grundlag for prognoser og langtidsplanlægning, så tal fra registrene kunne inddrages i udbygningen af uddannelsessystemet. På den måde vil projektet være med til at undersøge det beslutningsgrundlag, som politikere og embedsmænd havde i 1960'erne, når udvidelsen af uddannelses- og undervisningsområdet skulle drøftes og beslattes, og den tiltro til langtidsplanlægning, som eksisterede i 1960'erne og 1970'erne inden for mange dele af den offentlige sektor. Endelig vil projektet forme sig som en undersøgelse af it-systemernes indtog i den statslige forvaltning og dermed bidrage til viden om den faktiske anvendelse af de it-systemer, der er afleveret til Rigsarkivet.

Som teoretisk grundlag for artiklen vil der blive inddraget teorier om offentlig planlægning/styring, herunder planlægningsparadigmer. Det arkivalske grundlag er sager fra ØSK og Undervisningsministeriet samt Rigsarkivets egne sager om aflevering af it-systemerne. Endvidere vil også de afleverede it-systemer blive inddraget som kilder.

Projektet vil udmønte sig i en fagfællebedømt artikel i 2018 til "Uddannelseshistorie" og/eller "Nordic Journal of Educational History" eller "Journal of Educational Administration and History". Til brug for den engelsksprogede artikel vil der være brug for finansiering af oversættelse.

Dansk uddannelseshistorie

Undervisning og uddannelse – og ikke mindst kvaliteten af samme – spiller løbende en stor rolle i dansk samfundsdebat. Det er ikke så mærkeligt. Ud over at bibringe eleverne metoder og viden, som gør dem i stand til at indtage en plads i erhvervslivet, er skole og uddannelse identitetsskabende, dannelsesopbyggende og på én gang socialt sammenkittende og mobilitetsfremmende. Dertil kommer, at uddannelseshistorie har været en stærk tradition i Rigsarkivets forskning, senest markeret ved tre arkivarers medvirken ved udarbejdelsen af en ny dansk skolehistorie i fem bind. Rigsarkivet har dertil en bred vifte af kilder til skolens og elevernes historie. Uddannelseshistorie bør derfor vedvarende være et betydeligt forskningsområde i Rigsarkivet, og der vil også i forskningsplanperioden 2017-2020 blive udført flere forskningsprojekter inden for dette felt:

Christian Larsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF

Skolens fysiske rum 1780-1880

I løbet af perioden 1780-1850 tog skolerne fysisk form. På landet havde der en del steder allerede været gode skolebygninger gennem generationer; det var især dér, hvor kongen eller en godsejer havde set det som sin opgave at sikre de lokale skoler tag over lærers og elevers hoveder. I købstæderne var det også meget forskelligt, hvilke lokaler skolerne boede i. Med skoleanordningerne af 1814 blev faste skolehuse generelt et prioriteret anliggende, selv i de økonomisk vanskelige tider efter statsbankerotten i 1813. I løbet af 70 år, fra 1780 til 1850, blev det store flertal af danske skoler bofaste i deres egne bygninger såvel i form af nyopførte skoler som udvidelser af eksisterende skoler. Det blev i stigende grad en forventning, at skolen også var et konkret fysisk sted. Afgørende for, at der efterhånden kom mere ensartede skolehuse, var, at 1814-lovgivningens krav til skolebygninger blev fuldt op af bygningstegninger, som Danske Kancelli sendte ud i 1820'erne.

Det betød imidlertid ikke, at alle nye skoler blev ens. Skoler var nemlig ikke kun et spørgsmål om økonomi, men også om antallet af skolebørn og lokale bygge- og boligskikke. Skolehuse i de forskellige landsdele kom i højere grad end hidtil til at ligne hinanden, men der var stadig betydelige lokale variationer. Hertil kom, at skolen i 1800-tallet ikke var en entydig størrelse, men var en sammensat enhed. Der var skolehuset, hvor undervisningen fandt sted, og som var underlagt skrevne og uskrevne adfærdsregler, og som også var tjenestebolig for læreren. Der var stalden, hvor lærerens køer og får havde til huse. Omkring disse bygninger, vendt mod de besøgende, var der en plads, som både var gårdsplads og skolegård. På bagsiden af bygningerne lå skolehaven, dvs. lærerens køkkenhave. Og til skolen var der en jordlod (skoleloden), hvor læreren kunne dyrke korn og andre landbrugsprodukter til eget forbrug. Til sammen udgjorde bygninger, gårdsplads, skolehave og jordlod det, man kaldte skolen. Skolen udgjordes således af mange rum ("spaces"), der hver for sig havde en selvstændig funktion med egne regler for, hvordan man skulle opføre sig, men de dannede også et forbundet hele, der understøttede hovedfunktionen: at undervise landsbyens børn og skaffe underviseren brød på bordet.

Formålet med projektet er at undersøge de forskellige rum ("spaces"), som udgjorde skolen fra slutningen af 1700-tallet og til cirka 1880. Beskrivelse af skolens fysiske rum før 1880 udgør ny forskning, idet udforskningen af skolebyggeri før 1880 har været begrænset, fordi historikerne har fokuseret på perioden fra 1880'erne, hvor opdragelsesmæssige, sundhedsmæssige (skolehygiejniske) og pædagogiske holdninger vandt indpas ved skolebyggeriet. Her har fokus været på arkitekterne og ideerne, men ikke så meget på processen ved skolebyggeriet eller beslutningstagerne. Forskningen har endvidere fokuseret på skolehuset og skolelokalet, hvorimod den landbrugsmæssige del af skolen (stald, have og lod) og læreren som landmand ikke i samme grad har været genstand for udforskning. Det samme gælder for skolegården. Undersøgelserne vil manifestere sig i flere artikler, f.eks. skolebyggeprocessen (skal der være en skole, og hvor meget må den koste – hvem beslutter hvad – hvordan skal byggeriet finansieres – hvad er et godt skolehus), skolens fysiske udseende (officielle modeltegninger for skolebyggeri og lokal praksis) eller skolehaven og skoleloddet (læreren som landmand og foregangsmand for husmændene).

Det overordnede teoretiske grundlag vil være begreber om materialitet ("materialities of schooling") og rum ("spatiality"), bl.a. formuleret af de to britiske forskere Thomas A. Markus og William Whyte, dvs. hvordan man aflæser meninger indlejret i bygninger. Og på samme måde kan man følge en bygningsstruktur, som er under stadig forandring i forhold til, hvad der lægges i bygningen brugsmæssigt og kulturelt eller indgår i sproget. Det er således ikke alene bygningen, men også dem, der lod den bygge, dem der bruger den, og dem der forsøgte/forsøger at forstå den, der er genstand for udforskning. Det handler om oversættelse ("translation"): om den måde, som den oprindelige idé omsættes til plan, fra plan til tegning, fra tegning til byggeprocessen, fra byggeprocessen til brug, fra brug til fortolkning af brugere og betragtere. Disse dele skal ses som et samlet hele og ikke som opdeltede dele. Til de konkrete artikler vil andre teorier blive inddraget, eksempelvis til artiklen om læreren som foregangsmand på landbrugsområdet teorier om teknologioverførsel, inspireret af Dan Ch. Christensens disputats "Det moderne projekt" (1996).

Det arkivalske grundlag vil være Rigsarkivets samlinger, f.eks. materiale fra lokale myndigheder (skolekommissionen og skoler), tilsynsmyndigheder (skoledirektioner) og centraladministrationen (Danske Kancelli), ligesom arkivalier, der belyser fysiske forhold (matrikelkort, brandtaksationer), vil blive inddraget.

Artiklerne vil blive skrevet 2017-2020 for at blive publiceret i fagfællebedømte tidsskrifter som f.eks. "Nordic Journal of Educational History", "History of Education", "Erhvervshistorisk Årbog" og "Landbohistorisk Tidsskrift". Der påtænkes at levere et paper til European Social Science and History-konferencen i 2018.

Til brug for engelsksprogede artikler og paper vil der være brug for finansiering af oversættelse og rejseudgifter.

Christian Larsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF

Skolens mennesker – kilder til grundskolens lærere og elever 1780-1920

Der er tale om en klassisk, fagfællebedømt vejledningsmateriale til "Personalhistorisk Tidsskrift" om kilder til lærere og elever i folkeskolen 1780-1920 med udgangspunkt i Rigsarkivets samlinger. Artiklen forventes publiceret 2019.

Else Hansen, seniorforsker, ph.d.. IB-MF

Beslutningsgrundlag for 1970'ernes reformer på universitetsområdet

Projektet skal primært undersøge, hvordan beslutningsgrundlaget for indførelse af adgangsbegrænsning blev tilvejebragt, men også inddrage andre reformer for at kunne pege på mere generelle tendenser i 1970'ernes universitetspolitik. I hvilken grad blev institutioner og interesseorganisationer inddraget eller hørt? Hvordan skrev processerne bag reformerne sig ind årtiets generelle forvaltningspolitiske tendenser? Og i forlængelse heraf: hvordan var balancen mellem på den ene side overordnet samfundsplanlægning og på den anden side inddragelse af interesseorganisationer og andre parter? Undersøgelsens forvaltningshistoriske aspekter vil endelig bidrage til den aktuelle diskussion om overgangen mellem velfærdsstat og konkurrencestat. Er det først med konkurrencestaten, at politiske initiativer primært tager sigte på at styrke Danmarks konkurrenceevne?

De centrale kilder findes hos Rigsarkivet. Materialet skal især findes i arkivet efter Direktoratet for de Videregående Uddannelser (oprettet i 1974), og blandt øvrige aktører skal der især lægges vægt på arkivet efter Rektorkollegiet (oprettet i 1967) og efter studenterorganisationerne. For at belyse gennemførelse af og konsekvenser af adgangsbegrænsning kan det digitale register fra Den Koordinerede Tilmelding (data fra 1977 og fremefter), som findes i Rigsarkivet, inddrages i undersøgelsen.

Kulturministeriets Forskningsfond har bevilget 6 måneders frikøb til projektet.

Projektet skal resultere i en videnskabelig artikel til publicering i et dansk eller internationalt tidsskrift med peer review.

Else Hansen, seniorforsker, ph.d.. IB-MF

Universiteternes autonomi, interne styrende organer og statslig styring.

Universiteternes autonomi er et af de centrale punkter i den humboldtske universitetsmodel. Autonomien – eller selvstyret – udøves i praksis i universiteternes interne organer. Undersøgelsen skal belyse, hvordan arbejdet i de styrende organer forløb på forskellige tidspunkter: ca 1965, ca 1975 og ca 1995.

Projektet skal undersøge, hvordan arbejdet forløb i konsistorier, fakultetsråd og studienævn efter indførelsen af styrelsesloven i 1970/73. Loven fastsatte, at studenter – og TAP'ere efter 1973 – skulle være repræsenteret i de styrende organer, ligesom en integration af lærergruppen blev lovbestemt. Det skal undersøges, om de nye grupper fik reel indflydelse på temaer og beslutninger.

Universitetsloven i 1992 betød en styrkelse af universitetets ledelse på alle niveauer, bl.a. gennem en reduktion af de styrende organers formelle kompetence, og af TAP'ers og studerendes pladser heri. Som formand for studienævnene blev ansat en studieleder, der blev

rekrutteret fra det videnskabelige personale. Det skal undersøges, hvordan de nye regler påvirkede arbejdet i de styrende organer.

Samtidig skal det inddrages i undersøgelserne, hvordan den forstærkede statslige styring af universiteterne påvirkede den interne styring.

Det primære materiale vil være mødereferater fra konsistorier, fakultetsråd og studienævn. Indsamling af netop dette materiale har høj prioritet i Rigsarkivets indsamling af arkivalier fra universiteter og læreanstalter. For den seneste periode findes materialet i de digitale ESDH-systemer.

Projektet skal resultere i en videnskabelig artikel til publicering i et dansk eller internationalt tidsskrift med peer review.

Sønderjyllands Historie - Studiecenter

Forskning i Sønderjyllands historie er en hovedopgave for Rigsarkivet i Aabenraa som arkiv i det dansk-tyske grænseland. Kun med en solid forståelse af landsdelens omskiftelige historie er det muligt at tilgængeliggøre og formidle arkivets samlinger, som afspejler både slesvigske, preussiske og danske forvaltningstraditioner. Sønderjyllands historie har resulteret i arkivskabere og arkivalietyper, som er ukendt fra de andre landsdele. Dertil kommer, at den sønderjyske historie fra de seneste to århundreder med den nationale konflikts opståen, eskalation, kulmination, afspænding og fredeliggørelse rummer aktuelle perspektiver. Endelig er der i den sønderjyske befolkning en stor interesse for landsdelens historie, som giver studiet af den en særlig rigdom og som opfordrer til formidling over et bredt felt fra korte artikler og kronikker til foredrag og Radio/TV-medvirken samt internetformidling.

For at styrke forsknings- og formidlingsindsatsen blev der ved Rigsarkivet i Aabenraa i 2013 grundlagt et Studiecenter for Sønderjyllands Historie. Der er p.t. knyttet 16 forskere til centret, som alle er kvalificerede på forsker/seniorforsker/professorniveau eller er ph.d. studerende. Medlemmerne af Studiecentret er: Rigsarkivet Aabenraas to forskere: Leif Hansen Nielsen og Hans Schultz Hansen, syv frie/frivillige forskere: Jørgen Witte, Lars N. Henningsen, Erik Nørr, Carl Christian Jessen (kirkehistoriker/teolog), Johannes Brix (medicinalhistoriker/læge), Inger Lauridsen og Inge Adriansen samt syv gæsteforskere fra regionale forskningsinstitutioner: Carsten Porskrog Rasmussen, Axel Johnsen, Kim Furdal og Mikkel Leth Jespersen fra Museum Sønderjylland, Martin Bo Nørregård og Merete Bo Thomsen, Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig samt Steffen Lind Christensen, Aarhus Universitet. De to sidstnævnte er ph.d. studerende. Hvis ikke andet er nævnt, er medlemmerne historikere eller kulturhistorikere.

Centret har til huse i to kontorer, som kan benyttes af medlemmerne til deres arkivstudier alle ugens fem dage, ligesom der er fri adgang til bibliotek og mødelokaler. Der afholdes regelmæssigt møder, hvor medlemmerne gør rede for status for deres projekter og fremlægger udkast til projekter og manuskripter til dyberegående diskussion. Centret er blevet

ramme om en omfattende forsknings- og formidlingsvirksomhed, ikke mindst i tilknytning til Historisk Samfund for Sønderjylland og Rigsarkivet Aabenraa.

Rigsarkivets to forskere har specialiseret sig i det 19. og 20. århundredes sønderjyske historie og planlægger i tilknytning til Studiecentret at arbejde med nedenstående forskningsområder/projekter:

Leif Hansen Nielsen, seniorforsker, ph.d., BF-LCF

Børnearbejde under preussisk lovgivning, 1867-1920

I den globaliserede verden med fokus på CSR (Corporate Social Responsibility) spiller diskussionen om børns arbejde i industri og produktion i tredjeverdens lande en væsentlig rolle. I denne sammenhæng vil et studie af børnearbejde i Danmark/Preussen i anden halvdel af det 19. århundrede, på det tidspunkt hvor industrialiseringen slog igennem herhjemme, være både perspektiverende og illustrativt.

Den preussiske lovgivning på arbejdsmarkedsområdet (Gewerbeordnung für den Norddeutschen Bund fra 1869) anses for at være et forbillede for bl.a. den danske lovgivning på området. Spørgsmålet er, hvorledes den preussiske lov rent faktisk virkede og hvilken betydning den fik for ungdommen og hele samfundsudviklingen?

Undersøgelsen tænkes foreløbigt operationaliseret dels gennem en gennemgang af lovgivningsstof, dels gennem punktstudier inden for specielle erhverv i det nordslesvigske område (evt. tobaksindustri, teglværksindustri og landbrug).

Kildegrundlaget vil være trykt lovgivningsstof samt diverse indberetninger vedr. beskæftigede i industrien, bl.a. "Die Lage der Industrie" samt f.eks. protokoller over udstedte arbejdsbøger m.m. Materialet findes i hhv. landråd-, herredsfoged-, amtsforstander- samt byarkiver, evt. også på regeringsniveau på Landesarchiv Schleswig-Holstein (i Slesvig). Dertil kommer et spændende og endnu ubenyttet materiale fra de preussiske arbejdsmarkedsulykkesforsikringer, der indeholder indgående beskrivelser af ulykkernes omstændigheder. Sidstnævnte vil kunne give et meget tæt og autentisk billede af børns arbejde i slutningen af det 19. århundrede.

Undersøgelsen indgår som en del af forskningsprojektet vedrørende børn i arkiverne og dermed indirekte inden for satsningsområdet familie og slægt. Et forskningssamarbejde med Annette Østergaard Schultz, Rigsarkivet Viborg, der undersøger børnearbejdet i byerne nord for Kongeåen i samme periode, er oplagt.

Leif Hansen Nielsen, seniorforsker, ph.d., BF-LCF

"Den ekstreme sønderjyde"

Det er almindeligt antaget, at der gennem de seneste årtier er der sket en forråelse af den offentlige debat, bl.a. over for flygtninge/indvandrere, offentligt ansatte, kontanthjælpsmodtagere og andre. Ganske nyt og enestående er en sådan skærpelse af den offentlige debat dog ikke. En undersøgelse af tidligere tiders radikale bevægelser vil kunne være med til at perspektivere den nutidige udvikling.

Fra Genforeningen og frem har det sønderjyske politiske landskab fostret mange bevægelser og strømninger på den yderste højrefløj. Særligt stærkt i mellemkrigstiden med bl.a. Leibebevægelsen, Cornelius Petersen og Bondens Selvstyre, ligesom også LS samt DNSAP og andre nazistiske partier havde godt tag i den sønderjyske befolkning. Påfaldende er det, at også i Sydslesvig var der i mellemkrigstiden en kraftig højredrejning, således at landsdelen i 1930'erne var det område i Tyskland, hvor nazismen stod stærkest. Formålet med denne undersøgelse er at indkredse og afdække, hvorfor disse bevægelser fik så godt et tag i det sønderjyske/slesvigske: Kan man se det som resultatet af et ungt, umodent partipolitisk miljø? Var det den samme persongruppe der gik igen i de forskellige bevægelser? Kan det forklares ud fra den økonomiske situation i Sønderjylland efter Genforeningen eller er der andre historisk/psykologiske forhold der gjorde sig gældende?

Problemstillingen skal operationaliseres gennem en analyse af dagspressen, gennem analyser af ledende politikeres arkiver/erindringer samt af de indberetninger og registreringer politiet foretog i perioden. Materialet skal suppleres med statistiske undersøgelser af bl.a. valgresultater, den økonomiske udvikling, antal konkurser, realløn, befolkningsstæthed, foreningsarbejde med meget mere. Sidstnævnte tilgangsvinkel er delvist inspireret af den norske filosof Gunnar Skirbekk, der bl.a. mener at se en sammenhæng mellem skoler/kulturelle tilbud og en befolknings radikaliserings.

Kildegrundlaget vil være dagblade, lokaladministrative arkiver, foreningsarkiver, m.m. Div. lokale politiarkiver samt Politiajudantens og politikommandørens arkiv.

Undersøgelsen skal resultere i flere artikler, eventuelt en lille bog. Projektet forventes at løbe i hele forskningsplansperioden, dvs. frem til 2020.

Leif Hansen Nielsen, seniorforsker, ph.d., BF-LCF

Hverdag i Sønderjylland under besættelsen

Hvor de store dramatiske begivenheder under 2. Verdenskrig jævnt hen bekrives i litteraturen, er det mere sparsomt med beskrivelser af forholdene for civilbefolkningen og den lokale forvaltning. I dette projekt skal fokus rettes mod sidstnævnte. Projektet vil med sin tilgangsvinkel være et væsentligt supplement til forståelsen af danskernes holdning til/under besættelsen.

Med udgangspunkt i det af Historisk Samfund for Sønderjylland indsamlede materiale om forholdene under besættelsen, skal der redegøres for, hvordan civilbefolkningen oplevede besættelsen, hvor megen indflydelse besættelsen og tyskernes tilstedeværelse havde på hverdagen og hvor forskelligartet, og samtidig ens, de enkelte sogne og deres befolkning blev påvirket af krigen.

Centralt vil stå en bearbejdning og kommentering af de indsendte besvarelser. Herunder skal materialet fra de forskellige sogne vurderes og sammenlignes, ligesom indberetningernes kildeværdi vurderes og kommenteres.

Historisk Samfund for Sønderjylland igangsatte i august 1946 en systematisk indsamling af skriftelige redegørelser fra landsdelens forskellige sogne. Til dette formål blev der udarbejdet et spørgeskema med 12 overordnede spørgsmål, der bl.a. vedrørte de nationale, kulturelle, politiske og administrative forhold under besættelsen, den økonomiske udvikling,

stemningen, mindretallets forhold, forholdet til flygtninge samt spørgsmål om de militære forhold, modstanden mod tyskerne, arrestationer og dødsfald m.m. Det er disse indkomne besvarelser der vil danne grundstammen i nærværende projekt, der gerne skulle resultere i en bogudgivelse.

Hans Schultz Hansen, forskningsleder, dr.phil.:

Grænsen og Genforeningen i historisk perspektiv

I 2020 markeres 100-året for Genforeningen i 1920. Det byder på en enestående lejlighed til at fremkomme med forskningsresultater, som er relevante for denne store begivenhed i nyere dansk historie – og til at formidle dem. Det vil navnlig udmønte sig i følgende tre projekter, hvor der vil være en betydelig synergi imellem dem alle tre:

H.P. Hanssen – de danske sønderjyders førstemand 1862-1936

H.P. Hanssen var de dansksindede sønderjyders ledende skikkelse gennem årtier før og efter 1920. Fra 1880'erne spillede han hovedrollen i den gennemgribende organisering af arbejdet for landsdelens danskhed. Det skete ud fra den strategi, at en genforening med Danmark kunne ligge langt ude i fremtiden, og at kræfterne derfor måtte samles om at forsvare dansk sprog og kultur i Sønderjylland og om at sikre landsdelens danske substans, bl.a. ved at beholde ejendomsretten til flest mulige gårde på danske landmænds hænder. I årene 1918-20 formulerede og fastholdt han en grænsepolitik, som beroede på folkenes selvbestemmelsesret, dvs. en folkeafstemning om grænsen, også da en nationalistisk storm til fordel for en sydlig grænse ved Danevirke eller i det mindste syd om Flensborg rejste sig i 1919/20. Efter 1920 var H.P. Hanssen en af de førende skikkelser i forsvaret for den nye dansk-tyske grænse. Han satte således et afgørende præg på, at der overhovedet var en dansksindet befolkning tilbage, da muligheden for en genforening opstod efter det tyske nederlag i Første Verdenskrig, at det da kom til den deling af Slesvig efter nationalitetsprincippet, som sikrede en løsning af det dansk-tyske grænsespørgsmål frem for at flytte det – og at grænsen kom til at ligge fast trods nazistisk blæst omkring den fra 1933.

Skønt H.P. Hanssen således er en nøgleskikkelse i forbedringen af det dansk-tyske forhold efter 1864 og skønt den demokratiske løsning af et grænseproblem, som han gik ind for, stadig er relevant i vor tid, foreligger der ingen moderne biografisk skildring. Det vil den planlagte bog råde bod på. Den skal udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland i fællesskab med Sprogforeningen og vil forhåbentlig foreligge i november 2018. Bogen vil trække på H.P. Hanssens selvbiografi *Et tilbageblik* i fire bind og hans krigsdagbogsoptegnelser *Fra Krigstiden* m.fl. selvbiografiske og biografiske fremstillinger, men nok så meget på bevarede breve fra hans og andre sønderjyske og danske privatarkiver, hans taler og artikler m.m. Bogen vil sikkert medføre formidlingsaktiviteter i form af foredrag, kronikker m.m.

Genforeningen i 1920

Aarhus Universitetsforlag har fået fondsstøtte til udgivelsen af 100 bøger på 100 sider om 100 begivenheder i Danmarks historie. Jeg skal bidrage med en bog om Genforeningen i

1920 med tre hovedproblemstillinger: Selve begivenheden, dens historiske perspektiver og brugen af den i de forskellige historiefortællinger. Den lille bog skal udgives i 1920.

Antologi om Genforeningen

Jeg skal redigere og bidrage til en større antologi om Genforeningen, som udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland til udgivelse ligeledes i 1920. Udover et indledende afsnit om det nationale skisma, delingstanker og påtænkte delingslinjer indtil 1914 skal jeg bidrage med et kapitel om rejsningen af det slesvigske spørgsmål i efteråret 1918, et kapitel om Aabenraa-standpunktet i grænsestriden om et aspekt af Sønderjyllands sammensmeltning med det øvrige Danmark 1920-1940.

Ud over de skriftlige produkter vil der utvivlsomt blive tale om en omfattende forskningsformidlingsindsats i årene 2018-20 og – som medlem af det sønderjyske præsidium for genforeningsfestlighederne – en betydelig planlægnings- og rådgivningsaktivitet.

Erhvervshistorie

Erhvervshistorie er et oplagt forskningsområde for Rigsarkivet, der opbevarer arkiver fra danske erhvervsvirksomheder og organisationer med tilknytning til erhvervene.

Steen Andersen, seniorforsker, ph.d., BF-DDA

Danish capitalism as "Cooperative Liberalism"

Historien om det moderne Danmark. Hidtil har beskrivelsen af "Industriens Danmark" handlet om produktudvikling, entreprenører og generel virksomhedsudvikling – eller et meget institutionelt perspektiv. Dette projekt vil rette sit fokus på holdninger, værdier og vurderinger blandt individer. Det er målet at skrive en bog på dansk og en engelsksproget artikel. Dette projekt vil først og fremmest basere sig på digitalt materiale fra Rigsarkivets samling. Det materiale, som blandt andet DDA rummer, giver mulighed for at tegne en anden fortælling. Det er afgørende, at historien fortælles ud fra digitalt materiale og forskningsdata, da de vil bidrage til at give os en anden fortælling. Rigsarkivets samling af digitalt materiale giver os indsigt i synet på udviklingen af industrien og velfærdsstaten i samspil. Der er materiale, som giver os indsigt i synet på virksomhederne, konsekvenserne af industriarbejdet, befolkningens syn arbejdsliv mv. Der er materiale, som giver os mulighed for at se forskelle i værdierne i forhold til blandt andet vækst, arbejdspress, miljø.

Erhvervspolitik er gennem de sidste 60 år blevet opfattet forskelligt, og på baggrund af materiale fra blandt andet DDA kan fortælle om udviklingen fra, at erhvervspolitikken skulle bidrage med rationalitet til virksomhederne til, at den senere blot skulle understøtte erhvervslivet.

Hvordan har virksomheder set på flaskehalsproblemer – eller forholdt sig miljøspørgsmål. Hvordan har synet været arbejdsmiljø – både det fysiske og særligt det psykiske arbejdsmiljø, som nok har været den største samfundsbyrde gennem de senere år. Jeg mener, at vi med andre ord kan tegne et bredere og meget mere interessant billede af den industrielle udvikling – eller udviklingen af det moderne Danmark på baggrund af det materiale, som arkivet rummer.

Værdiundersøgelserne er også centrale her, da vi her står med materiale, som handler om danskernes syn på bl.a. markedsudvikling, virksomheder, politik og familie. Jeg mener, at vi med andre ord kan tegne et bredere og meget mere interessant billede af den industrielle udvikling – eller udviklingen af det moderne Danmark på baggrund af det digitale materiale, som Rigsarkivet rummer.

Dette projekt skal udvikles og udarbejdes i samarbejde med Center for Maritim- og Erhvervshistorie (CME) på SDU og Center for Virksomhedshistorie på CBS. Netværkssamarbejdet sigter hen mod at søge eksterne forskningsmidler til projektet.

Forventet publiceringsår for et bidrag til antologien "Creating Nordic Capitalism" på forlaget Palgrave Macmillan er 2018. Redaktørerne er Susanna Fellman, Hans Sjøgren og Martin Jes Iversen.

Kenn Tarbensen, seniorforsker, ph.d., BF-LCF

Dansk erhvervshistorie i det 20. århundrede i et internationalt perspektiv

Afsættet for min forskning 2017-2020 vil fortsat være arkivalier fra dansk erhvervsliv, herunder erhvervslivets organisationer. Den forskningsmæssige inddragelse af samlingerne sikrer et indgående kendskab til disse private arkiver og deres opbygning og indhold med henblik på varetagelse af Rigsarkivets opgaver med formidling, tilgængeliggørelse og vejledning. Udover at være bidrag til den samlede udforskning af Danmarks historie, er min forskning dermed medvirkende som katalysator for øget brug af Rigsarkivets samlinger og services.

Som det er naturligt vedrører store dele af det arkivfaglige arbejde primært arkivmateriale fra dansk erhvervsliv i det 20. årh. og efterhånden med større og større tyngde efter 1945. Forskningsmæssigt er der både nationalt og internationalt tillige et stadigt mere intenst fokus på nyere erhvervshistorie, og det er samlet set af stor relevans, at vi gennem forskningen medvirker til at styrke disse generelle tendenser.

I periodens første halvdel vil indsatsen være koncentreret om færdiggørelsen og publiceringen af en række projekter optaget på de løbende forskningsårsplaner. Det gælder en monografi om finansmanden Poul Glindemann, der i 1960 blev dømt i efterkrigsårenes første større sag om økonomisk kriminalitet. Dernæst gælder det opfølgning og afslutning af det hidtidige hovedprojekt "Det multinationale gennembrud. Holdninger til udenlandske investeringer i dansk erhvervsliv 1945-1972", et projekt, der hidtil især har resulteret i artikler. Mens Glindemann-bogen kan afsluttes inden for den ordinære forskningstid, søges til sidstnævnte frikøb af minimum 6 måneders varighed (i 2017 el. 2018).

Projektet "Det multinationale gennembrud" bidrager også til belysning af Danmarks internationale forbindelser, se ovenfor.

I periodens anden halvdel vil der blive optaget nye projekter, der endnu ikke er fastlagte, men som løbende vil indgå i de årlige forskningsplaner. I støbeskeen er et projekt om økonomisk kriminalitet i 1950'erne på baggrund af et allerede indsamlet materiale.

Vedrørende forskersamarbejde er der ved deltagelse i nationale og internationale historiekonferencer og -kongresser etableret gode kontakter i og med bl.a. beslægtede erhvervshistoriske forskningsmiljøer i ind- og udland. Dette agtes naturligvis i videst mulige omfang opretholdt.

Peter Fransen, seniorforsker, ph.d., BF- LCF

Ingeniørforeningen Danmark (IDA)– en central og indflydelsesrig samfundsaktør?

Et bogprojekt, der ser nærmere på IDA's 25 første år med et historisk perspektiv på foreningens udvikling og kulturer, der strækker sig bagud fra før den nye forenings etablering. Værket skal bidrage til at forstå foreningens "sjæl" og de forandringer og dagsordener, foreningen har gennemlevet. I et større perspektiv er det et blik på ingeniørforeningen i videnssamfundets tid, men med en historisk baggrund og kontekst tilbage til 1892 kvalificeres overvejelser om og spørgsmål til foreningens rolle og fremtidige udvikling. Projektet skal søge at vurdere foreningens betydning på en række centrale parametre – og præsentere og vurdere eksterne parters vurdering og opfattelse af IDA.

Den foreløbige disposition ser således ud:

- Ingeniørernes foreninger i perspektiv 1892-1994
- Den lange vej mod en fælles forening – planer, drømme, optakt
- Etableringen af IDA i 1995
- IDA's udvikling i 25 år – perioder og trends
- IDA's dagsordener og visioner
- Tematiseret: væsentlige satsningsområder
- IDA's impact – politisk, i medier og offentlighed
- Andres blik på IDA
- Konklusion – har IDA været en succes og på hvilken måde, har man opnået det, der var visionen.

Den væsentligste forgængerinstitution for IDA er Dansk Ingeniørforening, som har afleveret sit omfattende privatarkiv til Rigsarkivet, København – efterfølgende har IDA fortsat afleveringerne frem til ca. 2000. For den nyeste tid er der tilsagn om at benytte materiale, som organisationen stadig har i sin varetægt, men der vil også blive suppleret med interviews af centrale aktører. Der vil i et vist omfang blive inddraget metodiske overvejelser vedrørende moderne organisationsteori.

Projektet udføres i samarbejde med Henrik Harnow, direktør for Museum Sønderjylland. Projektet er afhængigt af tilskud fra IDA og løber frem til 2020.

Øvrige forskningsprojekter

Ved siden af ovenstående projekter, som i større eller mindre grad involverer deltagelse i fælles projekter og satsningsområder, indeholder forskningsplanen 2017-20 en række individuelle projekter, som er med til at sikre bredden i Rigsarkivets forskning såvel kronologisk som tematisk og som derfor er af stor betydning for udviklingen af vejledningskompetencerne i Rigsarkivet.

Michael H. Gelting, arkivar, seniorforsker, mag.art., fil.dr. h.c., Rigsarkivet København.

Danmarks kirke- og retshistorie i højmiddelalderen

Skønt udtrykket "middelalderlig" i andre sammenhænge gerne bruges i nedsættende mening, spiller Danmarks historie i middelalderen fortsat en betydelig rolle i danskernes nationale (selv)forståelse. To områder, som synes at have særlig betydning i denne forbindelse, er Danmarks overgang til kristendommen i den sene vikingetid og udviklingen af en skreven ret fra slutningen af 1100-tallet og videre frem. På begge områder er der imidlertid langt fra at herske enighed i forskningen om væsentlige dele af udviklingen. I fortsættelse af tidligere arbejder ønsker jeg primært at fokusere på to delområder: Etableringen af den katolske Kirkes organisation i Danmark, primært i 1000-tallet og det tidlige 1100-tal; og fremkomsten og den videre udvikling af de lovtekster, der tilsammen betegnes som landskabslovene.

Med hensyn til det første delområde, *Danmarks tidlige kirkehistorie*, er den vigtigste udestående opgave nu at nå frem til en ny og mere retvisende vurdering af hovedkilden til dette emne frem til 1072, Adam af Bremens hamburgske kirkehistorie (affattet omkring 1075). Jeg deltager i en international forskergruppe med deltagelse af forskere fra Danmark, Israel, Norge, Storbritannien og Tyskland, som forbereder en antologi, primært henvendt til forskere og studerende, om Adam af Bremen. Endvidere planlægger jeg at skrive en bog, beregnet for et bredere publikum, om den Poppo, som ifølge samtidige kilder omvendte kong Harald Blåtand til kristendommen, formentlig i 963; bogen skal skrives i samarbejde med professor Mia Münster-Swendsen, RUC.

Med hensyn til det andet delområde, *udviklingen af de danske landskabslove*, står jeg i opposition til den etablerede forskning på feltet, idet jeg opfatter alle landskabslovene som produkter af etaper i en aldrig fuldbyrdet kongelig rigslovgivning, hvorimod nedskrivning af overleveret sædvaneret spillede en sekundær rolle. Resultaterne vil blive udmøntet i videnskabelige artikler, men på længere sigt er målet en samlet fremstilling i bogform. Inden for begge delområder bliver arbejdet baseret på kildekritisk metode, men også på en komparatistisk tilgang til teksterne. Kildegrundlaget vedrørende Danmarks tidlige kirkehistorie er dels hele det sparsomme, skriftlige materiale, der har overleveret oplysninger om perioden, dels arkæologisk, herunder bygningsarkæologisk, numismatisk og kunsthistorisk. For landskabslovenes vedkommende er det væsentligste kildegrundlag landskabslovene selv, således som de er udgivet i værket *Danmarks gamle landskabslove*. Tidsplan: *Danmarks tidlige kirkehistorie*: Bogen om Poppo færdiggøres i 2018; antologien afsluttes i 2019. *Udviklingen af de danske landskabslove*: Afsluttes i 2020.

Michael H. Gelting, arkivar, seniorforsker, mag.art., fil.dr. h.c., Rigsarkivet København.

Udgivelse og udnyttelse af hidtil upublicerede eller utilstrækkeligt udnyttede kilder til Danmarks historie i middelalderen

I forhold til de fleste andre europæiske lande er danske middelalderforskere i den privilegerede situation, at langt det meste kildemateriale til dansk middelalderhistorie er publiceret i forsvarlige, videnskabelige udgaver. Det har imidlertid samtidig den ulempe, at kun få danske middelalderhistorikere erhverver sig de fornødne færdigheder (navnlig palæografiske) til at udnytte det materiale, som endnu ikke foreligger på tryk, og i det hele taget er der ikke tilstrækkelig opmærksomhed omkring de kilder, som endnu ikke er udgivet. Projektet består derfor i at udgive eller udnytte nogle af de kildegrupper fra dansk middelalder, der endnu ikke er publiceret, eller som ikke hidtil har fået tilstrækkelig opmærksomhed i forskningen. Der vil blive fokuseret på fire delområder.

Det første delområde vil være *publicering af hidtil utrykte middelalderbreve navnlig fra danske godsarkiver*. Landsarkiverne indsamlede navnlig i årtierne efter Anden Verdenskrig talrige godsarkiver fra danske herregårde. En del af disse arkiver indeholder breve fra middelalderen, som var ukendte for udgiverne af *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*, der ellers anses for at være den komplette oversigt over alt brevstof fra dansk middelalder frem til 1513. Projektet går ud på at udgive de breve, som således mangler i Repertoriet, så de kan indgå i fremtidige studier af navnlig dansk senmiddelalder (idet langt de fleste af de pågældende breve stammer fra 1400- og 1500-tallet). Arbejdet vil kunne nyde godt af mine forbindelser til redaktørerne af *Diplomatarium Danicum*, som nu behandler brevstoffet fra første halvdel af 1400-tallet. Udgivelsen vil kunne ske enten i bogform eller online. Projektet bør kunne fuldføres i 2018.

Det andet delområde er *udgivelse af de danske nekrologier (dødebøger) fra middelalderen*. Dødebøger (nekrologier) fra danske gejstlige institutioner i middelalderen udgør en af de største grupper af kilder til Danmarks middelalders historie, der endnu ikke foreligger i videnskabeligt tidssvarende, tekstkritisk udgave. De udspringer af de gejstlige institutioners forpligtelse til forbøn for deres velgørere, og deres form er derfor kalenderens, hvor de personer, som skulle mindes i bønnen, er anført under den dag, hvor den liturgiske ihukommelse skulle finde sted. Dermed udgør nekrologierne et afgørende vigtigt kildemateriale til middelalderens danske personalhistorie, økonomiske historie og i visse tilfælde politiske historie. I disse henseender er nekrologierne i nogen grad benyttet i forskningen, mens et andet aspekt er blevet forsømt, nemlig det liturgiske, endskønt det netop er på dette felt, at nekrologierne giver deres mest eksplicite udsagn. I betragtning af den stigende forskningsinteresse, der har været om liturgi og religiøsitetens historie i dansk middelalder, er det beklageligt, at denne vigtige kildegruppe med nogle få undtagelser kun foreligger i utidssvarende udgaver fra 1700-tallet, hvilket i høj grad vanskeliggør anvendelsen af dødebøgerne. Udforskningen af dem med henblik på det bidrag, de kan yde til at belyse det religiøse liv i Danmark i middelalderen, har da også hidtil kun været begrænset. Nærværende projekt har til hensigt at gen- eller nyudgive de manuskripter af denne art, der ikke allerede er publiceret i tilfredsstillende, videnskabelig udgave. I tilknytning hertil vil de iagttagelser, projektdel-

tagerne gør under udgivelsesarbejdet, danne grundlag for en historisk fremstilling af den religiøse og liturgiske ihukommelse af de afdøde i Danmarks middelalder. Da udgaven i de fleste sammenhænge vil tjene som et hjælpemiddel for forskningen, mens forholdsvis få forskere vil benytte teksterne i deres helhed, anses det for mest hensigtsmæssigt at foretage udgivelsen som elektronisk publikation. Jeg har kontakt med en lille gruppe nuværende eller potentielle ph.d.-studerende, som er interesseret i at deltage i projektet. Projektet vil kræve ekstern finansiering. Forventet tidsramme: 2018-2020.

Det tredje delområde er *Kong Christiern II's arkiv fra landflygtigheden i Brabant 1523-1531*. Dette overordentlig righoldige arkiv belyser reformationstiden fra den landflygtige konges perspektiv. Det er imidlertid temmelig forsømt i forskningen, og det meste af det, der er udgivet, findes kun i svenske og norske publikationer fra 1800-tallet. Det er mit håb ved udgivelse og bearbejdelse af udvalgte dele af arkivet at henlede forskernes opmærksomhed på de rige muligheder for spændende undersøgelser, som det indeholder. Første etape heri tænkes at være en kommenteret udgave af brevvekslingen mellem den landflygtige konge og hans unge dronning Elisabeth (Isabella) af Habsburg indtil hendes død i januar 1526. Tidsramme herfor: 2017-2018. Det fjerde og sidste delområde er *middelalderlige håndskriftfragmenter i Rigsarkivets samlinger*. Efter Reformationen i 1536 blev navnlig liturgiske og religiøse håndskrifter fra den katolske tid skåret op, og de solide pergamentsblade blev genanvendt til andre formål, blandt andet som indbindingsmateriale om regnskaber og andre arkivalier i den løbende administration. Trods omfattende kassationer i 1700-tallet er der fortsat en stor mængde sådanne håndskriftfragmenter bevaret i Rigsarkivets samlinger, og deres værdi for Danmarks kirkehistorie i middelalderen er meget langt fra undersøgt, endsi­ge udnyttet. Jeg står i forbindelse med flere forskere i Danmark, Finland, Norge, Storbritannien og Sverige, der arbejder med dette og tilsvarende materiale i de øvrige nordiske rigsarkiver. Arbejdet vil blive udført som oplæg til møder i denne forskerkreds. Tidsramme: 2017-2020.

Leon Jespersen, seniorforsker, lic. phil., IB-MF

Gamle og nye eliter. Strukturændringer i 15-1600-tallets Danmark – set i et nordisk perspektiv

Tidlig-moderne tid (1500-1700-tallet) er en brydningstid i bl.a. økonomisk, social, militær og politisk henseende. Udviklingen var ledsaget af store samfundsmæssige strukturændringer. Med voksende statsudgifter bl.a. til et ekspanderende bureaukrati og stående militært beredskab viste domæneindtægter sig utilstrækkelige, og der opstod nye krav til finansieringsform og –kilder, ofte i form af øgede skatteindtægter.

Det aktualiserede politiske spørgsmål om skattebevillingsret og dispositionsret til skatteindtægterne. Magtkampen udspillede sig ikke kun på det forfatnings-, men også på det forvaltningsmæssige plan, lige som det større statslige forbrug satte en økonomisk-social omfordelingsproces i gang, der foranledigede en velstandsfordeling på tværs af de eksisterende stænderskel.

Andre udfordringer truede stændersamfundet, der byggede på en kodificeret ulighed, begrundet i de respektive stænders funktion, og hvor tilhørsforholdet til en stand byggede på

fødsel. Når værdien af den privilegerede adelstands militære funktion kunne drages i tvivl, og ikke-adelige erhvervede andre efterspurgte kompetencer, voksede tanken om et meritokrati, hvor man ikke var noget i kraft af fødsel, men blev noget ud fra kvalifikationer.

Flere af disse strukturændringer er almeneuropæiske, men ved opstillingen af generelle teorier har det vist sig, at Norden ikke blot skiller sig ud, men at der også inden for Norden optræder nogle iøjnefaldende forskelle.

De nordiske landes historie behandles gerne separat, og når de behandles under en komparativ vinkel, er der ofte tale om ret generelle eller overfladiske sammenligninger. Mens afprøvning af mere generelle teorier kan bidrage til at kaste lys over forholdene i Norden, kan en mere systematisk komparation af forskelle og uligheder i Norden bidrage til at forklare udviklingslinjer i de respektive lande. Hovedvægten ligger imidlertid på danske forhold.

Under disse strukturændringer kunne etablerede elitors position overtages af nye eliter, drages i tvivl eller fortsætte på et ændret grundlag. Det undersøges derfor, hvordan eliter udøvede, begrundede og manifesterede deres magt.

Projektet bygger dels på primært materiale i Rigsarkivet – men også i andre nordiske arkiver – dels på sekundært materiale. Det sidste er arbejdsøkonomisk nødvendigt, når forhold i flere lande sammenlignes. I projektet indgår der ikke forskersamarbejde, men dele af manuskriptet er blevet diskuteret på seminarer.

Undersøgelsen vil blive publiceret som en monografi, men projektet vil desuden munde ud i flere enkeltundersøgelser af emner, der ikke har kunnet behandles grundigt i monografien. Monografien forventes afsluttet i 2017, mens der efterfølgende vil blive publiceret artikler.

Leon Jespersen, seniorforsker, lic. phil., IB-MF

Den islandske Landkommission 1770-1771 og kommunikationen med bønderne

I 1770-1771 rejste en landkommission rundt i Island, hvor den modtog indberetninger om alle slags samfundsmæssige forhold, der burde tages hånd om. Både bønder, præster og embedsmænd blev opfordret til at indsende synspunkter og forslag til kommissionen. Det resulterede i et exceptionelt materiale fra forskellige samfundsgrupper, hvis røst man sjældent hører, og hvis indberetninger berører mange sider af det islandske samfund.

At det fyldige materiale fra Kommissionen er en uvurderlig kilde til belysning af mange samfundsforhold i Island i slutningen af 1700-tallet, er evident, men i nærværende undersøgelse skal der fokuseres på, hvordan kommissionen kommunikerede med islandske bønder i en flersproget konglomeratstat.

Kommunikationen voldte flere problemer, både for modtagerne og afsenderne af breve til kommissionen.

Flere af de breve, som kommissionen modtog på islandsk, fik den straks oversat til dansk. Mht. bønderne rejser det spørgsmålet, hvordan deres skriftlige indlæg til kommissionen kom i stand. Det involverer spørgsmål som accessiv og possessiv varianter af læse- og skrivekundskaber.

Undersøgelsen bygger på kommissionens store brevmateriale, der dermed ikke udnyttes som beretning, men som levn. Undersøgelsen udføres i samarbejde med en udenlandsk forsker og publiceres i en antologi. Artiklen forventes afsluttet i 2017.

Erik Gøbel, seniorforsker, cand.mag., rigsarkivarens sekretariat

Danmarks økonomiske og sociale historie, med særligt henblik på handel og søfart og tropekolonier

Jeg har arbejdet med disse – og enkelte andre – emner i snart mange år, da de har vist sig interessante og relevante for både dansk og international forskning og almenhed. Senest har dette vist sig ved, at det prestigøse forlag Brill i Leiden/Boston har bedt mig om at skrive en monografi til deres serie *Studies in Global Slavery*. Det har jeg gjort, og i efteråret udkom min bog *The Danish Slave Trade and Its Abolition*. Et eksempel på både menigmands og professionelle historikers interesse i forskningen er de mange vestindiske arkivalier, som nu til foråret tilgængeliggøres på internettet, finansieret dels af Kulturministeriet dels af A. P. Møller-fonden. Endelig kan nævnes, at Gads Forlag på kommerciel basis til foråret udgiver fem bind om dansk kolonihistorie, hvor jeg er en af hovedredaktørerne. I min forskning har jeg især arbejdet med: Mødet mellem kolonimagt og fremmede folk; koloniernes betydning for Danmark i økonomisk, teknologisk og kulturel sammenhæng; søfarten som nøgleerhverv i det danske samfund.

Inspireret af udenlandsk forskningslitteratur vil jeg efterprøve, om resultaterne derfra passer også på danske forhold, eller om forholdene hos os var anderledes. Kvalitative og navnlig kvantitative metoder vil blive benyttet, ligesom forskellige teorier inddrages, og ny teoridannelse eventuelt vil blive forsøgt.

Både dansk og udenlandsk videnskabelig litteratur vil blive benyttet, og den vil i høj grad blive suppleret med arkivalier fra Rigsarkivets righoldige samlinger.

Samarbejdet fortsættes med nederlænderne i projektet "Sound Toll Registers Online, 1497-1857". – Desuden samarbejder jeg konkret med udenlandske forskere om forskellige antologier. Senest er udkommet *The Cambridge History of Scandinavia* bd. 2, og snart udkommer antologien *The Torrid Zone* på University Press of South Carolina, en engelsksproget antologi om øresundstolden samt et bind af *National Maritime Research*, hvor jeg i alle fire tilfælde har bidraget med kapitler. – Desuden har jeg efterhånden oparbejdet et ganske omfattende netværk af gode kollegaer rundt i verden, blandt andet på US Virgin Islands. – Endelig samarbejder jeg ved at fungere som peer reviewer og anmelder på internationale og danske tidsskrifter.

Jeg agter at fortsætte med at formidle mine forskningsresultater både i videnskabelige sammenhænge, blandt andet i udenlandske tidsskrifter, og i populær form, blandt andet i danske tidsskrifter som *Siden Saxo*.

Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d., IB-MF

Studier i dansk byhistorie i internationalt perspektiv efter ca. 1500

Projektet har relevans for både historikere og almindeligt historisk interesserede personer. Nogle dele af projektet har særlig relevans for Rigsarkivets brugere, da de bl.a. har til formål at udbrede kendskabet til mindre kendte dele af samlingerne. Flere dele af projektet falder inden for satsningsområdet "Danmarks internationale forbindelser".

Projektet består af mindst tre, men formentlig flere elementer, som i et vist omfang kan drage nytte af hinanden. Det drejer sig om:

1. En artikel om danske købstæders tilstand i midten af 1700-tallet med udgangspunkt i beskrivelserne i De Jessenske Relationer (en større samling af indberetninger fra 1743ff.), men med inddragelse af mange andre kilder om danske byer på denne tid. Artiklen indgår i en antologi om De Jessenske Relationers baggrund og indhold. Antologien, der kommer til at indeholde ca. 10 artikler, redigeres af Michael Dupont og mig, og der er fire bidragydere fra Rigsarkivet. Manuskripterne til antologien ventes færdiggjort inden medio 2017. Bogen udgives af Kildeskriftselskabet, som også har ansvaret for et crowd sourcing-baseret transskriptionsprojekt vedrørende disse indberetninger. Min rolle i sidstnævnte er begrænset til kontrol af en del af transskriptionerne.
2. En artikel om Johan Frederik Classen og Frederiksværks tidligste udvikling (ca. 1760-90). Artiklen indgår i et festskrift til en norsk historiker, af hvilken grund jeg har valgt at kaste lys over en markant norskfødt persons betydning for et dansk lokalområde. Men i betragtning af, at Frederiksværk var Danmarks første egentlige industriby, regner jeg med at kunne bruge den viden, jeg måtte erhverve mig ved at skrive denne artikel, i mange andre byhistoriske sammenhænge. Artiklen skal færdiggøres i 2017.
3. En artikel om væsentlige aspekter af Københavns topografiske udvikling ca. 1500-1800. Den tager udgangspunkt i mit bidrag til sessionen "Inner City Redevelopment 1300-1800" ved den byhistoriske konference i Helsinki 2016, idet arrangørerne af denne session ønsker, at jeg og de øvrige bidragydere arbejder videre med vores tekster med henblik på udgivelsen af en international antologi. Mit arbejde vil blive præget af, hvilke spørgsmål redaktørerne i særlig grad ønsker at få belyst. Men jeg regner bl.a. med at fokusere på den stadige reduktion af havnearealet og at give en karakteristik af nogle af de nye kvarterer, der opstod i 16-1700-tallet.
4. Et større bidrag til en syntese om dansk byhistorie. Dette delprojekt har været planlagt i mange år, men synes nu mere realiserbart end tidligere, idet der i efteråret 2016 er udgivet et bind om danske byer i middelalderen. Der er nu tanker om at søge fondsstøtte til to supplerende bind om hhv. 1536-1850 og 1850-2000. Hvis det lykkes at skaffe den fornødne støtte, er det tanken, at jeg skal være hovedbidragyder for perioden 1700-1850.

Alle de nævnte bidrag vil i overvejende grad have empirisk karakter, men ved udarbejdelsen af syntesen om dansk byhistorie 1700-1850 vil jeg inddrage centralsteds- og netværksmodellerne og typologisk terminologi i min beskrivelse af det danske bysystem. Jeg har redegjort indgående for disse begreber i min bog fra 2012 om europæisk urbanisering. Mens syntesebogen og artiklen om Københavns udvikling i helt overvejende grad vil bygge på eksisterende litteratur, vil artiklerne om købstædernes tilstand i 1740'erne og om Classen og Frederiksværk primært bygge på Rigsarkivets samlinger. Hovedparten af De Jessenske Relationer findes i Danske Kancellis arkiv, mens jeg regner med at gøre mest brug af Kommercekollegiets arkiv ved arbejdet med Frederiksværk.

Ved alle de nævnte delprojekter vil jeg komme til at indgå i samarbejdsrelationer med andre forskere. Fx vil der under udarbejdelsen af antologien om De Jessenske Relationer blive

afholdt flere møder, hvor forfatterne kommenterer hinandens bidrag. Målet er at give bogen så sammenhængende et præg som muligt.

Udover de allerede nævnte produkter kan mange former for populærvidenskabelig formidling komme på tale. Det kan bl.a. dreje sig om foredrag i slægts- og lokalhistorisk sammenhæng (måske især om De Jessenske Relationer) og bidrag til lokalhistoriske publikationer. Desuden har jeg siden 2015 været tilknyttet Trap Danmark-projektet som byhistorisk konsulent og forfatter af artikler om visse byers historie; jeg regner med at fortsætte med dette i de kommende år.

Projektet strækker sig over hele fireårs perioden. Arbejdet med den byhistoriske syntese vil kun blive gennemført, hvis der skaffes ekstern finansiering (1/2-1 års frikøb). De øvrige delprojekter tænkes gennemført i den ordinære forskningstid.

Birgitte Possing, professor, dr. phil., IB-PA

Argumenter imod. En historisk citatsamling af argumenter imod kvinders uddannelses-, stemme-, valg-, erhvervs-, leder-, forældremyndigheds- og selvbestemmelsesret i Danmark gennem 150 år

Gennem de seneste 150 års Danmarkshistorie har argumenter imod kvinders evne til og talent for at varetage poster inden for politik, uddannelse, videnskab, erhverv, medier, ledelse, forældremyndighed eller selvforvaltning sat dybe spor i den offentlige debat. Argumenterne har skiftet med tidsånden og dukker stadig op i mere eller mindre subtile former. Så sent som den 13. oktober 2015 udtalte Europaparlamentarikeren Morten Messerschmidt, at en kvindelig partifælle, der havde kritiseret ham for et forhold, var "en lidt forvirret pige fra Rebild, der kommer til Bruxelles." Hendes kritik viste sig i øvrigt senere at være berettiget, og Messerschmidt måtte gå af som formand. Samme efterår fortalte fhv. forbundsformand Poul Erik Skov Christensen i 2015 følgende til offentligheden om den kvindelige kandidat til forbundsformandsposten for LO, Lizette Riisgaard, efter den afgangende Harald Børsting: "Hendes erfaring er ikke på omgangshøjde med vores andres. Og det er jo alvorlige ting, vi diskuterer." Lizette Riisgaard blev ikke desto mindre valgt til forbundsformandsposten med overvældende flertal. Hvorefter hun fyrede de fleste mænd i det cheflag, der havde modarbejdet hendes kandidatur.

Fra højre til venstre i dansk politik, uddannelse, videnskab, erhverv, medier og ledelser har mænd diskuteret "alvorlige ting". Flere af dem har ment, at disse ting var så alvorlige, at kvinder ikke ville kunne tage stilling til dem. Eller tåle at høre dem. Eller havde andre synsmåder og erfaringer at tackle dem ud fra. Ikke desto mindre har kvinder kunnet det og gennem tiden tilkæmpet sig både ret, evne og omgangshøjde med mænd inden for stort set alle samfundsområder. Alligevel sidder stadig 4/5 mænd mod 1/5 kvinder på samfundets topposter inden for politik, videnskab, økonomi, kultur, medier og organisationsliv. Dette billede går igen, i Danmark så vel som i de lande, vi sammenligner os med internationalt. Det strukturelt og mentalt kønsopdelte samfund og dets kulturelle traditioner har været langsomme og seje at ændre.

Projektet vil kortlægge og analysere, hvilke mønstre der måtte være i disse argumenter imod kvinders evne og talent, fordi argumenterne imod kvinders evner og talent i offentlige

hverv, politik og erhverv stadig dukker op hos visse højtplacerede mænd. Modargumenterne er gået igen siden 1850'erne, hvor kvinder i Danmark trådte ud på i offentlige domæne og først beskedent, siden fokuseret og målrettet erklærede deres ønske om og ret til uddannelse. For eksempel skrev Johan Ludvig Heiberg i 1852 om de ugifte kvinder, der med Matilde Fibiger i spidsen formulerede ønsker om at få adgang til at blive uddannet som lærerinder, så de kunne forsørge sig selv og gøre nytte for fædrelandet: "Med mandlige Fordringer til Livet (...) staa de dér fix og færdig med høirøstede Meninger om Politik, Poesie og Kunst." Kvinder skulle i stedet holde sig til det "rolige, besindige og for vort Fædreland så vigtige Moderlige Princip". Man gjorde kvinders henholdsvis mænds talenter og evne til noget gud- eller naturgivent, som der ikke skulle eller burde ændres på. I 1852 henviste man stadig kvinder til moderskabet, mens man i 2015 henviste til kvinders forvirring eller mangel på erfaring.

Projektets fokuserer på det strukturelle og mentale ubehag, som generationer af mænd har haft mod kvinders ønske om indflydelse på samfundsfællesskabet og om adgang til at udfolde og udvikle deres talent. Fokus er *ikke* på kvinder eller deres kamp for ligestilling. Fokus er på de verbale udtalelser, som mandlige personligheder fra toppen af samfundets politiske fora, uddannelses- og videnskabsinstitutioner, faglige organisationer og kulturkredse er kommet med gennem 150 år og mere eller mindre bevidst gentager i dag. Det er relevant at kaste lys over disse for vort samfunds indretning så afgørende ordningsmekanismer.

I 1978 udgav den norske sociolog Berit Ås en bog om de fem herskertechnikker, som mænd gennem historien har brugt imod kvinder, når de ønskede, krævede eller kom ind på poster på de offentlige arenaer. Metoderne bag disse herskertechnikker vil blive brugt til at analysere samlingen af udtalelser og citater og til at undersøge, i hvilket omfang der kan spores et eller flere mønstre bag dem. Det er hensigten at lave en international komparation af disse mønstre, så det bliver muligt at vurdere, hvorvidt magtbesiddende mænds dokumenterede ubehag mod kvinders adgang til deres hidtil lukkede fora og domæner handler om mænds bevidste og ubevidste kontrol med eller angst for kvinder. Det er teorien, at det gør det.

Projektet berører tre af Rigsarkivets strategiske fokuspunkter: Internationalisering, digitalisering, familie og slægt.

Kildegrundlaget er både fysisk og digitalt i form af aviser og tidsskrifter, der befinder sig i Det Kgl. Biblioteks samlinger samt breve fra politikere, embedsmænd, videnskabsmænd og kulturpersonligheder, der befinder sig i analoge og digitale privatarkiver i Rigsarkivets samlinger.

Projektets resultater udgives i en bog fra forlaget Strandberg Publishing, der udkommer på dansk ultimo 2017/primo 2018. Bogen oversættes til og udgives på engelsk af samme forlag. Projektet tænkes finansieret inden for min forskningstid på 60 %.

Birgitte Possing, professor, dr.phil. samt tilknyttede ph.d.-studerende eller postdocs

Udvikling af et Nina Bang center for Forskning i demokrati-, biografi- og kønshistorie (NIBAF).

I løbet af 2017 vil store mængder arkivalier fra den store "Kvindehistorisk Samling", der hidtil har beroet på Statsbiblioteket i Århus, blive overført til, ordnet og registreret i Rigsarkivet. Det består af ca. 450 hyldemeter arkivalier, der dækker arkiver fra kvindeorganisationer, -bevægelser og personligheder, der fra 1871 til i dag har arbejdet politisk for lighed, ligestilling inden for det offentlige og det private domæne. Arkivalierne dækker kilder fra organisationer, bevægelser og privatarkiver efter pionérskikkelser, der arbejdede for stemme- og valgret, med Danmarks internationale forbindelser og position inden for dette og inden for politik, kultur etc. I disse samlinger ligger for eksempel store dele af arkivalierne fra Dansk Kvindesamfund, Den Internationale Liga for Fred og Frihed, en række stemme- og valgretsorganisationer, forbund og organisationer, der arbejdede for frit moderskab, lige forældremyndighed, lige adgang til offentlige embeder og så videre. Desuden findes Rødstrømpebevægelsens og andre nyere græsrodsbevægelser arkivalier. Fra disse arkiver igangsættes en række projekter om kvinders kamp for valg- og stemmeret, adgang til uddannelse, erhverv og politik på linje med deres mandlige medborgere, om mænds og kvinders myndighed og bestemmelse over deres egne kroppe, samt om portrættering af en række danske personligheder fra Frederik og Matilde Bajer til Henni Forchhammer og Bodil Begtrup, der var pionerer i arbejdet for demokrati, diplomati og ligestilling, i Danmark så vel som internationalt. Der ligger kilder til store og bevægende fortællinger om forhold, som vi i dag finder naturlige i det danske demokrati, men som bestemt ikke var det for tre-fire generationer siden. Disse historier kan bidrage til nyskrivninger af en række områder af Danmarkshistorien.

Kildegrundlaget vil være interviews, breve, korrespondancer, aftaler, mødereferater samt journaler i de privatarkiver i de kvindehistoriske samlinger samt i flere af de private personarkiver, der har været en del af Rigsarkivets samlinger i mange år. Samtidig vil det være aviser fra Det Kgl. Biblioteks avissamling og radio- og tv-optagelser fra Danmarks Radios Båndarkiv.

Der vil blive indgået et forskersamarbejde med et antal ph.d.'er og postdocs med det formål at demonstrere potentialerne for et større satsningsområde, der kan lægge op til en strategisk satsning for Rigsarkivets forskning.

Finansiering: Der vil blive søgt støtte fra både Kulturministeriet Forskningsudvalg, Det Frie Forskningsråd for Kultur og Kommunikation samt private fonde.

Tidsplanen er tænkt at starte primo 2018 og gå en række år ud over 2020.

Formidlingen vil ske i bøger, antologier, film og foredrag. Mange af resultaterne vil blive publiceret på engelsk og således bidrage til Rigsarkivets internationaliseringsstrategi.

Steen Andersen, seniorforsker, ph.d., BF-DDA

"At undgå det værste" – Erik Scavenius biografi

Målet er at skrive en biografi, som tegner et andet billede af udenrigs- og statsminister Erik Scavenius. Hidtil er han af historikerne blevet beskrevet som en kynisk og rationel aktør. Jeg har en anden tolkning. Jeg ser ham drevet af frygt. En evig frygt for at tingene skulle udvikle sig i en værre retning. Jeg har samlet en del nyt materiale. Det drejer sig først og fremmest om materiale fra hans tid som udenrigsminister under Første Verdenskrig, som

var den formative periode for Scavenius' udenrigspolitiske verdensbillede. Der vil løbende blive skrevet på bogen gennem 2017-18 og målet er en udgivelse i 2019.

Peter Birkelund, Arkivar, seniorforsker, Ph.d., BF-LCF

Dansk besættelsestid med særlig henblik på tysk overtagelse og benyttelse af dansk fast ejendom ved leje eller beslaglæggelse 1940-45

Emnet har ikke tidligere været genstand for videnskabelige undersøgelser og er derfor ukendt i både historikerfaglige kredse og i den brede befolkning. Et stort antal mennesker blev berørt af det – flere måtte forlade hus og hjem - og pengesummen, som var involveret, var, i hvert fald for danske forhold, ganske betragtelig.

Den tyske leje og beslaglæggelse af fast ejendom i Danmark er et emne, der knytter sig til Samarbejdspolitikken. Den danske administration og forvaltning varetog i vidt omfang arbejdet med at regulere den faste ejendom, som tyske myndigheder beslaglagde eller på anden måde tog i anvendelse til brug for indkvartering eller militære formål.

Den tyske overtagelse af dansk fast ejendom kunne ske på flere måder: Leje, forpagtning, beslaglæggelse og ved køb (såkaldt skødeklause). Frem til medio 1944 skete den tyske brug af fast ejendom alt overvejende i forbindelse med inddragelse til militære formål (anlæggelse af anlæg og indkvartering af soldater). I krigens sidste del beslaglagdes skoler, sportshaller mv. til indkvartering af civile tyske flygtninge.

De enkelte typer af tysk overtagelse vil blive undersøgt, og der vil blive givet en dybere analyse af det danske administrative apparat og dets virke i forbindelse med leje og beslaglæggelserne. Men udover en redegørelse for det lovgivningsmæssige og de danske myndigheders behandling, vil spørgsmålet om man fra dansk side søgte at påvirke udfaldet af beslaglæggelsessagerne stå centralt: Var der ved beslaglæggelser tale om en egentlig dansk-tysk forhandling eller udelukkende om tysk dekret?

De danske myndigheder, som varetog sagsbehandlingen i forbindelse med tysk overtagelse af dansk fast ejendom, var primært Indenrigsministeriet, Odel-udvalg, Vurderingsnævn og Erstatningsudvalg.

Antallet af leje- og beslaglæggelsessager var stort, hvilket det samlede erstatningsbeløb også var. Frem til 1946 var der udbetalt mere end 200 mio. kr. i erstatning, og erstatnings-sagerne fortsatte helt frem til slutningen af 1950'erne. Kildematerialet er derfor meget stort og forskelligartet. Jeg har lokaliseret mere end 36.000 sager i arkiverne. Flere danske myndigheder var involveret, hvorfor sagerne kan og skal søges i flere myndigheders arkiver. Kildegrundlaget vil være arkivalier, primært i Rigsarkivet:

- Indenrigsministeriet, Tysk indkvartering: "Tyskersager",
- Indenrigsministeriets Afviklingskommissioner for Skødeklausejendomme,
- Indenrigsministeriets Afviklingsudvalg af 16.05.1945,
- Udvalget for Indkvarteringserstatning,
- Vurderingsnævnet for Indkvarteringserstatning
- Odel-udvalget (Udvalget for ekstraordinære industriarbejder m.v. for tysk regning).

Projektet vil involvere samarbejde og idéudveksling med Frihedsmuseets videnskabelige personale og i Besættelsestidsnetværket "Kollaboration, modstand og flugt".

Den tyske overtagelse og anvendelse af dansk fast ejendom er et stort og forskelligartet emne, som egner sig godt til artikelform. Forskellige aspekter af emnet vil derfor blive behandlet i enkeltstående artikler. Der satses udelukkende på peer-reviewede artikler i dansk/skandinaviskprogede tidsskrifter. Som et sideafkast vil artiklerne blive omarbejdet til mindre populær-historiske artikler i f.eks. *Siden Saxo* og lign. Der satses på en peer-reviewed artikel og en populær artikel om året, foreløbig i 2017: Beslaglæggelse ved skødeklausul.

Kulturministeriets Forskningspulje har i tidligere støttet projektet med 1 års frikøb. Der kan blive tale om at søge endnu en frikøbsperiode, men som udgangspunkt satses der på at benytte den forskningstid, som Rigsarkivet stiller til rådighed.

Steen Andersen, seniorforsker, ph.d., BF-DDA

Frikendt

Højesterets domspraksis af værnemagersagerne er behandlet af Ditlev Tamm i "Retsopgøret efter besættelsen". Her bliver det konstateret, at efter frifindelsen i Carlsen-sagen, som blev anset for at være en principiel sag, dannede dommen præcedens for resten af retsopgøret. Imidlertid står Tamms syn på domstolenes funktion ikke klart. Analysen bliver ej heller belagt med empiri. Forholdet var jo det, at Rigsdagen aldrig blev enig om intentionerne bag lovene, selvom disse blev vedtaget med stor majoritet. Tamm konkluderer, at "domstolene valgte både under og efter besættelsen det standpunkt kompromisløst at følge loven". Imidlertid forholdt det sig sådan, at domstolene – især Højesteret – stod derfor i den situation, at uanset hvordan de valgte at fortolke lovene, så valgte de, objektivt set, side i det politiske spektrum.

Min artikel/bog bliver en empirisk analyse af Højesterets domspraksis. Det omfatter blandt andet en statistik over domspraksis ved Højesteret. I alt 52 sager – hvor 39 var strafferetlige og 13 civilretlige.

Strafferetlige sager: Der falder ikke dom efter paragraf 259, selv om der i 10 tilfælde rejses tiltale ved byretten = 25,6 % Det er bemærkelsesværdigt, at tiltalerne falder sent i forløbet, bortset fra enkelte (Schiørring og Carlsen), først fra december 1950 frem til 1955. I 22 tilfælde, hvor der falder dom ved enten by- eller landsret, frikender Højesteret 56 %. Højesteret frikender ingen før i september 1948. Først i deres 6. sag falder en frifindelse. Hvordan forholder de følgende 5 sager i relation til andre frikendelser?

Fra perioden september 1948 til sidste sag i 1955 er der 34 sager, hvor der er frikendelse i 22 sager, hvilket er 64,7 %. I 15 tilfælde stadfæster Højesteret en landsretsdom. Heraf er de 5 sager en stadfæstelse af byretsdommen. I et tilfælde (Schiørring) nedsætter Højesteret dommen, som er afsagt ved Landsretten. I et tilfælde (Bast-Jørgensen) skærper Højesteret dommen fra Landsretten. Dette skal ses på baggrund af, at Landsretten i de tilfælde, hvor der idømmes fængsel (36 i alt) stadfæster byretsdommen 12 gange og nedsætter 18 gange, mens de skærper i 6 tilfælde og i de 17 tilfælde hvor Højesteret idømmer straf er Landsretsdommen følgende:

I 3 tilfælde en stadfæstelse af byretsdommen

I 3 tilfælde en skærpelse

I 10 tilfælde en nedsættelse

En Landsretsdom indeholder både skærpelse og nedsættelse.

De fleste af Højesterets afgørelser, hvor der idømmes fængselsstraf, er således allerede udtryk for en strafnedsættelse.

I 14 tilfælde afgives der ved Højesteret dissens i dommene, hvilket er 35 %. Af disse er 9 afgivet i tilfælde, hvor Højesteret har frifundet. Disse dissenser ville i skyldsspørgsmålet ifølge Landsretsdommen i 4 dissenser have frifundet i sager hvor Højesteret idømmer fængselsstraf.

Der er desuden en klar tendens til at dissenser afsagt til stadfæstelse af Landsretten for de meste afsiges af 3 eller 4 Højesteretsdommere – kun i et tilfælde af en dommer, og det er den første Højesterets-dissens (30.11.1948). Mens de 4 dissenser som vil frifinde i 2 tilfælde er afsagt af en dommer og i to tilfælde er afsagt af 2 dommere.

Artiklen/bogen vil tegne et mere nuanceret – eller mere broget – billede af Højesterets domspraksis. Min konklusion er, at Højesteret tilsidesatte minimumstraffene og at rettens dommere ikke helhjertet bakkede op omkring straffelovstillægget. Det tilføjer en ny kobling mellem de politiske og juridiske forhold i forbindelse med retsopgøret med værnemagerne.

Forventet publiceringsår er 2017.

C. Finansiering

Grundbevillingen på finansloven

Den ordinære finanslovsbevilling dækker lønomkostningerne til 2/7 af forskernes arbejdstid. Det svarer p.t. til 8,2 årsværk inklusiv en forskningsprofessor med 60 % forskningstid og to ph.d. studerende. Derudover dækker grundbevillingen lønomkostningerne til forskningslederen.

Behovet for finansiering ud over grundbevillingen

På grundlag af forskernes opgivelser kan behovet for finansiering af forskningsindsatsen udover grundbevillingen opgøres som følger (antal måneders frikøb; tallene omfatter alle fire år i forskningsplanperioden):

Navn	Søjle- område	Projekt	Frikøb ønskes	Mdr.	Bemærkninger
Allerede bevilgede frikøb:					
Mette Seidelin	BF-LCF	Vold i familien 1930-1970	2017	12	<i>Er bevilget af Kulturministeriets Forskningspulje</i>
Tyge Krogh	BF-LCF	Den danske torturanvendelses historie	2016/17	12	<i>Er bevilget af Kulturministeriets Forskningspulje</i>
Anne Lif Lund Jacobsen	BF-AF	Inge Lehmann	2017	12	<i>Er bevilget af Carlsberg Fondet</i>
Else Hansen	IB-MF	1970'ernes universitetsreformer	2017/18	6	<i>Er bevilget af Kulturministeriets Forskningspulje</i>
				42	
Frikøb, der skal søges om bevilling til:					
Peter Fransen	BF-LCF	Kriminalitetshistorie 2017-2020. Projektmodning	2017	1-2	
Peter Fransen	BF-LCF	Kriminalitetshistorie 2017-2020. Straffuldbyrdsens konsekvenser for basale menneskelige forhold	2019-20	10-12	
Jørgen Mikkelsen	IB-MF	Studier i strafferet og fængselsvæsen ca. 1700-1900	Formentlig 2019 eller 2020	Ca. 3	
Asbjørn Thomsen	BF-LCF	Familier på kanten i 1700- og 1800-tallets danske landbosamfund	2018-20	24	Afhænger af bevilling og dens starttidspunkt. Der regnes med 1 år fuldt frikøb og to år med halvt frikøb. Perioder med fuldt frikøb lægges forskudt i forhold til hinanden
Mette Seidelin	BF-LCF	Efter dommen. Om incestsagernes	2018-20	24	Do.

		efterspil 1930-70			
Annette Schultz	BF-LCF	Plejebørn på landet 1820-1920	2018-20	24	Do.
Anne Lif Lund Jacobsen	BF-AF	Seismisk teknologi & knowhow igennem jerntæppet	2018	1	
Anne Lif Lund Jacobsen	BF-AF	Jorden under observation	2019	3	Projektmodning
Hans Schultz Hansen	BF-FA	H.P. Hanssen-biografi	2017	4	Anden halvdel
Leif Hansen Nielsen	BF-LCF	Den ekstreme sønderjyde	Første halvdel af 2018	6	Samlet forskningstid være afgørende for at kunne udarbejde en større sociologisk ramme til belysning af den politiske udvikling i landsdelen i mellemkrigstiden.
Michael Gelting	BF-LCF	Udgivelse af danske nekrologier fra middelalderen	2019	8	Kan evt. udskydes til 2020
Jørgen Mikkelsen	IB-MF	Studier i dansk byhistorie i internationalt perspektiv efter ca. 1500	2018 eller 2019	6-12	Den Gamle By vil søge fondsstøtte til to bøger om de danske byers historie efter 1550, og i givet fald vil jeg blive en af forfatterne. Frikøbets længde afhænger af, hvor lang en periode jeg skal dække, og hvor meget det skønnes rimeligt at søge om.
Jørgen Mikkelsen	IB-MF	Studier i indvandring og naturalisation efter ca. 1870	Formentlig 2019 eller 2020	Ca. 3	
I alt skal der søges om				Ca. 124	

Dertil vil Family and Kinship-projektet ud over ovenstående frikøb til de tre forskere fra Rigsarkivet forudsætte betydelige midler for at kunne realiseres i den tænkte form.

Frikøbsønskerne svarer godt 10 årsværk i alt for perioden 2013-2016 - eller til mere end en fordobling af forskningsomfanget. Ønskerne vil blive nærmere prioriteret af forskningslederen i forbindelse bl.a. med ansøgninger til Kulturministeriets forskningspulje.

Som finansieringskilder til dækning af behovet for ekstern finansiering kommer rammekontraktmidler samt bevillinger fra Kulturministeriets forskningspulje og ph.d. pulje, Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation, Carlsbergfondet og andre private fonde på tale:

Rammekontraktmidler

Rigsarkivet har hidtil ikke fra resultatkontraktmidlerne fået bevilliget penge til grundforskningsformål, og der er heller ikke udsigt til, at det vil blive tilfældet fremover.

Kulturministeriets forskningspulje

Kulturministeriets forskningspulje har i de forløbne år været en vigtig kilde til finansiering af forskningen i Rigsarkivet. Betydningen af den ligger ikke udelukkende i beløbets størrelse, som er klart mindre end grundbevillingen, men i de meget fleksible muligheder, forskningspuljen giver for at frikøbe den enkelte forsker i en kortere eller længere periode. Puljen er dermed et meget værdifuldt supplement til grundbevillingen. Det er Rigsarkivets plan fortsat at udnytte denne pulje maksimalt i den kommende forskningsplansperiode.

Ph.d. stipendier uden for universiteterne

Rigsarkivet har i flere omgange fået bevilget medfinansiering til et ph.d. stipendium fra Kulturministeriet, ligesom arkivet p.t. huser 2 stipendiater finansieret af Det Frie Forskningsråds pulje til ph.d. stipendier uden for universiteterne. Rigsarkivet giver i reglen tilsagn til husning af 3 ansøgere, hvilket er det maksimale. Puljen er imidlertid beskåret i forhold til begyndelsen.

Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

Rigsarkivet vil tilskynde forskerne til at søge om tilskud fra FKK, enten som enkeltpersoner eller projekter.

Carlsbergfondet og andre private fonde

Carlsbergfondet søges på linje med FKK om støtte til større forskningsprojekter såvel som til individuelle post doc projekter.

Indtægtsdækket forskningsvirksomhed

Indtægtsdækket virksomhed kan i sagens natur vanskeligt planlægges, men i forbindelse med satsningsområdet kriminalitetshistorie har det været muligt at finansiere udarbejdelsen af to fængselshistoriske monografier i forbindelse med jubilæer. Der er fokus på, at den indtægtsdækkede forskningsvirksomhed skal understøtte forskningsstrategi og fireårig forskningsplan og ikke skævvride forskningen.

Prioritering

Selv om der står flere kilder til rådighed for ekstern finansiering, vil der uden tvivl blive nødvendigt at den øverste ledelse godkender og prioriterer ansøgningerne. For at undgå sammenfald i ansøgninger fra Rigsarkivet er følgende retningslinjer udarbejdet:

- Ansøgninger til følgende fonde skal forelægges rigsarkivaren inden afsendelse: Carlsbergfondet (1. oktober pulje), Forskningsrådene, Grundforskningsfonden, Kulturministeriets Forsknings- og ph.d.-pulje, evt. nye UMTS-midler, Farumgaard-Fonden, 15. juni Fonden, Ambient Assisted Living, ABT-Fonden, Albanifonden, Atlantis, Beckettffonden, Bergiafonden og Bodil Petersen Fonden.
- Ansøgninger til følgende fonde skal gå via rigsarkivaren og endvidere underskrives af rigsarkivaren: A.P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene formål, Augustinusfonden, Bikubenfonden, BG Fonden, Det Obelske Familiefond, Egmontfonden, Knud Højgaards Fond, Nordea Danmark-Fonden, Ny Carlsbergfonden, Veluxfonden samt fonden af 1981, Villumfonden.
- Mindre ansøgninger forelægges ikke rigsarkivaren, men afdelings- eller enhedsleder. Her tænkes f. eks. på Kjemsfonden, NordForskmidler, Nordisk Kulturfond samt øvrige private fonde, der blandt andet dækker mindre beløb til publikationer, konferencer, trykning og rejseudgifter.

Derudover vil det blive nødvendigt at prioritere den enkelte forskers arbejdsindsats i de enkelte år. Adskillige forskere indgår i flere fælles og individuelle projekter, hvor der kan forekomme tidsmæssige sammenfald. På den årlige forskningsplan må forskere og ledelse koordinere projekterne, så dette undgås.

Støtte til forskningsrejser og internationalisering

Rigsarkivet afsætter årligt en pulje til kortere, hovedsagelig indenlandske forskningsrejser samt til oversættelse og sproglig revision. Forskermøder og møder i Rigsarkivets forskningsudvalg, projektgrupper og netværk afholdes af Rigsarkivets områder. Til arrangementer i netværkene, f.eks. rejseudgifter til eksterne foredragsholdere, seminarer o.l., afsættes et årligt beløb. Det er under alle omstændigheder givet, at Rigsarkivet kun har mulighed for at dække en beskedent del af omkostningerne til det samlede behov for forskningsrejser, seminardeltagelse, afholdelse af seminarer etc.

Publicering

Rigsarkivet udgiver i reglen ikke forskningsresultater i eget regi, da den videnskabelige produktion skal stå sin prøve i åben konkurrence om plads i tidsskrifter, skriftrækker, på forlag m.m. Rigsarkivet har derimod i flere tilfælde ydet tilskud til publicering f.eks. på universitetsforlagene, idet det er erfaringen fra de senere år, at det er blevet vanskeligere at opnå fondstilsbud, i hvert fald af en tilstrækkelig størrelse, eftersom fondene er klemte pga. det lave renteniveau og forlagene mange steder skærper kravene til ekstern finansiering. Det bør derfor overvejes at oprette en publikationspulje, som kan medvirke til at garantere publiceringen af forskningsresultaterne.